

Jalžabet između prošlosti i budućnosti

Juraj hrženjak i suradnici
zagreb, jugoslavija

U ovoj studiji su prikazani rezultati dva istraživanja društveno-ekonomskih i socijalnih odnosa u životu stanovnika naselja Jalžabet.

Osnovna ispitivanja i obradu prikupljenog materijala timovi su završili potkraj godine 1962, a dopunska istraživanja su nastavljena sve do 1965.

Ponovljeno istraživanje u razdoblju od 1982—1985. imalo je isti cilj kao i prethodno. Polazeći od rezultata istraživanja razvoja Jalžabeta od godine 1842. do godine 1962. željelo se utvrditi i analizirati društveno-ekonomske i socijalne promjene za razdoblje od 1962—1982. U okviru tog globalnog zadatka težište istraživanja usmjereno je na promjene u društvenim odnosima, agrarnoj strukturi, strukturi proizvodnje, strukturi populacije, zatim na mijenjanje vlasničkog odnosa i vlasničkog mentaliteta prema zemlji, mijenjanje socijalne strukture i proces izgradnje novih društvenih odnosa u sistemu društvenog samoupravljanja i neposredne socijalističke demokracije u mjesnoj zajednici.

U razdoblju do godine 1945, stanovništvo sela Jalžabet prolazilo je kroz etapu kasnog feudalizma i s puno feudalnih ostataka, kroz etapu kapitalizma.

Feudalni sistem ujedinio je u feudalcu pravo upravljanja zemljom — feudom i vlast nad kmetovima. Kmetovi su na obrađivanju za svoju egzistenciju imali dio feudalčeve zemlje koja se zvala selište. Uživanje kmetovi su plaćali rentom u radnoj snazi i naturi (u kasnijem feudalizmu i u novcu) i svojom podložnošću feudalcu u svakom pogledu.

Na selištima kmetovi su živjeli u kućnim zadrugama, veći broj porodica zajedno. Takva organizacija zadruge odgovarala je prirodnoj proizvodnji, vrlo niskoj produktivnosti rada i općem siromaštvu.

Nakon ukinuća kmetskih odnosa, makar i djelomično, počeo je prodirati novac u odnose jalžabetskih seljaka. Naglo su se stvarala inokosna porodična gospodarstva, što je dovodilo do raspada kućnih zadruga. Proces diferencijacije i raslojavanja seljaštva tekao je brzo.

Na ekonomsko stanje i odnose u poslijeratnom Jalžabetu, a naročito od 1962. do 1982, imali su odraza brojni faktori, među kojima su agrarna reforma, utjecaj industrijalizacije na ekonomski položaj i odnose stanovništva Jalžabeta, mogućnosti prodaje, odnosno povećana potražnja poljoprivrednih proizvoda, tehnička i agrotehnička sredstva, privredne organizacije u naselju i drugo.

Broj poljoprivrednih gospodarstava u razdoblju od 140 godina (od raspadanja kućnih zadruga i formiranja katastarske općine do 1981. godine) povećavao se za šest puta, a broj stanovnika za 2,3 puta. To povećanje gospodarstava je u prvom redu rezultat cijepanja, dioba i formiranja novih porodičnih gospodarstava.

Agrarnom reformom likvidiran je posjed vlastelinstva i crkve.

Do oslobodenja nerješivi problemi prenapučenosti Jalžabeta počeli su se rješavati industrijalizacijom Jugoslavije. Industrijalizacija se održavala u Jalžabetu 1) na mogućnost zaposlenja viška radne snage izvan poljoprivrede; 2) na znatno proširenje mogućnosti prodaje poljoprivrednih proizvoda i 3) na tehničku i tehnološku revoluciju i promjene u načinu proizvodnje.

Podaci popisa individualnih seljačkih gospodarstava godine 1960. pokazuju da na porodičnim gospodarstvima radi 439 muškaraca i žena, 82 osobe su stalno, a 15 povremeno zaposlene izvan poljoprivrede. U godini 1981. radi 348 osoba, od čega su 234 žene i 114 muškaraca na gospodarstvima. Istovremeno izvan poljoprivrede zaposlene su 204 osobe. U godini 1985. taj je broj povećan.

Novi društveno-ekonomski odnosi u privređivanju uvjetovali su novi tip gospodarstva u Jalžabetu, tzv. mješovito gospodarstvo u kojem porodice žive od prihoda iz dva izvora: od poljoprivrede i od rada izvan poljoprivrede. Od ukupno 218 gospodarstava 2/3 čine mješovita gospodarstva.

U času ispitivanja 1981. godine u selu postoje 64 traktora i svega pet konja. Traktori su ekipirani gotovo svim priključnim pomoćnim strojevima. U posljednjih 20 godina u potpunosti se izmijenila struktura poljoprivrednih oruđa.

U godini 1945. u Jalžabetu je postojala osnovna škola sa četiri razreda i četiri učitelja; u školskoj godini 1956/57. Jalžabet već ima osmogodišnju školu sa 10 učitelja i nastavnika; 1981. godine škola ima 17 nastavnika. Škola se ističe izvannastavnim aktivnostima u kojima sudjeluje velik broj omladine i nastavnika.

Svi stanovnici Jalžabeta su socijalno i zdravstveno osigurani. Zdravstveni izvještaji govore o smanjenju bolesti koje su ranije bile rezultat neishranjenosti, nehigijenskog življenja i premalog zdravstvenog prosvječivanja.

Danas socijalno ugroženih u Jalžabetu nema.

U vrijeme ispitivanja godine 1961. bilo je u Jalžabetu 226 stambenih kuća sa 226 porodičnih domaćinstava. U godini 1981. u Jalžabetu je bilo 218 stambenih zgrada. Svako domaćinstvo ima, u pravilu, svoju stambenu zgradu sa, u prosjeku, više od tri sobe. Veličina stambenog prostora po osobi se kreće čak do 25 m². Od 218 stambenih zgrada 134 imaju vodovod, kanalizaciju i električnu struju, 101 imaju kupaonice i WC.

U razvitku porodičnih odnosa u razdoblju između 1961. do 1981. godine ima zapaženih promjena. Od pretežno autarhične poljoprivredne porodice, u kojoj većina članova živi od poljoprivrede, u posljednjih 25 godina prevladala je mješovita porodica, u kojoj žive radnici, zanatlije, službenici, đaci, studenti i poljoprivrednici u isto vrijeme. Nema predenja, tkanja, čehanja perja itd. Ukućani nose industrijsku odjeću. Značajno je da su mnogi mladi bračni parovi otišli u grad, ali neki od njih su se i vratili da nastave porodični život u Jalžabetu.

U ispitivanju aspiracija omladine u Jalžabetu, na pitanje o budućem zanimanju, niti jedan ispitanik nije se želio baviti samo poljoprivredom.

Rezultati ovih istraživanja nam omogućuju da, između ostalog, analiziramo razvoj sela od klasičnog do mješovitog i urbaniziranog naselja te tipove čisto seljačkog i mješovitog gospodarstva, da damo neke odgovore na pitanja kakvo je mjesto i uloga seljaštva u suvremenim socijalnim uvjetima, kao i da utvrdimo mjesto i ulogu urbaniziranog sela u daljnjem razvoju socijalističkog samoupravnog društva.

Ovo istraživanje, pored ostalog, je i primjer longitudinalnog i multidisciplinarnog istraživanja, u kome više istraživača obrađuje pojedine segmente života jedne zajednice, u ovom slučaju sela Jalžabet.

primljeno listopada 1988.

uvod

1. jalžabet kao predmet multidisciplinarnog istraživanja

—> Prvo multidisciplinarno istraživanje društveno-ekonomskih i socijalnih odnosa u životu stanovnika naselja Jalžabeta izvedeno je od 1960. do 1962. godine u okviru programa Sociološkog odjeljenja Instituta društvenih nauka u Beogradu, usmjerenog na izučavanje komunalnog sistema. Istraživanje je financirao tadašnji Savezni fond za naučni rad, a izvela ga je ekipa suradnika koju su sačinjavali: Mira Balen, dr Edvin Ferber, Juraj Hrženjak, dr Hugo Maver, dr Fedor Mikić, prof. Vladimir Pletenac, dr Bogdan Stojsavljević i dr Branko Stancl.

Cilj programa bio je da se putem nekoliko monografskih studija razvoja seoskih i gradskih naselja, organizacija proizvodnog i uslužnog rada te funkcioniranja kohezivnih institucija općine verificiraju hipoteze o novim vrijednostima, stvaranju novih društveno-ekonomskih i društveno-političkih odnosa i izgradnji komunalnog sistema samoupravljanja. Kao komunalna zajednica odabrana je općina Varaždin, a za početak istraživanja odabrano je njezino naselje Jalžabet. Oba su uzorka odabrana namjerno.

Nesumnjivo je da je bilo moguće odabrati i neko drugo naselje. Izboru Jalžabeta pridonijelo je:

— prvo, to što se na osnovi prethodnog promatranja i pregleda raspoloživih podataka moglo utvrditi da Jalžabet ima sve karakteristike koje su sadržane u hipotetičkom okviru programa. Naime, naselje Jalžabet je osrednje naselje seljačkog tipa u kojem su se, unatoč blizini industrijski razvijenog grada, po statističkim i drugim podacima, u razdoblju od 1945. do 1960. godine jače nego u naseljima nekih drugih kotara i općina zadržali privatnovlasnički odnosi i njima odgovarajući način proizvodnje i života, te seljački mentalitet;¹⁾

1) Iz popisa individualnih seljačkih gospodarstava 1960. godine (podaci Saveznog zavoda za statistiku) vidljivo je da se po zaposlenosti izvan gospodarstva selo Jalžabet nalazi ispod prosjeka kotara Varaždina i Osijeka, a negdje oko prosjeka kotara Vinkovaca. Usporedni podaci za općinu i kotar Varaždin u cjelini i po kategorijama gospodarstava pokazuju da je udio poljoprivrednog stanovništva u Jalžabetu bio veći (52,3%) nego prosjek kotara (46,5%) i općine Varaždina (41%).

— drugo, to što je istraživačkoj ekipi bilo poznato, političko rukodstvo kotara i općine Varaždina pokazivalo je razumijevanje i samo iniciralo i organiziralo različita istraživanja na svom području. Za društvena istraživanja takva podrška ima posebno značenje. I ta činjenica išla je u prilog izboru komune Varaždina i naselja Jalžabeta. Naselje Jalžabet se prostire na 9,7km². Udaljeno je od općinskog centra Varaždina, prema jugoistoku, oko 15km, 3km južno od rijeke Drave i glavne ceste Varaždin-Ludbreg-Koprivnica; leži na padinama brežuljaka između Ivančice i Kalnika. U početku istraživanja imalo je 893 stanovnika u 227 domaćinstava, ili 92,1 stanovnika na 1 km² odnosno 3,9 na jedno domaćinstvo.

Godine 1946. Jalžabet je bio centar mjesnoga narodnog odbora (u to vrijeme u NRH je bilo 4.399 mjesnih narodnih odbora), a bio je i 1951. godine kada su u NRH bila samo 1.922 mjesna narodna odbora. Godine 1952. bio je centar općinskoga narodnog odbora kada su u NRH bile 672 općine, kao i 1955. godine kada ih je bilo samo 299. Od 1957. godine do danas Jalžabet čini zasebnu mjesnu zajednicu u okviru općine Varaždina.

Jalžabet je naselje seoskog tipa, jer u njemu živi većina stanovnika koji se bave poljoprivredom.²⁾ I po funkcionalnoj metodi Jalžabet spada u naselje najnižeg reda, s obzirom na svoj centralitet. Za taj centralitet jedan je od uvjeta da je naselje centar mjesnog ureda. Takvih je naselja u SRH danas 655.

Dakle izbor aglomeracije bio je namjeran s obzirom na obilježja njezine ekonomske i društvene strukture, smještenost u varaždinskoj komuni i s obzirom na izvjesnu razvijenost društvenih službi i društvenih organizacija u njoj.

Programom istraživanja bilo je predviđeno ga se prikupi građa, analizira i ukratko opiše povijest Jalžabeta radi osvjetljavanja materijalnog stanja, načina života i razine socijalnih odnosa do 1945. godine, kako bi se mogle usporediti vrijednosti sadašnjih vremena s prošlim vremenima.

Zbog toga je tadašnja ekipa istraživača, projektom utvrđeni predmet istraživanja razradila u pet tematskih dionica:

- Prirodno kretanje stanovništva od 1857—1960,
- Historijski razvitak agrarno-ekonomskih odnosa 1839—1939,
- Utjecaj društveno-ekonomskih faktora na privrednu i socijalnu strukturu sela Jalžabet poslije oslobođenja,
- Društvene institucije i društveno-politički život u naselju,
- Porodični odnosi i njihovo mijenjanje.

Izvori podataka i metode istraživanja ovisili su o sadržajima koji su bili predmet izučavanja. Tako npr. u historijsko-ekonomskom i biodemografskom uvodu autori su se koristili pretežno arhivskom građom, a djelomično intervjuom. Promatranja su se mogla obaviti samo na reliktima (oruđe, pokućstvo i sl).

U istraživanju suvremenih zbivanja, odnosa i procesa obavljene su analize na osnovi dokumentacije o radu društvenih institucija u naselju i općini i na osnovi podataka dobivenih anketom. Iskorištena je

2) U našim istraživanjima nismo se upuštali u definicije pojmova kao što su selo, seljak, seljačko gospodarstvo itd. Iako smatramo da su naučne definicije tih pojmova važne. Budući da nema jedinstvene tipologije naselja, koristili smo se statističkom tipologijom prema kojoj se naselja dijele na seoska, mješovita i gradska (u novije vrijeme i ta podjela je zamijenjena podjelom na »gradska« i »ostala«).

dokumentacija pojedinih ustanova, kao i osobna dokumentacija pojedinih porodica. Intervjuom su dobiveni dopunski podaci. Neposredno su promatrana funkcioniranja pojedinih društvenih institucija i njihovih odnosa prema korisnicima, kao i promatranja porodičnog života i odnosa u pojedinim domaćinstvima, a osobito odnosa između mladih i starijih generacija, muškaraca i žena, djece i roditelja i dr. Metoda anketiranja bila je primijenjena u prikupljanju materijala o suvremenim procesima i odnosima te o poslovima i problemima stanovnika.

U istraživanju su iskorišteni i ostali raspoloživi izvori raznovrsnih podataka i dokumenata kao na primjer: podaci iz matičnih knjiga od 1752. do 1960. godine i popis stanovništva od 1857. do 1961. godine, arhivska građa, katastarske mape, podaci o kretanju zemljišnih posjeda, izvještaji i zapisnici s različitih sastanaka, materijali pojedinih izložbi, proslava, porodičnih, seoskih i međuseoskih zborova i svečanosti, opisi pojedinih oruđa i radova, opisi načina života u razdoblju do drugoga svjetskog rata sačuvani u pojedinim pismima i zabilješkama porodica ili u arhivima, kao i podaci o stupnju materijalne kulture (stanovanje, prehrana i odijevanje).

Putem ankete, intervju a i neposrednim promatranjem, istraživači su prikupili bogatu dokumentaciju, pretežno o suvremenom životu i društvenim kretanjima.

Osnovna ispitivanja i obradu prikupljenog materijala timovi su izvršili potkraj 1962. godine.

»Sociologija«, časopis za društvene nauke, Beograd, 1962. godine, u broju 1—2 objavio je sedam monografskih radova kao Građu za studiju o društveno-ekonomskim kretanjima u naselju Jalžabet za razdoblje od 1945—1962. godine.³⁾

Objavljivanjem monografskih radova kao separata, željelo se omogućiti široj naučnoj javnosti da upozna cjelokupnu dokumentaciju istraživačkih timova i da svojom kritikom usmjeri daljnja istraživanja kako bi sadržaj studije bio što svestraniji i što cjelovitiji.

Na temelju materijala koji je objavljen u Građi i do kojeg se došlo naknadnim ispitivanjima, objavljena je monografska studija sela Jalžabeta pod naslovom »Selo u promjenama« u izdanju Agrarnog instituta u Zagrebu, 1968. godine.

Premda je istraživanje zamišljeno i djelomično programirano kao longitudinalno i multidisciplinarno praćenje i analiziranje funkcioniranja komunalnog sistema i njegovih institucija i organizacija te razvoja oblika i procesa samoupravljanja u većem broju naselja, radnim i društvenim organizacijama, uključujući i mehanizam općine Varaždina, ono se, uslijed kadrovskih promjena, institucionalnih reorganizacija te zapostavljanja takvih istraživanja, zaustavilo na naselju Jalžabetu.

3) To su bile sljedeće monografije:

- Mira Balen, **Porodični odnosi i njihovo mijenjanje u naselju Jalžabet**;
 Dr Edvin Ferber i dr Hugo Maver, **Zdravstvena služba**;
 Juraj Hrženjak, **Društvene institucije i društveno-politički život u naselju Jalžabet poslije oslobođenja**;
 Dr Fedor Mikić, **Prirodno kretanje stanovništva sela Jalžabet 1758—1960**;
 Prof. Vladimir Pietenac, **Prosvjetna služba**;
 Dr Bogdan Stojavljević, **Historijski razvitak agrarno-ekonomskih odnosa u selu Jalžabet (1839—1939)**;
 Dr Branko Stancl, **Utjecaj društveno-ekonomskih faktora na privrednu i socijalnu strukturu sela Jalžabet poslije oslobođenja**.

Budući da je u samom početku istraživanje bilo zamišljeno kao metoda trajnog praćenja i prikupljanja iskustava u vezi s izgradnjom komunalnog sistema, logično je bilo očekivati da se istraživanje Jalžabeta ponovi. Na inicijativu Mjesne zajednice Jalžabeta, Općinske konferencije SSRNH i Općinske skupštine Varaždina, dio istraživačkog tima koji je bio u mogućnosti, dopunjen novim suradnicima, ponovo je snimio stanje društveno-ekonomskih i socijalnih odnosa tog naselja. Novo istraživanje polazi od rezultata objavljenih u monografiji »Selo u promjenama« i čini s njim cjelinu.

2. ciljevi i sadržaj ponovljenog istraživanja

Ponovljeno istraživanje Jalžabeta poklapa se s razdobljem u kojemu je selo u velikoj mjeri zapostavljeno kao socioekonomski činilac i u kojem gotovo da ne postoji nikakva suvisla agrarna politika. Takvo stanje agrara i sela odražava se i u zaostajanju i nedjelotvornosti samoupravljanja, slabljenju socijalističke svijesti i moralnih vrednota, kao i drugim manifestacijama kriznog stanja.

Za istraživanje sela i individualne poljoprivredne proizvodnje društvo se vrlo malo zanima i za tu svrhu odvaja vrlo malo sredstava. I ovo istraživanje je izvedeno uglavnom na dobrovoljnoj osnovi, na entuzijazmu pojedinaca. Zato se ono svelo na najnužniju provjeru već ranijih hipoteza, bez mogućnosti posebnih, dubljih analiza socio-ekonomske strukture.

Oba istraživanja su lišena subjektivnih meditacija i dogmi, proizvoljnih teoretiziranja i mišljenja pojedinaca. Ona pokazuju realna stanja, činjenice, i zato mogu poslužiti kao prilog sagledavanju gdje smo i kako da se gradi politika razvoja i odnosa prema selu, pogotovu ako se rezultati istraživanja poklapaju s globalnim uvidom u cjelokupno stanje poljoprivredne proizvodnje na selu i s neminovnošću realnijeg obuhvaćanja toga ogromnog resursa u stabilizacionoj ekonomskoj politici društva.

Ponovljeno istraživanje započeto je 1982. godine. Iskorišteni su statistički podaci iz popisa stanovništva i domaćinstva 1981. godine, a ankete, intervjui i neposredno promatranje te provjere i obrada rezultata završeni su 1985. godine. Ono je imalo iste ciljeve kao i prethodno. Polazeći od rezultata istraživanja razvoja Jalžabeta od 1842. do 1962. godine, željele su se utvrditi i analizirati društveno-ekonomske i socijalne promjene u razdoblju od 1962. do 1982. godine. U okviru toga globalnog zadatka, težište istraživanja je usmjereno na promjene u društvenim odnosima, agrarnoj strukturi, strukturi proizvodnje, strukturi populacije, zatim na mijenjanje vlasničkih odnosa i vlasničkog mentaliteta i odnosa prema zemlji, imigraciona i emigraciona kretanja uvjetovana ekonomskim promjenama i mijenjanjem socijalne strukture, nove mogućnosti privređivanja i podjele rada, mogućnosti mlade generacije da se orijentira na nova zanimanja izvan poljoprivrede i u poljoprivredi, rezultate i procese izgradnje novih društvenih odnosa u sistemu društvenog samoupravljanja i neposredne socijalističke demokracije u mjesnoj zajednici. Posebno se nastojalo pokazati u kojem se pravcu razvija Jalžabet. Učvršćuje li se kao selo ili se pod utjecajem urbanizacije razvija u mješovito naselje? Napreduje li, stagnira ili nazaduje u odnosu prema rezultatima dobitvenim prethodnim istraživanjima? Kakva mu je budućnost?

Najzad, mogu li se na primjeru Jalžabeta sagledati problemi ekonomskog i socijalnog razvoja sličnih naselja u SR Hrvatskoj i SFR Jugoslaviji te kakvu politiku vodi, ili bi trebalo da vodi socijalističko društvo u odnosu prema proizvodnim mogućnostima individualnih poljoprivrednih gospodarstava, mogućnostima daljnje urbanizacije takvih naselja i zapošljavanju viška mlade i sve stručnije radne snage u takvim naseljima, s obzirom na to da su promjene nastale u Jalžabetu u posljednjih 150 godina velike u svim oblastima života i rada ljudi, da je od nekadašnjih 37 zadružnih kmetskih selišta i 6 porodica inkvilina i subinkvilina bezemljaša, od 397 stanovnika, Jalžabet izrastao u mješovito naselje s blizu 900 stanovnika. U skladu s tako definiranim ciljevima, utvrđen je i sadržaj istraživanja:

1. Stanovništvo i domaćinstva — kretanja stanovništva u dvadesetogodišnjem razdoblju; struktura stanovništva
2. Ekonomski razvoj
3. Društveni i osobni standard
4. Funkcioniranje lokalnog samoupravljanja i djelovanje društveno-političkih i drugih društvenih organizacija
5. Porodični život i porodični odnosi, nasljeđivanje, stavovi prema braku, djeci i starcima, susjedski odnosi itd.
6. Religijska situacija u Jalžabetu
7. Stavovi i mišljenja stanovnika Jalžabeta o vlastitom gospodarstvu i orijentacija seoske omladine.

3. metodološke napomene

U ponovljenom istraživanju iskorišteni su u osnovi jednaki izvori i metode kao i u prethodnom istraživanju: arhivska građa, statistički podaci i dokumentacija, a o radu organizacija i institucija u naselju i u općini provedene su ankete i intervjui. Primijenjene su i druge metode.

— **Komparativnom metodom** nastojale su se utvrditi promjene i dosegnuti stupanj razvoja Jalžabeta u posljednjih dvadeset godina, statističkom metodom analizirani su rezultati popisa stanovništva i domaćinstava iz 1981. godine i drugi statistički podaci, **metodom analize** obrađena je dokumentacija (izvještaji, planovi i programi rada, zapisnici i odluke) pojedinih radnih organizacija (OOUR »VIS«-a, Osnovna škola, Zdravstvena ambulanta i Veterinarska stanica). U istraživanju je iskorišten dokumentacijski materijal naročito o radu društveno-političkih organizacija i udruženja te o radu zborova, skupština Mjesne zajednice i delegacije. Analizom velikog broja zapisnika OOSK, SSRNH, SSOH, SSH i SUBNOR-a, zborova, skupština Mjesne zajednice itd, uspoređenima i dopunjenima podacima dobivenima u anketama i intervjuima, dobili smo uvid u realno stanje i odnose te potvrdu ili negaciju pojedinih hipoteza.

Anketiranjem su se nastojale saznati i osvijetliti one pojave, pitanja i problemi koji se nisu mogli sagledati putem objektivne građe, statističkih podataka i drugim metodama, a **intervjuom i neposrednim promatranjem** funkcioniranje pojedinih društvenih institucija i njihovih odnosa prema korisnicima, kao i karakteristike porodičnog života i odnosa, a osobito odnosa između mladih i starijih generacija, muškaraca i žena. diece i roditelja itd.

I u ponovljenom istraživanju **hipotetički okvir**, uz manje dopune i izmjene, ostao je uglavnom isti. Polazi se od pretpostavki:

- a) U Jalžabetu su izražene ekonomske i društvene promjene pod utjecajem općih promjena u društvu; te se promjene odražavaju, prije svega, u mijenjanju agrarne strukture, strukture populacije i strukture proizvodnje, odnosno poblize
- da u strukturi gospodarstava prevladavaju mješovita gospodarstva,
 - da se u mješovitim gospodarstvima poljoprivredni proizvodi iskoristavaju pretežno za osobnu potrošnju,
 - da se privatno-vlasnički odnosi i na njima utemeljena svijest također mijenjaju s obzirom na mogućnost egzistencije od rada izvan poljoprivrede, pod utjecajem novoga, lakšeg načina proizvodnje (strojevi, agrotehnička sredstva, kvalitetno sjeme, itd),
 - da privatnovlasnički odnosi i razdrobljenost posjeda postaju kočnica intenzivnoj tržišnoj poljoprivrednoj proizvodnji,
 - da je ukidanje poljoprivredne zadruge u Jalžabetu bilo na štetu tržišne proizvodnje, specijalizacije i obučavanja seljaka za kvalitetnu proizvodnju,
 - da su imigraciona i emigraciona kretanja uvjetovana ekonomskim promjenama i mijenjanjem socijalne strukture društva te novim mogućnostima privređivanja i podjele rada,
 - da je mlada generacija mobilnija i više okrenuta novim zanimanjima izvan poljoprivrede.
- b) U selu su izraženi procesi izgradnje novih društvenih odnosa putem sistema društvenog samoupravljanja i neposredne demokracije; u razvijanju neposredne demokracije veliku ulogu imaju zborovi, skupštine i drugi oblici rada Mjesne zajednice, samoupravni organi radnih kolektiva (škola, Dom staraca, »VIS« itd), mjesne organizacije Socijalističkog saveza, Saveza komunista i Saveza socijalističke omladine kao nosioci političke i idejne aktivnosti, zatim brojne društvene organizacije i udruženja građana; općinska politička rukovodstva, općinska skupština i njezini organi pomažu samoupravni socijalistički razvoj;
- žena iz objektivnih i subjektivnih razloga ne sudjeluje u političkom životu naselja u istoj mjeri kao i muškarac, ali u gospodarskom životu i u domaćinstvu njezin je utjecaj sve izraženiji.
- c) Socijalni standard u cjelini je poboljšana za sve grupe stanovništva.
- d) Savladavanjem i rješavanjem različitih problema i teškoća, borbom između starog i novog, sve više dolazi do izražaja svijest da su:
- socijalistički društveni odnosi neminovni i da se razvijaju u interesu progresa uopće i sve boljeg života i većeg standarda seoskog stanovništva,
 - socijalistički procesi i promjene te urbanizacija činilac uzdizanja seoskog stanovništva na višu razinu kulture i humanističkog življenja,
 - nestala su ili postepeno nestaju naturalno-zatvorena seoska gospodarstva kao poseban tip; raste saznanje i svijest da privatno vlasništvo na zemlji i individualna proizvodnja nisu jedina perspektiva čovjeka na selu.
- e) Promjene u proizvodnji i podjela rada dovode do mijenjanja društvene strukture i društvenih odnosa, do drukčijeg shvaćanja odnosa u porodici i do veće mobilnosti stanovništva. Mijenjanje načina rada

dovodi do mijenjanja društvenih običaja i drukčijeg ocjenjivanja društvenih vrijednosti.

f) I u ovim kriznim uvjetima standard seoskog stanovništva naročito u oblasti komunalne infrastrukture i prehrane ne pada.

4. istraživački tim i suradne organizacije

Ponovno istraživanje izveo je istraživački tim u sastavu: Mira Balen, Željko Baranović, dr Štefica Bahtijarević, inž. Ivo Grgić, Juraj Hrženjak, mr Miroslav Kirinčić, Mirjana Lipovščak, prof. dr Vlado Puljiz, prof. dr Branko Štancl, prof. Olga Taritaš. Dakle iz prvoga istraživačkog tima u ponovljenom istraživanju sudjelovali su: Mira Balen, Juraj Hrženjak i dr Branko Štancl (koji, na žalost, nije dočekao štampanje ovog djela).

Republički zavod za statistiku u svojoj režiji je obradio i analizirao demografske podatke, a Institut za ekonomiku i organizaciju poljoprivrede Fakulteta poljoprivrednih znanosti u Zagrebu, također u svojoj režiji, obradio je cjelokupno istraživanje ekonomskih odnosa u poljoprivredi sela.

Osnovna škola »Stjepan Bubanić«, nastavnici i učenici, mjesne društveno-političke i društvene organizacije, Savjet Mjesne zajednice, Mjesni ured, Veterinarska stanica te organi i organizacije OOUR-a »VIS« u Jalžabetu besplatno su izveli anketiranje, prikupili dokumentacionu građu i na druge načine pomogli da se to istraživanje provede.

U ostvarivanju toga istraživačkog projekta sudjelovala je Republička konferencija SSRNH putem svoje Sekcije za politički sistem i Odbora za razvoj mjesnih zajednica.

Centar CK SKH za idejno-teorijski rad »Vladimir Bakarić« istraživanje je prihvatio kao dio svog programa i osigurao prijeko potrebna sredstva za troškove istraživača i za objavljivanje rezultata ponovljenog istraživanja.

5. sinteza dvaju istraživanja (prethodne rasprave)

Ovim sadašnjim proučavanjem Jalžabeta bili smo u prilici da sačinimo jedinstvenu sintezu gotovo 150-godišnjeg razvoja sela. U toku toga dugog razdoblja naselje Jalžabet je preživjelo feudalne i kapitalističke odnose i sada se razvija u samoupravnom socijalističkom sistemu.

To je prvo longitudinalno i multidisciplinarno izučavanje jednoga seoskog naselja, i to ne samo u SR Hrvatskoj nego i u Jugoslaviji. Istraživanje društvenih kretanja u Jalžabetu bio je pionirski pothvat na čijem su se primjeru pokušali prvi put u našoj sociologiji kompleksno istraživati socijalistički društveni odnosi jedne ruralne aglomeracije.

U istraživanju su okupljeni znanstveni radnici i stručnjaci različitih profila: statističari, agrarni ekonomisti, sociolozi, pravnici, politolozi, filozofi, kao i lokalni stručni i društveni radnici (profesori, liječnici, veterinari, delegati i rukovodioci društveno-političkih organizacija). Istraživački tim analizira prošlost, uspoređuje je sa sadašnjošću i na-

stoji upozoriti na objektivne elemente koji će utjecati na kretanja u sutrašnjici. Njegovi napori i rezultati najbolje pokazuju u kojoj su mjeri to i slična istraživanja doprinos poznavanju ekonomskog i socijalnog razvoja suvremenog sela i treba li takva i temeljitija istraživanja — gdje je i kamo ide naše selo — nastaviti.

U našoj zemlji na selu živi još uvijek više od polovice stanovništva. Od ukupno 4,600.000 stanovnika u SRH, npr. u 105 gradova (uzeta su sva općinska središta kao gradovi — izuzevši deset gradskih općina Zagreba) živi 2,172.977, a u približno 6500 ostalih naselja živi otprilike 2,427.000.⁴⁾ Pod utjecajem ekonomski razvijenih središta, slijeva se mlada radna snaga u gradove, a selo stari, odumire:

— od 115 općina u SRH, u 66 se smanjuje broj stanovnika na selu. Već 1971. godine u SRH su bila 562 naselja pusta. Čak i neka općinska središta kao što su Buzet, Vis, Supetar (Brač), Lastovo, Pag — gube stanovništvo, a Đurđevac, Rab, Vrgorac, Klanjec, Zlatar-Bistrica po broju stanovnika stagniraju. U 1981. godini 1746 naselja imalo je samo do 100 stanovnika. Stotine hiljada hektara zemlje ostaje neobrađeno ili se iskorištava za gradnju vikendica — prelazi u neproizvodno zemljište. Za toliko se smanjuju uvjeti poljoprivredne proizvodnje. Ti procesi, uz brojne druge, imaju snažne posljedice na socijalno biće našeg društva — nagli rast gradova, pauperizacija i siromašenje kako u pogledu stambenih uvjeta tako i u pogledu zapošljavanja, infrastrukture, zadovoljavanja drugih socijalnih potreba itd. s jedne strane, a s druge, smanjenje proizvodnih potencijala poljoprivrednih površina pridonosi i smanjenju obrambenih potencijala zemlje. Ne pristupiti tim pitanjima znalački, na osnovi egzaktnih istraživanja, svestranih multidisciplinarnih analiza, znači voditi volontarističku politiku na osnovi subjektivnih impresija, prežvjelih shvaćanja i autoriteta dogmi.

Ovo istraživanje doprinos je promjeni takve prakse. Ono daje neke odgovore, ali otvara i brojna pitanja. Objavljivanjem rezultata novoga istraživačkog zahvata, uz sažeto predočenje prethodnih analiza,⁵⁾ želimo dati i poticaj drugim istraživačima. Nadamo se, također, da to nije bila posljednja posjeta istraživača Jalžabetu.

J. Hrženjak

4) J. Hrženjak, Društvena struktura naselja u SR Hrvatskoj, Liber 1983, str. 608.

5) U monografiji prenosi se, uz manje izmjene, historijski dio (do 1945. godine) iz knjige Selo u promjenama, a u drugom se dijelu komparativno i sintetički prikazuju rezultati istraživanja o stanju i promjenama od 1945. do 1962. i od 1962. do 1985. godine. U taj su dio integrirani i separati napisani na temelju ponovljenog istraživanja. Cjeloviti tekstovi svih separata, kao i prilozi s rasprave o novom istraživanju, održane u CITER CK SKH «Vladimir Bakarić» 13. 3. 1986. godine, objavljeni su kao prilog Glasniku poljoprivredne proizvodnje, prerade i plasmana, Beograd, god. XXXVI (1987) br. 9—10.

društveno-ekonomski odnosi i život stanovništva do 1945. godine

U stogodišnjem razdoblju prije 1945. godine, koje je obradio dr. B. Stojšavljević,⁶⁾ stanovništvo sela Jalžabeta⁷⁾ prolazilo je kroz etapu kasnog feudalizma i preko prelaznog razdoblja, s mnogo feudalnih ostataka, kroz etapu kapitalizma.⁸⁾ Društvene i ekonomske zakonitosti tih dvaju sistema karakterizirala su cjelokupna kretanja stanovništva, društveni život i odnose ljudi. To su bili — kao što ćemo vidjeti — odnosi vlastelina i kmeta, veleposjednika i pauperiziranog seljaštva te kapitalističke eksploatacije u najrazličitijim oblicima.

I život i društveni odnosi u feudalizmu

1. kmetски odnosi i obaveze prema feudalcu

Feudalni sistem, kao što je poznato, ujedinio je u feudalcu pravo upravljanja zemljom — feudom i vlast nad kmetovima, i tako utvrdio specifično feudalno vlasništvo.

Po starim urbarskim propisima (koje je kodificirao marijaterezijanski urbar u kasnijem feudalizmu), kmetovi naselja Jalžabeta živjeli su izolirano od svijeta i zbivanja izvan Jalžabeta i bili čvrsto vezani za svoga feudalca »zemaljskog gospodina«.

6) Izvorni tekst vidi u Sociologiji 1—2/62.

7) Kmetско naselje Suii Dol (kako se zvalo zbog male količine vode) dobilo je ime Jalžabet po glavnom svecu u sadašnjoj župnoj crkvi, sv. Elizabeti, koja je navodno bila kao svetac u kapelici Suhog Dola, unazad 250. g. Nova crkva je građena na inicijativu Helene Somogi, tadašnje posjednice feuda. Iako se još prije stotinu godina crkvena općina nazivala Suhodolska, stanovnici Suhodola, a naročito susjednih sela, poistovjećivali su ime crkve s naseljem u kojem se ona nalazi. Velik je broj slučajeva u Hrvatskom zagorju i u drugim krajevima da su pojedina naselja napustila staro ime i prihvatila ime glavnog sveca crkve (sv. Ivan, sv. Tri Kralja, sv. Jelena), jer je svake godine njegova proslava značila veliki događaj za naselje (proštenje). Kako se pak u lokalnom jezičnom izrazu govori umjesto Elizabeta — Jalžabeta, uobičajilo se ime Jalžabet.

8) Kretanje stanovništva u naselju na osnovi 11 popisa, podataka tekućeg broja rođenih i umrlih iz matičnih knjiga i pomoću korekcionih faktora po korigiranoj Halleyevoj metodi, izveo je dr. Fedor Mikić za sve godine od 1758. do 1900. Mi polazimo od 1842. godine jer smo za tu godinu mogli utvrditi (na osnovi dokumenta), pored biodemografskog stanja naselja, agrarne i druge odnose.

Vlastelinu dobra Jalžabeta 1767. godine je i formalno priznata moć sudovanja nad svojim kmetovima na život i smrt, »potentia jurae et gladii«. Prema tome, kmetovi nisu mogli imati nikakvu drugu pravdu izuzevši »pravde« feudalca.⁹⁾

Kmetovi su činili jedan skup, takozvanu urbarijalnu općinu. Takva urbarijalna općina nije bila određena teritorijem, već osobnom i ekonomskom podređenošću kmetova feudalcu.

U to ime kmetovi su imali na obrađivanju, za svoju egzistenciju, dio feudalčeve zemlje koja se zvala selište. Selište se dijelilo na osmine. Jedno selište u jalžabetskoj urbarijalnoj općini činilo je 6,91 hektar oranične zemlje 4,61 hektar livade, ili ukupno 11,52 hektara. Kmetovi nisu imali jednake dijelove zemlje. Neki su imali i više od jednog selišta, a neki znatno manje. Uživanje selišta kmetovi su plaćali rentom u radnoj snazi i naturi (u kasnijem feudalizmu i u novcu) i svojom podložnošću feudalcu u svakom pogledu. Nepokornost, neizvršavanje ekonomskih obaveza ili bijeg, kmetovi su plaćali batinama, gubitkom selišta pa čak i životom.

Neposredno pred ukidanje kmetstva, urbarijalnu općinu Jalžabet sačinjavala su 43 zadružna gospodarstva, od kojih su 36 bila kmetstva, jedno inkvilinsko (inkvilin = kmet i seoski zanatlija — nadničar, koji je imao okućnicu tj. svoju kuću i manje od 1/8 selišta, manje od 1,44 ha zemlje ili nije imao uopće zemlje) i šest subinkvilinskih domaćinstava (kmetovi koji nisu imali ni zemlju ni svoju kuću — bezemljaši i beskućnici).

Spomenutih 36 selišno-kmetstkih zadružnih gospodarstava uživalo je ukupno 29,6 osmina selišta ili približno 342,72 ha. U prosjeku to bi bilo, približno, 9,50 ha na pojedinu kućnu zadrugu. Međutim, stvarno stanje bilo je drugačije. Prema komputu iz 1842. godine, struktura raspodjele i korištenja zemljom upozorava na dosta veliku razliku među zadrugama s obzirom na količinu zemlje koju imaju na korištenje. O tome će biti riječi u daljnjem izlaganju.

U tabeli broj 1 te u izvodu iz urbara prikazujemo ekonomsko stanje i obaveze jalžabetskih kmetova samo šest godina prije ukidanja feudalnih odnosa 1842. godine, i to prema urbarijalnom kodeksu¹⁰⁾ i urbarijalnom komputu¹¹⁾ za istu godinu.¹²⁾

9) Stjepan Belošević, Gornjo-stubički: Zupanija Varaždinska i slob. Kralj. Grad Varaždin, Zagreb 1926, Tipografija d.d. Zagreb.

10) Jalžabetski kmetovi, po urbarskim propisima, bili su gospodarima Dominijuma Sz. Ersobeth dužni davati:

-vsaki celoga selišca kmet gosponu svojemu zemelskom vsaki tjeden jeden dan od sunčanoga ishoda do zahoda, nuter računajući dohaganje i odhaganje, krmenja i napajanja vendar vreme delati bude morati. Z dvojim maršetom, svojemi koli. plugom i branum služiti. (M. Vežić: Hrv. slav urbar. Zgb. 1882. Treći dio Sl. str. 129).

Na mesto pak vozne takov celi kmet zemelskom gosponu vsaki tjeden dva pešička težaka dati dužen bude (ib. str. 130).

Zeljar svoju hižu imajuć 18 dni, vu tuđe pak hiže stojeći 12 dni, čez leto pešičku tlaku služiti mora. (ib. str. 131).

Zvun navodne i občinske gospodčine kmeti vsako leto jednu foringu na daleko dati budu dužni (ib. str. 132).

Na skončanje škodljivih stvari ili zverja (gde se takve nahajaju) zvan tlake tri dni lovnu držati ili vadasiti budu dužni (ib. str. 133).

Kmetu ništar manje poleg volje ostavlja se hoće li tak puta popravljati, ali mostovinu z gotovemi novci plaćati (ib. str. 134).

Vsaki kmet i željar svoju hižu imajući, dužen je prez svakoga vanjemjenja ili razlučenja gosponu svojemu zemelskomu vsako leto jedan rajniški na dvakrat, to je pol rajniškog na sv. Jurja, pol pako na sv. Miholja dan dati. Zeljari pak pri drugeh stanujuć od ove plaće jesu slobodni (ib. str. 134).

Vsaki kmet, celoga selišca ima dati gosponu zemelskom čez leto:

Dvoje pišćenac.

Dva kópuna

Dvanaist iaiec

Osim tih obaveza, svaki kmet koji je imao gornočinženu zemlju, tj. »gorni list« morao je davati »gornicu«. Gornica je iznosila deseti dio priroda i zvala se vinska desetina, za razliku od vinske devetine koja se davala od priroda urbarske zemlje, tj. od priroda selišta ako je na seliškoj zemlji bio vinograd.

Kmetovi su davali težake i za ogrjev (koji su dobivali u urbarsko-selišnim i izvan-selišnim šumama) i za pašarinu.

Kmetovi su morali za svaku ženidbu i udaju u porodici feudalca, kao i za prvu misu svećenika, osigurati sve potrebno za hranu i piće.

Ako je kmet imao kotao za pečenje rakije i koristio se njime, morao je feudalcu dati dva »rajniška« (forinta) godišnje na ime kotlarine.

Područje urbarijalne općine Jalžabet 1842. godine obuhvaćalo je ukupno 750 ha. Od toga su približno 346 ha obuhvaćala kmetovska selišta. Tome treba dodati i gornočinžene zemlje od približno 12 ha koje su pojedini kmetovi, s dopuštenjem feudalca, otimali trnju i neplodnosti i pretvarali ih u vinograde ili »koloseke« (zasađene akacijom za vinogradsko kolje). Ostalih, približno 403 ha na području jalžabetske urbarijalne općine, držao je feudalac za sebe.

Iz tabele broj 1 proizlazi da su jalžabetski kmetovi u 1842. godini trebali dati ukupno 5.082 težaka. U to vrijeme vlastelin je do kraja inzistirao upravo na težacima, jer se stvaralo tržište za proizvode nekih

Jednu holbu ili ti moslin rastopljenoga masla i toga pol. četvrti i osmi tal selišće imajući kmeti spodobno ovu plaću dati jesu dužni (ib. str. 134).

Zvan ove rečene daće trideset kmetov, vsi celoselci, čez leto jeden put jedno tele, ali na mesto teleta eden rajniški i trideset krajarov dužni budu dati (ib. str. 134).

Kada se gospon zemelski ženi, ali gospa vudaje i takaj kada prvu sv. mašu služi poleg gore rečenog potrebna za kuhinju dugovanja vsaki kmet celoga, pol, četvrtoga ili osmoga tala selišća prikladno gosponu svojemu mora dati (ib. str. 134).

Od kotla žganjarskog, ako za istinu njega žviva, plaćal bude svojemu gosponu svako leto 2 rajniška (ib. 135).

Od vsakojakoga zemlje priroda (vunzemši ona, kotera se na vrtu priradjaju) kak ne manje od čmelcev, janjcev, koliev, kateri se ono leto polegu, dužni su podložniki gospode svoje pravino deveto vu nature dati (ib. str. 135).

Od konopel i lena iliti prediva ali deveto u naturi, ali na mesto ove celoga selišća kmet šest funtov gospodskih konopelj, ali prediva presti dužan bude (ib. str. 136).

Devetina vinska kad i se ona jemlje, na onu istu meru s kojum se vse drugo zadobljeno vino zmerilo je, pravično i prez vsakoga pridavanja naj se prijemlje i kak goder deveto tak i gornica ne na drugu meru, nego poleg orsačke Požunske mere, ali frizera naj se ozimlje (ib. str. 137).

Pored citiranih podavanja, koja su pripadala vlastelinu, jalžabetski kmetovi davali su i težake za drvvariju. Za uživanja u izvanselišnim šumama, ustupljenim preko selišne kompetencije, davali su tzv. šumske težake (ib. str. 358).

A za urbarsku drvvariju koju su uživali podložnici iz zajedničkih šuma davali su se urbarijalni težaci. Urbarsko selišće, pravo paše i drvvarije, činili su vekovima nerazdvojnju celinu.

Pored daća koje su se davale zemaljskom gospodinu, i crkva je kao vlastelin ubirala desetinu od jalžabetskih kmetova.

11) Computus urbarialis cum subditis ad inclutum dominiam Sz. Ersobeth specentatibus pro ano 1842. pereatus modalitate sequenti (Skratio izvod J. H.).

12) Uz urbarske zemlje postojala su i urbarsko-srodna zemljišta. U tu kategoriju ubrajana su i gornočinžena zemljišta. Na blagim padinama rudina Jalševca, Golog Brda i Rukljevine, okrenutim suncu, članovi porodice jalžabetskih kmetova, krčili su godinama i zaravnali čestice obrasle prorjedenom šumom, koje nisu bile od veće koristi za vlastelina, i zasadili vinovu lozu. Tako su nikle nove vinogardarske kulture. Kad bi procvjetala vinova loza, izdao bi zemaljski gospodin takvom neposrednom obradivaču »gorni list« o njegovu uvođenju u posjed zemljišta. U gorno zemljište ubrajali su se uz vinograde i koloseci. To su bili mahom šumarci, djelimice šikarje, iznad ili ispod samog vinograda. Iz tih šumaraka dobivalo se vinogradsko kolje i zato se i zovu koloseci.

Jalžabetski gornjaci bili su obavezni davati vlastelinu gornicu. To je bilo gorno pravo vezano za sam vinograd.

Gorni vinograd mogao je gornjak s dopuštenjem vlastelina kao nadvlasnika prodati i drugom gornjaku. U tom slučaju vlastelin bi izdao kupcu novi gorni list. Promjenom posjeda ne iščezava gorno pravo. S vinogradom prelazili su u posjed i koloseci vezani za te vinograde. Novi posjednik se obavezuje da će u slučaju ako ostane bez muškog potomka vinograd prijeći bez ikakve odštete za zemlju i poboljšice, ponovno u posjed gospodskog fiškuša. I u slučaju ako ne bi valjano obradivao vinovu lozu, mogao se gornjaku uzeti vinograd. Isto tako, ako bi otišao sa selišta bez znanja i dozvole vlastelina. (Dr Bogdan Stojavljević)

juraj hrženjak i suradnici **12** jalzabet između prošlosti i budućnosti

Possessio	Sz. Ersobeth	Qualitas sessionis	Competentia Anna	Titulo flor domalis	Aternis censualisticis	A. Remenentilis	Titulo longae vecturae	Titulo g-nae	Restancia anni 1841.	In summa	Praestitunt	Supererogantunt	Dominium Laboratorem	a 10 xr sol vit	Restant Laboratoribus
Biskup Jacobus	5/8	65	6	—	8	8	21/2	5	8	944/8	685/8				257/8
Kyss Joanes Mickachich	3/8	39	6	25	7	7	11/2	7	162/8	1016/8	957/8				57/8
Georgius Herecezeg	1	104	6				4	8	351/8	1574/8	1293/8				283/8
Bartholomeus — itd. do br. 36	5/8	65	6	24	11	11	21/2	5	316/8	1452/8	1531/8	77/8	1	183/4	—
Czenko Emericus (inkv.)		13	6	16						40	40				
Soczko Marcus (subinkv.)		12	6							12	12				
Piezek Joannes (subinkv.)		12	6							12	12				
itd. do br. 7															

Sz. Ersobeth la Martiji 843 Per. Frid. Bedekovich

Sz. Ersobeth la Martiji 843 Per. Frid. Bedekovich

Tabela 1

Posjed Sv. Jalzabete	Selišta	ha	Radnika, Radnih dana	Forinta (rajniški)	Pilića	Kopuna*	Jaja	Masla (holba)*	Tele	Vlastelinska devetina	Crkvena desetina
1. Biškup Jakob	5/8	7,20	86 ⁴ / ₈	1	1	1	6	1/2	1	+	+
2. Kiš Ivan	3/8	4,32	85 ⁴ / ₈	1	1	1	6	1/2	—	+	+
3. Mikačić Đuro	1	11,52	122 ⁴ / ₈	1	2	2	12	1	1	+	+
4. Mutek Rok	7/8	10,08	117 ⁴ / ₈	1	1	1	6	1/2	1	+	+
5. Muha Andraš	1 ³ / ₈	15,04	165 ⁴ / ₈	1	3	3	18	1 ¹ / ₂	1	+	+
6. Mihok Tomo	3/8	4,32	49 ⁴ / ₈	1	1	1	6	1/2	—	+	+
7. Cesarec Ivan	1	11,52	126	1	2	2	12	1	1	+	+
8. Ban Mate	1	11,52	126	1	2	2	12	1	1	+	+
9. Kumer Miško	7/8	10,08	64	1	1	1	6	1/2	1	+	+
10. Pepelko Miško	1 ¹ / ₈	12,96	139 ⁴ / ₈	1	1	1	14	1 ¹ / ₂	1	+	+
11. Katančić Franjo	5/8	7,20	86 ⁴ / ₈	1	1	1	6	1/2	1	+	+
12. Kereša Tomo	6/8	8,64	93	1	1	1	6	1/2	1	+	+
13. Koščak Miško	1	11,52	130	1	2	2	12	1	1	+	+
14. Herceg Bartol	5/8	7,20	113 ⁴ / ₈	1	1	1	6	1/2	1	+	+
15. Huzjak Marko	6/8	8,64	97	1	1	1	6	1/2	1	+	+
16. Jurašković Mihalj	1 ¹ / ₈	12,96	146 ⁴ / ₈	1	3	3	18	1 ¹ / ₂	1	+	+
17. Serpak Stjepan	7/8	10,08	107 ⁴ / ₈	1	1	1	6	1/2	1	+	+
18. Martan Mihalj	1	11,52	122	1	2	2	12	1	1	+	+
19. Skrovčec Marko	1 ¹ / ₈	12,96	131 ⁷ / ₈	1	3	3	18	1 ¹ / ₂	1	+	+
20. Frančić Andraš	1	11,52	122	1	2	2	12	1	1	+	+
21. Brumec Franjo	1 ¹ / ₈	12,96	136	1	3	3	18	1 ¹ / ₂	1	+	+
22. Car Ivan	1	11,52	122	1	2	2	12	1	1	+	+
23. Senko Imbre	—	—	40	—	—	—	—	—	—	—	—
24. Perin Ivan	1 ¹ / ₈	12,96	136 ⁴ / ₈	1	3	3	18	1 ¹ / ₂	1	+	+
25. Križanić Pavao	3/8	4,32	58 ⁴ / ₈	1	1	1	6	1/2	—	+	+
26. Sović Pavao	1/8	5,76	76	1	1	1	6	1/2	—	+	+
27. Gjurkec Stjepan	1	11,52	122	1	2	2	12	1	1	+	+
28. Kosina Ivan	1 ¹ / ₈	12,96	140 ⁴ / ₈	1	3	3	18	1 ¹ / ₂	1	+	+
29. Pepelko Andraš	1	11,52	126	1	2	2	12	1	1	+	+
30. Gabrek Pavao	1 ¹ / ₈	12,96	136 ⁴ / ₈	1	3	3	18	1 ¹ / ₂	1	+	+
31. Leskovar Martin	4/8	5,76	68	1	1	1	6	1/2	—	+	+
32. Horvath Jakob	6/8	8,64	128 ⁶ / ₈	1	1	1	6	1/2	1	+	+
33. Kosina Jakob	7/8	10,08	107 ⁴ / ₈	1	1	1	6	1/2	1	+	+
34. Sačer Mihalj	4/8	5,76	72 ⁶ / ₈	1	1	1	6	1/2	1	+	+
35. Sović Stefan	5/8	7,20	116 ⁴ / ₈	1	1	1	6	1/2	1	+	+
36. Križanić Đuro	5/8	7,20	116 ⁴ / ₈	1	1	1	6	1/2	1	+	+
37. Vidačić Andro	3/8	4,32	82	1	1	1	6	1/2	—	+	+
Soško Marko	—	—	12	—	—	—	—	—	—	—	—
Picek Ivan	—	—	12	—	—	—	—	—	—	—	—
Martinec Ivan	—	—	12	—	—	—	—	—	—	—	—
Purgarić Jakob	—	—	12	—	—	—	—	—	—	—	—
Sumpić Josip	—	—	12	—	—	—	—	—	—	—	—
Somošić Đuro	—	—	12	—	—	—	—	—	—	—	—

* kopun je uškopljeni tovljeni pljevac — kokoš

* holba je starinska miera za tekućinu.

intenzivnijih kultura, uzgoj tih kultura tražio je više radne snage. Stoga vlastelin pristaje na zamjenu, čak i devetine za radnu snagu, pa i kmetsku obavezu rada sa stokom i oruđem zamjenjivao je za šest težaka na dan.

2. kućne (porodične) zadruge u feudalizmu

Na kmetskim selištima kmetovi su živjeli u kućnim zadrugama, veći broj porodica zajedno. Inokosnih kmetova u Jalžabetu nije bilo. Ekonomska osnova zadruge bilo je kmetsko selište i zadruga kuća.

Život u kućnim zadrugama nije bio lagan. Ali jedino tako ujedinjene porodice u zadruzi, uglavnom na osnovi srodstva, mogle su egzistirati, zajednički dijeliti terete i tegobe kmetskog života.¹³⁾

Takva organizacija zadruge odgovarala je prirodnoj proizvodnji, vrlo niskoj produktivnosti rada i općem siromaštvu.

U Jalžabetu bilo je toliko zadruga koliko i zasebnih dijelova selišta (36). Koliko je članova bilo u pojedinoj zadruzi, nema podataka, ali uspoređujući broj zadruga s brojem stanovnika u to vrijeme (397), proizlazi da bi u svakoj kućnoj zadruzi živjelo u prosjeku deset članova. U vrijeme oko 1842. godine, prema pričanju starijih ljudi, a oni su to čuli od svojih očeva i djedova, neke zadruge su imale i do dva-deset članova. Tako su npr. u zadruzi Jurašković u to vrijeme živjela tri brata sa osamnaest članova. Članovi su bili uglavnom krvni srodnici: roditelji, djeca, unuci, praunuci, zatim oni koji su ulazili u zadrugu ženidbom i udajom iz istog naselja ili iz susjednih naselja. U nekim zadrugama bilo je i slugu.

— ekonomske razlike među zadrugama

Kao što smo već spomenuli, zadruge nisu bile jednake ni po količini zemlje (selišta) ni po broju članova: među 43 domaćinstva bilo je šest bez zemlje (subinkvilini) i jedno s okućnicom (inkvilin), do 4/8 selišta bilo je sedam kućnih zadruga, od 4/8 do 6/8 selišta bilo ih je osam, od 6/8 do 1 selišta 13, a s posjedom većim od 1 selišta bilo je osam kućnih zadruga.

Socijalno stanje i strukturalni odnosi bili bi jasniji da smo mogli utvrditi konkretnu strukturu domaćinstava po broju glava i prema radno sposobnima, jer prosjek može zamagliti stvarno stanje. Ipak, i ti podaci dovoljno upozoravaju na ekonomske razlike među zadrugama po količini zemlje. Činjenica da je u jednom broju zadruga s manje zemlje bilo više usta koja je trebalo hraniti nego u drugima, povećava značenje te razlike. Na primjer, razlika između osam kućnih zadruga u drugoj grupi i osam u četvrtoj je očita. U drugoj grupi približno 80 ljudi živi na 40,32 ha zemlje, a u četvrtoj samo također 80 ljudi na 94,40 ha ili na blizu dva i pol puta više zemlje.

13) Sliku života u promatranom razdoblju dobili smo 1960. godine na osnovi intervjua najstarijih Jalžabečana. Neka pitanja za intervju bila su postavljena prema podacima iz opisa zadržnog života Josipa Kotarskog objavljenog u Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, knjiga XX i XXI, u Zagrebu od 1915—1917. godine.

od cigle i pokrili je crijepom. Najsiromašnije kuće bile su pokrivene kukuruzovinom.

Ako je domaćinstvo imalo manje radne snage, a veću količinu obradive zemlje, postojala je mogućnost korištenja i eksploatiranja viška radne snage iz domaćinstava bezemljaša i onih domaćinstava koja su imala manje zemlje.

Osnovna društvena suprotnost bila je između kmetova, s jedne strane (mada je među njima bilo razlike: veća i manja selišta, sluge i bezemljaši) i feudalca, s druge strane. Ta dva suprotna tabora bila su osnovna karakteristika socijalne strukture Jalžabeta 1842. godine.

— organizacija i život u kućnoj zadrugi

Zadrugu su sačinjavali: **gospodar, gospodarica i družina**. Formalno je »skupčina« ukućana (družina) birala gospodara. O tome tko će biti gospodar u pojedinoj zadrugi, stvarno je odlučivao provizor (upravitelj feudalčeva imanja).¹⁴⁾ Gospodar je bio izabran za više godina ili doživotno. Gospodarica je obično bila žena gospodara. Ako je on umro, a izabran je drugi gospodar, ona je i nadalje ostala gospodarica. Ukućani u zadrugi zvali su se družina.¹⁵⁾ U družinu su spadali svi, bez obzira na krvno srodstvo (i sluge i sluškinje).

Zadružnih kuća¹⁶⁾ bilo je 36. Kuće su bile niske, drvene, pokrivene slamom. Zidanih i crijepom pokrivenih kuća nije bilo sve do 1883. godine. Te godine preci Jakoba Koščaka prvi su sagradili kuću

14) U kuću koja je trebala izabrati gospodara, provizor je poslao špana (nadzornik radnika). Ovaj je proglasio tko je gospodar. Kasnije, nakon likvidacije feudalizma, nekoliko bi muškaraca otišlo sucu ili bilježniku (rihtaru ili notarijušu) kojemu bi predložili gospodara, a ovaj bi kući poslao lugara ili pandura koji bi ukućanima proglasio gospodara.

Gospodar je određivao što će se koji dan raditi i tko će raditi. On sam nije bio obavezan raditi i najteže poslove. Ukoliko se nešto prodavalo, on je to činio sam. Gospodaru je bilo dozvoljeno da si priskrbi nešto posebno (kravu, vinograd, njiivu i dr). Taj privilegirani položaj gospodara, naročito kad su jače počeli prodirati robonovčani odnosi, postajao je kamen spoticanja u jedinstvu zadruge. U zadrugi je tako počela ekonomska diferencijacija među članovima, čega ranije, u potpuno prirodnoj proizvodnji, gotovo nije moglo biti. Tko nije slušao, nije dobio hranu, a osim toga gospodar ga je prijavio provizoru (kasnije rihtaru), a ovaj bi ga stavio u kladu na sunce i odmjerio mu batine.

15) Poslovi su se dijelili, među članovima družine, prema uzrastu i prema spolu. Djeca su čuvala živad, malo odrasliji do 12 godina, obično su bili svinjari, od 12—18 godina bili su kravari, oni iznad 18 radili su sve ostale poljoprivredne poslove.

Vrt su obradivale samo žene. Žene rade sve poslove oko lana, konoplje, tkanja, šivanja, a zajedno s muškarcima rade poljske poslove: žetva, okopavanje, berba, spremanje sijena, ječma, zobi, raži, heljde, kukuruza, itd. Žene spremaju kruške, jabuke, šljive, orahe i trešnje za »zimnicu«. Svi teži poslovi bili su muški poslovi. Starci su bili oslobođeni težih poslova.

Kad su odradili feudalca i kad je bio završen skupni posao u zadrugi, išli su, naročito mladići, na rad drugima u selu i izvan sela.

Žene su bile manje cijenjene od muškaraca. Njihova riječ ili obećanje ukućanu druge zadruge nije imala vrijednosti.

Kad je žena došla u susjednu kuću, nitko je nije ponudio da sjedne. Naročito se malo cijenila žena koja nije radala djecu.

Svi ukućani, po nekoliko porodica (bračni parovi, djeca i starci, bolesni i zdravi), spavali su u istoj sobi, naročito zimi. Jedino gospodar i gospodarica, u nekim zadrugama, spavali su odvojeno. Ljeti bi se pojedini mladi bračni parovi odvojili za spavanje (na štalu, štagalj ili rjeđe u zasebne komorice, ako ih je kuća imala). Svakodnevno se ustajalo u svitanje, a na spavanje se išlo i zimi i ljeti čim se smračilo. Sluge i sluškinje u zadrugi nisu služili za novac nego im se plaćalo u naturi. Služili su za hranu i odjeću. Pored toga svinjar ili kravar je za sebe othranio prase ili tele. Odnos prema slugama bio je kao i prema drugim ukućanima. To je i razumljivo, jer su svi bili pod vlašću istog feudalca i u gotovo istim ekonomskim odnosima.

16) Kuća je imala dvije prostorije (manju u kojoj se kuhalo i veću u kojoj se jelo i spavalo) i predsoblje (»ganjake«). Izvana i iznutra bila je obita prućem i namazana blatom. Umjesto poda bila je nabijena zemljom, a izidana kuća Jakoba Koščaka imala je zemljani pod.

Združna kuća bila je okružena dvorištem. Pored kuće, u dvorištu, bila je pojata (štala), štagalj za sijeno i kotac. Nekoliko većih selišnih zadruga imalo je i sušu za spremanje kola, oruda i alata. Iza dvorišta bio je vrt. Oni koji su imali vinograd, u pravilu imali su u vinogradu i klijet.

Pokućstvo u kući sastojalo se od stola, klupe i kreveta (na njima je bila slama ili sijeno pokriveno plahtom), u sobi je bila peć i jedna ili više škrinja za rublje.

Osnovna oruda za rad i radni alat zadruga u Jalžabetu u to vrijeme bila su: volovska, kravska i rjeđe konjska kola, drveni ili rjeđe željezni plug, brana te oranice (dva kotača na koja se prikači plug). Najsiromašnije zadruge nisu imale ni plug ni kola. Motiku, srp, vile, kosu i zublje, mlace za mlaćenje žita i vejaču za čišćenje pljeve, zatim sjekiru imale su sve zadruge. Veći broj zadruga imao je i svoj žrvanj (ručni mlin za mljevenje žita).

Većina zadruga imala je i sprave za preradu lana i konoplje, stupu, trlicu, greben, preslicu i kolovrat. Tkalački stan nisu imale sve zadruge.

H r a n a. O tome kako su se kmetovi hranili i odijevali, pričaju najstariji seljaci ono što su čuli od svojih roditelja i djedova.

Za doručak je obično bila prežgana juha ili žganci, ili samo kruh i luk; za objed grah, krumpir, kaša od ječma ili heljde, repa ili zelje s grahom; za večeru ostaci od objeda ili surutka, kiselo mlijeko ili kukuruzna kaša.

Po ljetu je bila i užina; kruh sa sirom ili kiselo mlijeko s kruhom (i to samo u jačim zadrugama). Zimi su bila samo dva obroka: u deset sati i poslije podne u šesnaest sati.

Meso se jelo rijetko, i to samo na praznik ili prilikom osobitih događaja: kad su orači, kosci ili tkalac u kući i na dan svadbe. Nedjeljom se u vrlo rijetkim zadrugama jelo meso.

Jelo se u kući za stolom. Prilikom jela muškarci su sjedili, a žene stajale. Jeli su svi iz jedne zdjele. Žene s malom djecom jele su kraj peći na klupi, a djeca u kutu. Mjesta za stolom su bila određena. Kruh je rezao gospodar i dijelio po starosti; djeca su dolazila sama po svoj komadić.

Kruh je bio od kukuruza, a u bogatijih i od suražice barem do polovice zime, a poslije i u njih kukuruzni. Bijelog brašna nije bilo ili vrlo rijetko, i to u najbogatijim zadrugama.

Pila se voda, a bilo je vina i rakije jabukovače i kruškovače, ali, naravno, ne u svakoj kući.

O d j e ć a i o b u ć a bila je za sve jednaka. Muško odijelo sastojalo se od košulje i gaća od konopljinog platna te kaputa, hlača, lajbeka, šešira i čizama. Za ružna vremena nosili su surine oni koji su išli za blagom i na šumske radove. Žensko odijelo se sastojalo od rubače, pregače (platno od konoplje) i rupca.

Međutim, surina, kaput i hlače, a naročito čizme ili cipele, bile su obično jedne za sve ili više odraslih ukućana.

Ti su dijelovi bili tako sašiveni da ih je, prema potrebi, mogao obući svaki ukućanin. Tako i ženske cipele ili čizme. Od ranog proljeća do kasne jeseni ljudi su hodali bosonogi. Djeca nisu imala nikakvu obuću čak ni zimi.¹⁷⁾

B o l e s t i i l i j e ć e n j a. Kad je član zadruga teže obolio, pazila ga je i njegovala gospodarica. Najteže je bilo za vrijeme epidemija, i sa starcima koji su dugo umirali. Liječilo se domaćim lijekovima (trave, čajevi i sl). Težim bolesnicima pozivali bi se vrači (domaći ili iz susjed-

17) Intervjui: Jandro Križanić; Dragutin i Antun Herceg.

nih naselja) koji znaju puštati krv, stavljati rogove, pijavice i liječiti travama. U slučaju sumnje na »uroke« zvali su »coprnjake« ili »coprnicke« koji znaju otklanjati uroke. Liječenje i »copranje« se plaćalo u naturi, a njime su se bavili, uz svoj svakodnevni posao, neki stariji, obično siromašniji ljudi i žene. Ta vještina je prelazila s koljena na koljeno.

Kod poroda su mladim ženama pomagale starije, iskusnije. Radalo se i umiralo »po volji božjoj«, prema sudbini.

Stoku su liječili »barberi«. Oni su također bili seljani ili suseljani. Liječnici, bolnice i veterinari nisu bili poznati jalžabetskim kmetovima.

Opismenjavanje. U Jalžabetu su 1794. godine¹⁸⁾ učinjeni neki pokušaji na opismenjavanju stanovništva. Crkveni orguljaš i »notariuš«, tj. bilježnik, preuzeo je dužnost učitelja. Po privatnim kućama djecu pojedinih roditelja učili su samo čitati i pisati. Godine 1840. otvara se jednogodišnja neobavezna pučka škola. U njoj je učitelj učio čitati, pisati i računati onu djecu koju su roditelji dobrovoljno slali u školu. Takvo stanje trajalo je sve do 1897. godine kada je u Jalžabetu otvorena dvogodišnja pučka škola za djecu Jalžabeta i najbližih sela.

I najosnovnije znanje pisanja i čitanja bilo je na toliko niskoj razini da se još 1866. godine među 37 jalžabetskih seljaka samo jedan znao potpisati na ugovor koji su sklapali s vlastelinstvom.

Društveni život. Borba za samoodržanje, strah od feudalca i njegovih španova, strah od bolesti i pakla i molitve da ih netko »svemoćni« spasi od tih zala bili su uvijek prisutni u fizičkom i psihičkom životu jalžabetskih kmetova.

Stoga kućna zadruga ne samo da je bila njihova ekonomska nužda nego i njihova društvena osnova. Feudalac, »zemljski gospodin«, držao ih je u ekonomskoj i fizičkoj pokornosti, a svećenici svete Jalžabete su se trudili da kmetovi shvate besmisao ovozemaljskog života, da za sve zlo, nedaće, batine i bolesti nađu krivca u sebi, u svojim grijesima i da sav svoj duhovni život usmjere u molitve za oprost grijeha i bolji život na nebu.

Teški rad u proljeće, ljeto i jesen, borba kmetova sa škrtom prirodom da joj otmu što više hrane i da se što bolje pripreme za zimu, zatim nepodnošljive obaveze prema feudalcu, nisu pružali priliku ni za kakav društveni život. Zimi je bilo također obilje poslova, naročito za žene koje su, osim drugih poslova, dane i noći prele i tkale, jer se u naturalnom zatvorenom privređivanju moralo rukama izvući iz zemlje i hrana i odjeća.

Jedine životne promjene bile su odlazak u crkvu nedjeljom i na blagdane, a manji broj mogao je sebi priuštiti da ode obližnjim crkvama i na crkvena proštenja (vašare).

Prilikom ženidbe i udaje, rijetko kada prilikom zaruka, bile su svečanosti u selu. Njima se naročito radovala mladež jer se tada sviralo, pjevalo i plesalo.

Veseliji su bili dani prilikom berbe grožđa i ljuštenja kukuruza. Izvan toga mladići i djevojke bili su pod strogom paskom gospodarice i gospodara.

18) Cuvai: Građa za poviest školstva, str. 618. i Skolska soomenica.

— biodemografske karakteristike stanovništva

Osim podataka koje smo prikupili intervjuima na temelju sjećanja, osim analize ekonomskog stanja, feudalnih obaveza i niske proizvodnosti rada, analiza biodemografskih karakteristika potvrđuje niski standard u prehrani, odjeći i zdravlju jalžabetskih kmetova. U građi za ovu studiju dr Fedor Mikić pokazuje da je između 1758. i 1857. godine srednja duljina života iznosila za muškarce samo 22, a za žene 31 godinu. Rađalo se dosta, ali se i umiralo mnogo. U tom stoljeću rodilo se muške i ženske djece ukupno 1833, a umrlo 1433. Višak je iznosio u toku stotinu godina samo 400 ili četiri godišnje. Neke godine, kao npr. 1801, pokazuju da se rodilo ukupno 22, a umrlo ukupno 48 ljudi, što znači da je umrlo 26 stanovnika više nego što se rodilo. Godine 1842. i 1847. više je umrlo po troje nego što se rodilo. Neke takve velike negativne razlike između broja rođenih i broja umrlih pokazuju nam da su harale epidemije i vodili se ratovi (prije i poslije francuske revolucije). Ali, i pomor dojenčadi bio je vrlo visok. Tako, na primjer, od 1758. do 1857. godine, u prvoj godini života umiralo je prosječno 28 posto rodene djece.

Epidemije i ratovi, niski standard, osobito u prehrani (zbog slabe prehrane majke su vrlo dugo, čak i do treće godine dojile djecu), loše higijenske prilike, nikakva zdravstvena njega, sporo i slabo prodiranje prosvjete među stanovništvo Jalžabeta, sve su to bili krupni činioci koji su morali imati snažan odraz na biodemografsko kretanje. Takve su prilike nesumnjivo bile uzrok da se na selištima Jalžabeta sve do 1810. godine uspjelo održati u životu samo 179 stanovnika.

3. ukidanje kmetstva

Jalžabetski kmetovi su 1848. godine razriješeni feudalnih obaveza. Novim zakonskim propisima, feudalno vlasništvo na urbarsko-selišne zemlje prešlo je u vlasništvo kmetских zadruga.¹⁹⁾ Za uživanje tog dijela zemlje oni su oslobođeni kmetских obaveza, ali su morali primiti državne obaveze: »štibru«, tj. porez.

Feudalcu je i nadalje ostalo u posjedu više od polovice sveukupne površine zemlje u urbarskoj općini Jalžabetu. Za seljake je bila razlika u tome što nakon ukidanja kmetstva nisu više morali badava, o svojoj hrani, obrađivati vlastelinsku zemlju, a za vlastelina u tome što je morao na drugi način pribavljati radnu snagu. Na toj zemlji se uspostavio novi odnos između bivšeg feudalca i bivših kmetova — odnos kapitalističke umjesto feudalne eksploatacije.

Likvidacija kmetских odnosa godine 1848. — kako proizlazi iz analize B. Stojsavljevića — nije odstranila sve ustanove feudalnog poretka. Bivšim kmetovima iz Jalžabeta ostala su davanja s izvanselišnih i urbarsko-srodnih zemalja djelomično u naturi, a djelomično u novcu. Isto tako je pravo ispaše zavisilo od bivšeg feudalca.

Gornočinžene zemlje imale su još za vrijeme kmetских odnosa donekle urbarsku narav. Vlastelin je mogao oduzeti gornjaku zemljište u određenim uvjetima.

19) Država se obavezala da će svim feudalcima, pa i feudalcu Miroslavu Bedekoviću u Jalžabetu, isplatiti naknadu za urbarske, tj. selišne daće u iznosu od 30 forinti za svaku selišnu naseobinu (u Jalžabetu takvih je bilo 36). U to vrijeme vlasnik feuda Jalžabet bio je Miroslav pl. Bedeković-Komorski. Njegov brat Koloman bio je vlasnik majura Stefanec pokraj Jalžabeta. On je bio od 1871. do 1872. hrvatski ban, a od 1874 do 1889. hrvatski ministar u Budimpešti. Bedekovići su dobili u posjed Jalžabet od obitelji Bakich de Lak.

Patentom od 2. marta 1853. godine gornočinžene zemlje tretirane su kao urbarsko-srodne zemlje.²⁰⁾ Stoga se i nakon 1848. godine na te zemlje nije primjenjivao princip privatnog prava. Zadržavajući tu polufeudalnu svojinu, Bedekovići su tražili od jalžabetskih gornjaka, na osnovi »gornog prava«, da i nadalje snose »gorna podavanja«.

Prema tome, novi odnosi koji su nastali za jalžabetsko stanovništvo još su dugo zadržali elemente feudalnih odnosa. Ukidanje kmetških odnosa na urbarskoj zemlji poticalo je seljake na borbu za osvajanje urbarsko-srodnih zemljišta, pa čak i za feudalčevu zemlju. Feudalac se pak borio da zadrži što više može. U tome ga je pomagala i državna vlast, s kojom je bio i ostao u simbiozi.

II život i društveni odnosi u jalžabetu u razdoblju kapitalizma

1. nastanak privatnovlasničkih odnosa

Nakon ukidanja kmetstva cjelokupna zemlja se dijelila na vlastelinsku, crkvenu i seljačku. Takva raspodjela zemlje u tim uvjetima stvarala je nove, raznolike oblike u proizvodnim odnosima — od pretkapitalističkih do kapitalističkih. Za obradu vlastelinske zemlje bio je potreban, naročito za vrijeme sezonskih radova, znatan broj poljoprivrednih radnika.

U novim uvjetima bivši feudalac je osiguravao radnu snagu uglavnom na tri načina:

- a) Jedan dio radne snage pribavljalo je vlastelinstvo na taj način što je davalo zemlju seljacima na obradu. Seljaci su za uzvrat jedan dio proizvoda ustupali vlastelinstvu, a davali su i izvjestan broj težaka. Taj se oblik proizvodnih odnosa zadržao još dugo nakon ukidanja kmetstva. Zemlja se obično davala na treći dio. Dvije trećine prinosa pripale su vlastelinstvu. Uz tu naturalnu rentu, obrađivač zemlje davao je radne težake po dogovoru. Vlastelin je ustupao zemlju seljaku da bi seljak radio za njega. Radni težaci su se davali: za žirovinu, za »tretine kukuruze«, za sijeno ili otavu. Odrađivalo se za pašu itd.²¹⁾
- b) Radna snaga se već tada osiguravala i za novac, ako je nije bilo mo-

20) Do sukoba između jalžabetskih gornjaka i vlastele dolazilo je osobito kad se počela utjerivati zaostala gornica koju su prestali plaćati bivši jalžabetski kmetovi. Na osnovi paragrafa 47. patenta od 2. marta. 1853. godine otkup gornih podavanja se prepušta međusobnoj pogodbi gornjaka i vlastelina. Jalžabetski gornjaci, da bi postali slobodni vlasnici vinograda, morali su otkupiti »gorna podavanja«. No, po paragrafu 48. patenta postojala je mogućnost da vlastelin uzme one gorne zemlje za koje ne postoje gorni listovi, odnosno nemaju gornočinženu narav (na koje se ne može primijeniti paragraf 48).

Kako je izgledala situacija s gornim vinogradima pokazuje slijedeći dokument. U februaru 1856. godine Koloman Bedeković zatražio je od kotarskog ureda u Varaždinskim Toplicama da se vinogradi njegovih 276 gornjaka proglase nazadotkupljivim (izrešivim). U Jalžabetu je u to vrijeme bilo 27 gornjaka. Porei jalžabetskih gornjaka, jalžabetskom vlastelinu su pripadala i prava gornjaka iz susjednih sela: Kelemen, Semovec, Novakovec, Imbriovec, Leštakovec, Pihovec, Zbelava i Vukovec.

21) Tako je, na primjer, Ljudevit Križanić, koji je imao petoro djece, a posjed mu se sastojao od 600 čhv radne zemlje i 400 čhv vinograda, morao stalno raditi na zemlji vlastelina pod različitim uvjetima. Obično je unajmljivao jedno i pol jutro oranice i jedno i pol jutro livade. Radnu zemlju je pogodio na treći dio. Pored dvije trećine prinosa, davao je još i 37 težaka. Za obradu zemlje morao je upotrebljavati spregu imućnijih seljaka pa je i tu uslugu morao plaćati radnom snagom. Livadu je uzimao na deseti dio. Travu je trebao pokositi i spremiti u vlastelinske sjenike. Seoska je sirotinja sve više gubila snagu da se odupre i da se ovim putem ne pretvori u vlastelinske nadničare. (Intervju s Križanićem 1960)

guće osigurati na druge načine. Iz podataka o broju težaka za 1867. godinu vidi se da su te godine seljaci iz Jalžabeta dali 5659 plaćenih težačkih nadnica.²²⁾ Postojale su uistinu velike rezerve radne snage u jednom (velikom) dijelu seljaštva. U tim godinama broj stanovnika je vrlo brzo rastao. Tako npr. godine 1850. bilo je 436 stanovnika, 1860. bila su 494, a godine 1870. već 587 stanovnika.

c) Jalžabetsko vlastelinstvo ustupalo je seljacima svoja zemljišta u trogodišnji zakup putem dražbe.

U zakupu su sudjelovali mahom imućnici seljaci.²³⁾

Visina zakupnine zavisila je od boniteta zemljišta, a kretala se od 3 do 25 forinti za 57 ari, odnosno za jedno jutro.

Uvjeti zakupa nisu bili laki. U zakup se mogao upustiti, prije svega, seljak koji je imao proizvodna sredstva: radnu stoku, sjeme i, naravno, dovoljno radne snage svoje ili siromašnih susjeda.²⁴⁾

Zakupni ugovori pokazuju na što je sve morao biti spreman jedan broj jalžabetskih seljaka da bi mogao podmiriti najosnovnije potrebe i prehraniti porodicu.

Katastarska općina Jalžabet. Poslije ukinuća kmetstva, austrijske vlasti formirale su katastarske općine. I jalžabetske zemlje su formirane u jednu takvu katastarsku općinu.

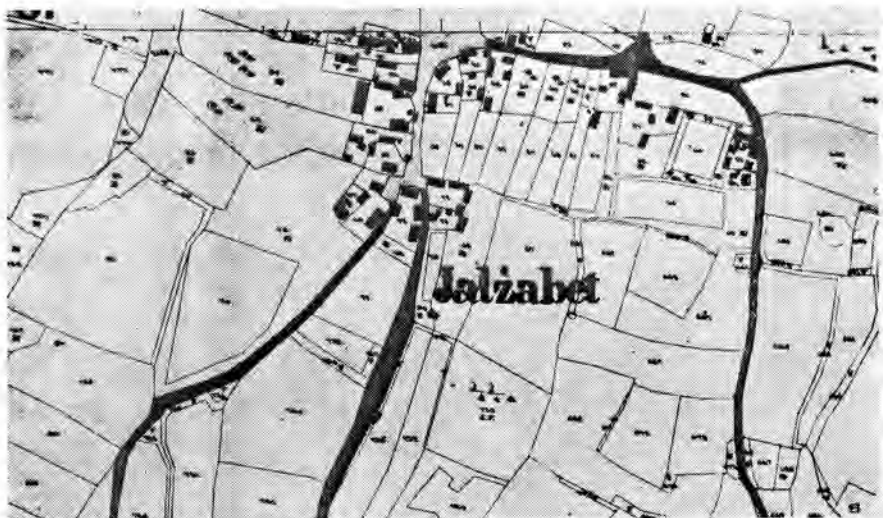
22) »Skup zbrojeva težaci vsak mesec u Jalžabetu potrošeni i isplaćeni

	Broj težaka	cena težaka	forinti
Sečna 1867.	327	82	80
Veljača	461	133	20
Ožujak	654	203	50
Travnja	565 i 1/2	178	10
Svibnja	344 i 1/2	112	45
Lipnja	346	111	20
Srpnja	744	224	65
Kolovoza	482 i 1/2	152	15
Rujna	380	144	75
Listopada	648	161	67 i 1/2
Studena	421 i 1/2	106	12 i 1/2
Prosina	285	72	40
Ukupno:	5659	1678	500*

Nadnica je bila, prema tome, 21 krajcar u to vrijeme.

23) Uvjeti zakupnog ugovora:

1. Zakupnik obavezan bude zakupnu svotu svake godine na dan svetog Mihajla u grad Jalžebečki činovniku vlastelinstva Jalžabetčkog platiti.
 2. Zakupnik pristaje, da ako na rečeni dan, dužnosti svojoj, zadovoljnu učinili nebi, zakup odmah prestati imade, zadužno pako zakupno svotu prirod zemlje na dražbu staviti, prodati, i ako takav za naplatu dovoljan bil nebi, onu što mankalu bi putem tužbe, znaknadom troškovah, potražil se bude moglu.
 3. Zakupnik obvezuje se, da u zakup primito zemlište, dobro obradivao bude, i to svako posebi, ili po svojih ljudih zrokuvanu štetu nadoknadil u jedno i na medje pasko imati mora.
 4. Zakupnik privoljuje, budući, da njemo sva korist pripada kroz zakupni tečaj, u slučaj u kakove goder elementarne nezgode, ili druge štete, otpuštenje zakupne svote potrebuвати nebude mogao.
 5. Osigurava zakupnik, da zemljište za uživanje drugome, bez dozvoljenja vlastinskog predao nebude, što ako učinio bi, zakup odmah prestane i zakupnik štetu i troškove nadomestiti obavezan bude.
 6. Svako i onom zakupniko, kojiče zemlište kros zakupne tri godine gnojiti, i gore naznačene točke točno završavao bude, kod buduće zakupe spobolšanjem 5 novčića zemlište mu se nadalje ostavi vu zakup. (Dokumenti se nalaze u Historijskom arhivu u Varaždinu: Obiteljski arhiv Bedeković XXV-1.LXV-8857)
- 24) Težinu uvjeta pokazuje i ugovor sklopljen između vlastelinstva Jalžabet i seljaka Gabrek Lovre, Filipašić Stefa i Partaš Tome (koji je imao svega oko 35 ari zemlje). Oni su se obavezali vlastelinstvu za 1/18 na košnjju žito, i to: na Smudnici oko 8 ha pšenice, a na Crncu košnjju sijena. Žito su imali pokositi, povezati i u križeve staviti. Ako bi kiša pala, ponovno ga razvezati, posušiti, u kola utovariti i do ceste ispratiti. Jednako je trebalo postupiti i sa sijenom. Za ovaj rad njih trojica su dobili 18-esti križ žita i 18-esti kup sijena (a 17 ostalih je pripalo vlastelinu). Ugovor se nalazi u Historijskom arhivu Varaždina. Obiteljski arhiv Bedeković XXV-1. LXV-8857.

Indikaciona karta Jalžabeta od godine 1870.

Na priloženoj indikacionoj karti (napravljennoj između 1860. i 1870. godine, arhiv-mapa: Jalžabet, Zagreb 1870. godine — slika br. 8) svi ucrtani veći kompleksi pripadali su vlastelinu. Seljaci, premda sve brojniji, posjedovali su samo selišne površine i »gorne« zemlje (vinograde i kolosijeke) ako su ih otkupili od vlastelina. Stoga se pokreti seljaka za daljnje osvajanje pozicija bivšeg feudalca nisu smirivali. Oni su tražili razrješenje odnosa i na području šuma i pašnjaka. To su postigli 1857. godine kada je, pod Bachovim apsolutizmom, donesen patent kojim se od dijela feudalnih pašnjaka i šuma formira zemljišna zajednica kao kolektivno vlasništvo sela. Prava na korištenje tih pašnjaka i šuma u Jalžabetu dobili su seljaci razmjerno s veličinom selišta pojedine zadruge. Takva dioba prava bila je još jedan element više na već poznate imovne razlike, ali to će tek kasnije, s razvitkom kapitalističkih odnosa, doći jače do izražaja.

— raspadanje kućnih zadruga

Diferencijacija između kućnih zadruga s obzirom na količinu urbarske zemlje, na »gorne« zemlje, zatim na broj radno sposobnih, a naročito diferencijacija unutar zadruge (gospodar i družina) znatno je jače dolazila do izražaja nakon ukinuća kmetstva nego što je bila u kmetским odnosima.

Slobodni seljak mogao se kretati, mogao je raditi za sebe. Prije, u kmetским odnosima, zadruge je zadruzi uzajamno pomagala pri obradi zemlje, berbi priroda. Siromašnije zadruge pomagale su bogatijima za podvoz, za oranje ili hranu, a ne za novac. Nakon ukinuća kmetških odnosa, makar i djelomičnog, počeo je prodirati novac u odnose jalžabetskih seljaka.

Jalžabetski seljaci trebali su osigurati novac da bi otkupili »gorna prava« od vlastelina i postali vlasnici gornih vinograda i kolosijeka.²⁵⁾

25) Koliko su iznosile ugovorene otkupine, iscjedivanje od neposrednih proizvođača na osnovi nagodaba (posredstvom vlasti) za cijelu zemlju, pokazuju slijedeći podaci:

Seljacima je novac bio potreban za plaćanje poreza («štibre») državi, za nabavu prijeko potrebnoga poljoprivrednog inventara, za gradnju i popravak kuće itd. Taj novac je trebalo namaknuti prodajom čak i njemu samom nužno potrebnih poljoprivrednih proizvoda (vina, svinja i stoke; višak žita je malo tko imao), kao i fizičkim radom, naročito u onim zadrugama koje nisu imale drugih izvora.

Vlastelinu je novac također bio potreban i zato je prodavao, uz ostalo, krčevinsku i drugu zemlju. Vlastelinu je novac bio potreban za inventar, kao i za radnu snagu koju je sada, kao što smo vidjeli, uglavnom morao plaćati novcem.

Takvim novonastalim odnosima novčane prirode kućna zadruga je sve manje odgovarala. Kućna zadruga kao društveno-gospodarska ustanova, sa svojom stegom nije više odgovarala ni pravnim načelima liberalne ekonomije, ni pojmovima o individualnoj slobodi. Ona je stajala na putu ostvarivanja osobnih vlasničkih prava.

Stvaranje inokosnih porodičnih gospodarstava osjetilo se i u Jalžabetu. Privatno vlasništvo unijelo je znatne promjene u zemljišne odnose. «Zemlja olobođena od urbara postajala je predmet trgovine. Ali za svaku promjenu zadružnih nekretnina trebala je politička dozvola od županije. Ni jedna parcela, koja je pripadala kućnoj zadruzi (sastavni dio selišta), nije se mogla otuđiti bez dozvole. I za podjelu zadruge (selišta) bilo je potrebno isto takvo rješenje. Kućna zadruga bila je vezana za selište. Selo je bilo sputano još sa svih strana ostacima pretkapitalističkog sistema.»²⁶⁾

Međutim, sve više pojedinačnih porodica uporno je inzistiralo na izdvajanju iz zadruge i na diobi. I potajno se dijele čak i ne sačekavši povoljna rješenja vlasti.²⁷⁾

Najzad, taj proces diobe zadruge je ozakonjen.²⁸⁾

Uz već istaknute potrebe za novcem i za odvajanjem od zadruge, stvaranje novih porodičnih inokosnih gospodarstava zahtijevalo je novac.

Do godine 1875. iznosile su te otkupine

za izvanselišne zemlje	132.158 for 77 nč
za krčevinske zemlje	611.493 for 66 nč
za gorne i činžene zemlje	1,089.515 for 43 nč
Ukupno	1,833.166 for 86 nč
Otplaćeno obveznicama	576.208 for 70 nč
Ostalo duga	1,256.959 for 16 nč

Novčana svota godišnjih daća samo od činženih zemalja, za koje još nisu bile ugovorene otkupnine, iznosila je 216.159 for 43 nč.

Na osnovu podataka: M. Vežić: Urbar hrvatsko-slavonski, Zagreb, 1882. str. 585 i 586.

²⁶⁾ B. Stojsavljević, op. cit.

²⁷⁾ Imbro Skrovec posjedovao je s bratom Jakobom jedno cijelo selište. U molbi kojom moli dozvolu za diobu iznosi sljedeće razloge: Jakob Skrovec sav prihod koji se mojim i njegovim trudom pribavi na svoju samo korist obratja, što je znak da među nami svadja i veliki nemir biva i nema nade da bi ikada više mi u slozi živeti mogli stoga za najshodnije nahadjam da se isto selište među nas dvojicu na dve jednake strani razdeli.

Rok Frančić (kbr. 23) moli dozvolu za diobu zadružnog selišta s ovom motivacijom: Da je sa svojim rođakom i skupnjakom Horvat jur osam godinah dobrovoljno se odijelio.

Ivanu Pepelku (kbr. 10) pripadalo je 6/8 zadružnog selišta. Pepelko moli dozvolu da može prodati jednu polovicu oranice »Stari Zdenac« od 1 rala 264 čhv. Oranicu je prodao zbog dugova koji su ga počeli ozbiljno pritiskivati.

Pavle i Josip Cesarec (kbr. 43) posjedovali su jedno cijelo selište. Oni su proveli diobu na tri dijela. Jedna trećina selišta pripala je Pavlu, druga bratu Josipu, a treća bratićima Martinu i Blažu, sinovima pokojnog brata Stjepana. (Državni arhiv u Zagrebu: Varaždinska županija urbarialne 1863—1867 — spisi 1—400).

²⁸⁾ Sabor hrv. slav. i dalm. zakonskim članom IV od godine 1870. (M. Vežić: Zakoni i naredbe o zadrugah 1880, str. 3) pogodio je dijeljenje kućnih zadruga. Svaki punoljetni ovlaštenik zadruge imao je pravo zahtijevati da mu se njegov dio izluči iz zadružnog dobra. I zakon od 3. marta 1874. (isto, str. 23), pogodio je samovlasništvo.

Morale su se podići nove nastambe, nabaviti radna stoka i radna sredstva. Trebalo je plaćati geometre itd. Takvi izdaci sprečavali su ulaganja u proširenu proizvodnju.

U tim prilikama svi, naročito siromašniji sloj jalžabetskog stanovništva, morali su tražiti zarade i izvan svojega porodičnog gospodarstva da bi podmirili obaveze i prehranili svoju sve brojniju porodicu. Najmoprimci su bili: vlastelin, crkva i bogatiji seljaci, a najmodavci seoska sirotinja.

Kasniji zakonski propisi nastojali su usporiti raspadanje kućnih zadruga. Naime, starci, a naročito udovice s djecom, diobom zadruga dolazile su u znatno težu situaciju. Oni se u novim uvjetima nisu mogli ravnopravno boriti ni za proizvodnju, niti istupati na tržištu. Velik broj takvih padao je u bijedu i zato je pružao otpor diobi zadruga, jer su u zadrugama za njih ipak bili povoljniji uvjeti. Međutim, proces raspadanja zatvorenoga naturalnog gospodarstva, i s njim zadruga, išao je svojim tokom.

Ekonomski oblici novih kapitalističkih proizvodnih odnosa između vlastelinstva i seljaštva sve su više imali za osnovu zakup i plaćanje radne snage novcem, iako se još zadržavao i sistem odrada koji je počivao na naturalnoj osnovi.

U to vrijeme u Jalžabetu je još uvijek prevladavala naturalna privreda i kao takva će se još dugo zadržati, ali bitno je da ona više nije bila jedini oblik privrede.

Ekonomska diferencijacija među seljaštvom znatno se razvila. Broj gospodarstava (diobom kućnih zadruga u prvom redu) u posljednjih se trideset godina udvostručio. Godine 1876. bilo je u katastru registrirano 78 poljoprivrednih, u većem broju sada već porodičnih gospodarstava. Iz tabele br. 2 vidi se posjedovna struktura i struktura korištenja zemljišta u tom razdoblju, kao i znatan porast broja parcela u odnosu prema broju selišta, do dva ha ima već 27 porodičnih gospodarstava, a od dva do šest ha 44 gospodarstva. Bivši feudalac posjedovao je sam 304,62 ha, a 76 seljačkih gospodarstava zajedno 310 ha. Istodobno je 24,56 ha pripadalo crkvi.

Tabela 2

Struktura gospodarstava Jalžabeta 1876. godine

Kategorija gospodarstva u ha	Broj posjednika	oranice ha	vinogradi ha	livade ha	šume ha	Ukupno
0— 1	10	3,44	0,88	0,06	1,59	5,97
1— 2	17	18,77	2,82	6,53	2,23	30,35
2— 4	27	72,65	7,84	21,43	9,57	111,43
4— 6	17	60,75	8,50	20,46	18,79	108,50
6— 10	4	23,42	3,14	3,38	10,58	41,12
10— 15	1	5,97	1,14	2,43	3,03	12,63
15— 25	1	13,11	2,77	2,33	6,35	24,56
25—100	—	—	—	—	—	—
iznad 100	1	82,88	18,18	67,01	136,55	304,62
Ukupno :	78	280,99	45,27	123,63	188,69	639,18*

* 639,18 ha bilo je raspoređeno na 887 parcela.

Tabela je izrađena i preračunata na hektare na osnovi sumarnog pregleda posjedovnog stanja k.o. Jalžabet za godinu 1876. (Katastarski ured u Varaždinu).

Na sitna gospodarstva otpalo je osam posto oranica, na srednja 48 posto, na krupna 14,2 posto i na veleposjede 29,8 posto.

Iz podataka se može zaključiti da je od ukupnog broja gospodarstava 34,6 posto sitnih posjednika posjedovalo osam posto od ukupne površine oranica, a devet posto krupnih posjednika (uračunavši veleposjed) posjedovalo je 43,9 posto od ukupne površine oranica. Dakle, baza za crpljenje radne snage za potrebe veleposjeda i krupnijeg seljačkog posjeda bila je već dovoljno razvijena.

Za vinograde, livade i šume važe gotovo isti posjedovni odnosi. To se razabire i iz tabele br. 2. Veći, najbolji vinogradi pripadali su veleposjedniku, župniku i malom broju imućnijih seljaka.

— učvršćenje individualne porodice kao nosioca privređivanja

Porodične jedinice unutar zadruga u uvjetima privatnog vlasništva mogle su jedine preuzeti organizaciju privređivanja i ubrzati razaranje kućnih zadruga, zadružnih odnosa i zadružnog načina života.

Međutim, u Jalžabetu ni taj proces nije tekao tako brzo.

Novoosnovana porodična domaćinstva, iako su nastajala u stvarnoj ili prikrivenoj svađi zbog diobe kućnih zadruga, ipak su u početku međusobno zadržavala čvrstu vezu po srodničkoj i po ekonomskoj liniji. Na to ih je tjerala nužda da i nadalje dijele i koriste se poljoprivrednim oruđem i nedjeljivim dijelovima bivše zajedničke imovine, ili da se ispomazu kao braća, očevi i djeca. Mogućnost podržavanja takvih odnosa te nasljedstvo kao privatnovlasnička institucija pridonosili su vezanosti ljudi za zemlju i rad na zemlji kao jedinom i isključivom izvoru života. Nasljeđivanjem i dobivanjem zemlje ženidbom učvršćivana je ravnopravnost odnosa u porodici, srodnička veza i običaji koje su takvi odnosi proizvodili, bilo da su bili novi, bilo da su imali svog korijena u odnosima u kućnoj zadruzi.

Već smo istakli izoliranost jalžabetskog stanovništva od vanjskih utjecaja. U feudalizmu su takvi utjecaji bili onemogućavani propisima, a u kapitalizmu onemogućavala ih je neizdiferenciranost seljačke strukture zanimanja, niska proizvodnja, nemogućnost zapošljavanja izvan poljoprivrede, mala mogućnost emigracije, nepostojanje organiziranog političkog i društvenog života itd. Svaki utjecaj izvana bio je vrlo ograničen sve do poslije prvoga svjetskog rata.

U takvim ekonomskim i društvenim okolnostima porodica, kao nosilac gospodarenja i ujedno osnovni oblik društvenog života, pridonosila je učvršćivanju naturalne autarhičnosti i zatvorenosti.

»Na održavanje porodičnih odnosa utjecala je u prvom redu endogamna zatvorenost porodičnog naselja, ekonomska polunaturalna povezanost, homogenost zanimanja, vrlo malene migracije, niska pismenost i ograničenost društvenih kontakata na porodicu. Ti su činioci pridonijeli da je porodica bila središte društvenih zbivanja u predratnom razdoblju do 1939. godine. Porodični krug se otvarao prema rodbini u selu, zatim putem rodbinskih odnosa s porodicama susjednih, neposredno graničnih sela. Srodnički odnosi (tazbinstva i donedavna kumstva) kao priznati rodbinski odnosi među seljanima, bili su poštovani kao i krvni, stvarali su bliskost u odnosima ljudi sličnu rodbinskim odnosima. Oni su se, kao i rodbinski odnosi krvnog srodstva, umno-

gostručavali u seoskoj zajednici na porodičnom posjedu u spletu međusobnih pomoći. Putem tih rodbinskih odnosa održavale su se ekonomske povezanosti porodice i međuseoske pomoći u poljoprivrednim i kućanskim radovima. Veze koje su održavane među srođnicima po pravoj liniji ne prekidaju se ni onda kada porodice započinju svoje samostalno gospodarstvo i odele u zasebnu zgradu. Ne prekidaju se ni onda ako se nastane u istom naselju, ni ako se presele u neko susjedno selo, granično do Jalžabeta, pogotovu ne ako je porodica s kojom su uspostavljene rodbinske veze imala posjed smješten u blizini jalžabetskih zemljišta.

Na taj se način mogla i održati ujednačena materijalna kultura i izgraditi stroga kontrola u društvenim pravilima ophođenja.

Infiltracije stranih naseljenika i stranih kultura samo su donekle mogle da se dotaknu unutarnjeg razvitka porodice. Jalžabet je bio imigraciono središte za poljoprivredno stanovništvo iz neposredne okolice (uglavnom ženidbom). Malo je bilo naseljavanja iz šireg područja na kupljene parcele i dolazak na službu stručnih ljudi (učitelji, općinski službenici i drugi). Činovništvo i stručnjaci ostavljali su dugotrajni trag u naselju, ali ograničen na izvjestan skup društvenih pojava koje su se razvijale i unapređivale u svojoj usko određenoj domeni. One nisu ni mogle utjecati na cjelokupni zbir društvenih pojava izvan te uske domene...

Emigracije i zapošljavanje stanovnika izvan naselja, koje bi mogle pridonijeti bilo kakvoj promjeni unutar porodičnog odnosa, izuzevši nešto jače emigracije u razdoblju od 1900. do 1910. godine, do 1939. godine gotovo i nije bilo.

Od 1920. do 1939. godine iz naselja su bile četiri žene zaposlene u tvornici, ili kao kućne pomoćnice u gradu. Potreba zarade u naselju podmirivala se tako da bi se žene privremeno zapošljavale kod rodbine, susjeda ili dobrih poznanika u naselju, dok su trajali sezonski radovi, a za protuuslugu su mnogo češće dobivale namirnice nego novac. Odatle na temelju zaposlenosti žena nije u naselje niti u porodicu ulazila nikakva promjena izvana.

Zaposlenost muškaraca, uz rad za novac kod vlastelina ili bogatijih seljaka, odnosila se na međupomoći, pozajmice i protuusluge u radu. U mnogim međuseoskim, rodbinskim obavezama i ekonomskoj povezanosti — seljaštvu iz naselja uvijek je nalazilo toliko zarade da održi nizak životni standard. Od 119 ispitanih porodica, iz 69 njih su muški članovi nadničili u selu. Stalno su nadničili muškarci iz petnaest porodica, povremeno iz 54, sluge su bili kod drugih domaćina njih 25, radili kao polukvalificirani zanatlije iz jedanaest porodica, u drugim zanimanjima je radio jedan, a nisu uopće radili (izvan porodičnog gospodarstva) iz devet porodica. Bez odgovora bile su četiri porodice. Do godine 1939. iz sela su povremeno radili u industriji njih petorica.

Vidimo da je vezanost u radu za selo bila mnogo veća nego migracije na rad izvan sela. Malen broj muškaraca zaposlen izvan naselja u odnosu prema seoskom stanovništvu koje je ostalo u naselju nije mogao izvesti jače promjene u porodičnim odnosima.« (M. Balen: cjelovit tekst vidi u Sociologiji 1—2/62).

Naravno da takvi odnosi nisu karakteristični samo za Jalžabet. Oni su gotovo jednaki i u drugim društvenim sredinama u datim društvenim odnosima i stupnju razvoja proizvodnih snaga.

Proces diferencijacije i raslojavanja seljaštva s obzirom na veličinu posjeda tekao je brzo, tako da u idućih 36 godina, tj. 1912. godine već

je 137 porodičnih posjednika-domaćinstava, od toga 95 posjednika od 2 ha, ili porast za približno 140 posto. Broj parcela je također porastao od 887 (1876) na 2.263.

Pod teretom različitih nedaća i daljnjom diobom mrvili su se u prvom redu srednji posjedi od dva do šest ha. Njihov broj se smanjio na 22,8 posto u spomenutom 30-godišnjem razdoblju. Smanjio se i broj krupnih gospodarstava, ali se zato povećala koncentracija zemlje u rukama trojice krupnih seljaka i vlastelina.

Kapitalistički društveni odnosi temeljeni na privatnom vlasništvu u Jalžabetu su postepeno, ali beskompromisno uklanjali kućnu zadrugu kao društveno-gospodarsku instituciju iz doba feudalizma i utirali put razvoju individualnih porodičnih domaćinstava pogodnijih za ekonomsku diferencijaciju od kućne zadruge.

2. uloga trgovine u razvoju robnonovčanih odnosa

Što se više odmicalo od feudalizma i što su brže prodirali kapitalistički odnosi u život jalžabetskih seljaka, to je bila veća potreba i žeđ za novcem. Već smo naveli neke najosnovnije potrebe i neke od načina kako se novac osiguravao. Ovdje ćemo još samo istaći vrlo veliku ulogu koju je u procesu formiranja embrionalnih kapitalističkih odnosa imao, makar i vrlo mali, trgovački kapital.

Osim nadničarenja za novac, a nadničari su i siromašni i bogatiji, do novca se dolazilo i posuđivanjem od trgovaca i najbogatijih seljaka uz vrlo velike kamate. Ipak, rad za nadnicu i prodaja poljoprivrednih proizvoda bili su osnovni način dolaženja do novca.

Seljaci u Jalžabetu imali su vrlo malo viškova proizvoda. Stoga su često prodavali hranu i druge proizvode prijeko potrebne za život i održavanje gospodarstva. Imućniji seljaci imali su nešto više stoke i svinja, ali tržište za stoku je uvjetovano uglavnom porastom gradskog stanovništva. Taj porast u Hrvatskoj potkraj XIX vijeka nije bio naročit. Stoku je kupovala austrijska vojska. Najčešći tržišni proizvod bilo je vino. I tu se radilo o relativno malim količinama.

U Jalžabetu je postojala za gotovo cijelo vrijeme od sredine druge polovice XIX vijeka do stvaranja nove države SHS samo jedna trgovačka radnja (Žiga Ulmann). Tek za vrijeme stare Jugoslavije otvorena je još jedna. U toku dugog niza godina taj seoski dućan zauzimao je monopolistički položaj.²⁹⁾ Najveći dio prodaje i kupovine tekao je preko trgovine Žige Ulmanna. Putem te trgovine i ponešto putem sajмова na kojima se trgovalo stokom i nudilo i kupovalo sjeme, poljoprivredna oruđa i alat (zublje, vile, košare itd.) tekao je proces razmjene: roba za novac i novac za robu.

U selu nije bilo nikakve djelatnosti u kojoj ne bi sudjelovao trgovac sa svojim kapitalom, bilo robnim bilo novčanim (pri udajama kad je trebalo opskrbiti nevjestu robom; pri podizanju kakvog novog zdanja i opravljanja starog — kreč, crijep; za vinograde sumpor i modra galica itd).

29) Žiga Ulmann bio je godine 1889. zakupnik općinske trošarine u upravnoj općini Semovec. Pod tu općinu spadalo je i selo Jalžabet. Zakupnina je iznosila 2.800 forinti.

10 domaćinstava u Jalžabetu je uzimalo po 1/4 kg šećera tjedno, čak i 1936. I bogatiji i siromašniji su kupovali sol, šibice, petrolej, šećer itd. za jaja, grah, košice. Za jedno jaje dobivala se kutija šibica ili 5 kockica šećera. (Prema podacima dr B. Stojsavljevića).

U trgovini se roba uzimala najčešće na poček. Takva potrošnja roba bila je znatno skuplja, jer su se računale zatezne kamate koje nisu bile male. Godine 1939. dugovi seljaka samo kod jednog trgovca iznosili su više od 100.000 dinara.

U slučaju kad seljak ne bi mogao izmiriti dugove, dolazilo je na red plaćanje dugova prodajom zemlje. Bio je to najdublji i najbolniji prodor kapitalizma u ekonomske odnose seljaka.

Ni imućniji seljaci nisu se mogli osloboditi iz mreže takvog kapitala. To je jedan od razloga što se taj dio seljaštva, uz sve potencijalne mogućnosti, sporo okretao širem tržišnom asortimanu u proizvodnji. Prodavalo se sve što se moglo odvojiti od usta, pa i zemlja (oranice, vinogradi i livade). Dakle privatno vlasništvo na zemlji sve je više ulazilo u promet.

Usljed velike oskudice novca, naročito u doba krize (1930—1934), u selu se javilo zelenaštvo. Zelenaške kamate iznosile su i do 40 posto.

— agrarna reforma u staroj jugoslaviji

Da bi se moglo prehraniti više nego udvostručeno stanovništvo, trebalo je novih površina zemlje. Znatnije količine se nisu mogle osigurati ni krčenjem šumaraka ni kupovanjem zemlje od susjednih seljaka. Bila je tu još veleposjednička zemlja na kojoj su radili i nešto zarađivali siromašniji seljaci; ali, kad bi ta zemlja postala njihova, oni bi je za sebe obrađivali bolje, a višak njihova rada ne bi prisvajao vlastelin. Zato su oni, kao i seljaci u drugim krajevima, čeznuli potajno i tražili javno tu zemlju za sebe.

U trenutku stvaranja Kraljevine SHS, kasnije Kraljevine Jugoslavije, u velikom dijelu zemlje miješali su se feudalni ostaci s pojavnim oblicima kapitalističkih odnosa.

Agrarno pitanje nije se pojavljivalo samo, izolirano. U to vrijeme nagomilalo se mnogo suprotnosti u društveno-ekonomskim odnosima.

Teške posljedice I svjetskog rata i saznanje da su ratovali za tuđe interese, postepeno je ulazilo u svijest seljaka. Revolucija ujedinjenog proletarijata sa seljaštvom, koja je buktila u Rusiji i Mađarskoj, utjecala je na razvoj svijesti seljaka o vlastitom položaju i u Jalžabetu. Nema sumnje da je ta činjenica podsticala vlasti bivše Jugoslavije da požure s rješavanjem agrarnog pitanja.

Na osnovi »Prethodne odredbe o agrarnoj reformi«, dio veleposjeda u jalžabetskoj k. o. prelazi u ruke seljaka, ali ne badava, nego uz naknadu.³⁰⁾ Tada je 171 porodično domaćinstvo sa 728 članova dobilo 87 ha zemlje u k. o. Jalžabet, a od 171 domaćinstva 80 njih, sa 332 člana, dobilo je još 29,37 ha zemlje izvan k. o. Jalžabet, ili ukupno 116,37 ha. Na osnovi Zakona o likvidaciji agrarne reforme nasljednicima vlastelina ostalo je u katastarskoj općini Jalžabetu 13,52 ha obradivog zemljišta. Šume im je ostalo 101,95 ha. Ona nije pala pod udar agrarne reforme.³¹⁾

30) U to vrijeme vlasnik plemićkog dobra »Jalžabet Leštakovac« i polovine plemićkog dobra »Jalžabet« nazvanog majurom »Štefanec« bio je Emil Kušević odnosno, poslije njegove smrti 1923. godine, njegova žena Marta Kušević iz Jalžabeta.

31) Državni arhiv u Zagrebu: Spisi Kušević Emil, Nordis Natalija br. 25.

Agrarna zemlja dana je najprije u zakup agrarnim interesentima. Tek mnogo kasnije (1934. godine), na osnovi Zakona o likvidaciji agrarne reforme, konačno su utvrđeni agrarni subjekti.

Provođenjem agrarne reforme osamostalio se jedan broj porodičnih gospodarstava. Naime, u pojedinim kućama na jednom gospodarstvu bilo je tada više porodica. I po više kuća nalazilo se u jednom dvorištu. Na onim česticama zemlje koje leže uz put koji vodi kroz selo iz Varaždina u Koprivnicu, izgradile su nove nastambe one porodice koje su bile u zajednici s drugima pod jednim krovom.

Agrarnom reformom duboko se zadrlo u dotadašnje polufeudalne odnose. Ojačano je individualiziranje zemljišnog posjeda, a time i gospodarskog života.

Izvjесnu ulogu u petrifikaciji seljačke polunaturalne strukture i sporom produblјavanju raspadanja seoske populacije u Jalžabetu, kako ističe B. Stojsavljević, odigralo je i vinogradarstvo. Tada je već gotovo svaka kuća, svako domaćinstvo imalo svoj vinograd. Vinograd je ulazio u sastav gospodarstva.

S druge strane, jednaka prikladnost zemljišta, jednakost samog života, vrsta rada (svi su orači, kopači itd), orijentacija zbog egzistencije prema veleposjedu, prikriivena mržnja na barona i gosпоštiju, opće nepovjerenje, sve je to učvršćivalo seosku zajednicu (iako i nadalje ostaju razlike u imovini i приходima).

Oskudnost robnog prometa, uz sve te druge uvjete, podržavala je autarhijsko i poluautarhijsko stanje.

»Sprovođenje agrarne reforme imalo je tu korisnu stranu što se mahom razbila ta učahurena atmosfera. Vlastelinski zemljoposjed jedan je od glavnih uzroka zaostalosti i zastoja. Stvaranjem tolikog broja individualnih vlasnika ubrzalo se stvaranje nove ekonomske strukture, kretanje kapitalističkih elemenata. Suvišno stanovništvo Jalžabeta stvaranjem mizerno sitnih gazdinstava nije se riješilo vlastitih ekonomskih nedaća i tegoba. Ali rušenjem velike zavisnosti od vlastelinstava i nestankom polufeudalnih proizvodnih odnosa (u historijskom smislu) postali su otvoreniji prilazi tržištu, a to je već bilo mnogo na putu razvijanja drukčijih odnosa i drukčije strukture društva. I tako je Jalžabet počeo da živi u novoj državi i u novonastalim okolnostima«. (dr. B. Stojsavljević, op. cit.)

— odnosi nakon agrarne reforme

Prvih godina nakon prvoga svjetskog rata žetve su bile slabe zbog učestalih suša. Potražnja za žitaricama bila je velika. U Jalžabetu je bilo vrlo malo proizvođača koji bi davali tržne viškove žita. Najveći dio seljaštva morao je nabavljati krušarice. I te krušarice morale su se uglavnom stjecati odradama kod imućnijih seljaka koji su imali viška žita.³²⁾

Sada su imućniji seljaci, umjesto vlastelina, iskorištavali višak rada sitnog seljaštva. Nadnica je iznosila najviše deset dinara. Radilo se od zore do mraka. Bijeda se mogla ublažiti industrijalizacijom, odlijevanjem radne snage u industrijsku proizvodnju, no tih uvjeta nije

32) Andro Križanić spominje kako je njegova stara mati radila po kućama jačih gospodara i za hranu prala rublje, kopala vrt itd. Njegov brat odlazio bi u mlin na rad za šaku zrna.

bilo. Problem Jalžabeta nije se mogao riješiti u Jalžabetu. Vlastelinstvo je, doduše, nestajalo. No, u Jalžabetu se na jednoj strani širio sloj siromašnih, a na drugoj jačao uzak sloj seljaka koji se bogatio.

»Sliku ekonomske situacije možemo ilustrirati i radnim sredstvima koja su se primjenjivala u poljoprivrednom radu. U cijelom selu nije bilo nijednog poljoprivrednog stroja, ni sijačica, ni kosačice, niti vršalice. Između dva rata postojala je jedna vršalica na veleposjedu. Tu vršalicu koristila je tek mala grupa bogatih seljaka. Vršilo se na ušur. Većina domaćinstava obavljala je vršaj u šupama pomoću mlaćenja 'cijepima'«. (dr B. Stojšavljević, ib.)

Sav rad u poljoprivredi obavljao se motikom i željeznim plugom. Kravama se oralo, njih se muzlo, od njih se dobivao podmladak i gnojivo. Više od devedeset posto gospodarstava nije posjedovalo konje. Oranje jednog jutra obradive zemlje koštalo je dvije stotine dinara ili dvadeset težaka.³³⁾

»Kod takvih imovinskih prilika, gdje gotovo 70 posto gospodarstava nije proizvodilo ni toliko koliko je bilo potrebno da podmire porodice najnužnijim životnim namirnicama, u prilikama u kojima je bila agrarna, trgovinska i financijska politika beogradske vlade podređena mahom krupnom stranom kapitalu — ni za Jalžabet nije moglo biti na vidiku nikakvih perspektiva.« (dr B. Stojšavljević, ib.)

— dioba kolektivne imovine

Razvitak kapitalističkih odnosa, koliko god je tekao sporo, ipak je jačao težnje za privatnim vlasništvom i tamo gdje su još postojala kolektivna vlasništva i zajednička korištenja.

Prirodno je da su i seoske zajedničke šume i pašnjaci dolazili na red za diobu. Tempo dioba zemljišnih zajednica osobito je porastao u Hrvatskoj neposredno nakon prvoga svjetskog rata. U Jalžabetu je ta akcija oživjela tek pred drugi svjetski rat, što je također karakteristika zatvorenosti, autarkičnosti i sporog prodiranja kapitalističkih odnosa u to naselje.

Inicijativa za podjelu dolazila je iz krugova imućnijih seljaka. Inicijativu je podržavao i jedan broj siromašnijih seljaka koji su ekonomski zavisili od imućnijih. Drugi, manji broj seljaka bio je protiv diobe. Površina koja je pripadala zemljišnoj zajednici Jalžabeta iznosila je godine 1937. ukupno 62,57 ha. Od toga otpadalo je na pašnjake otprilike osam ha. Zemljišnom zajednicom upravljala je skupština ovlaštenika koja je svake godine birala svoga glavara. Zemljišna zajednica imala je temeljnu knjigu s popisom ovlaštenika i ovlašteničkih dijelova. Temeljna knjiga se nalazila u općini, a promjene je u nju unosi bilježnik; financijsko poslovanje vodio je općinski blagajnik. Drvarenje i pašarinu za svaku narednu godinu uređivala je skupština ovlaštenika.

U zemljišnoj zajednici bilo je 29 ovlašteničkih prava na 206 domaćinstava. Ako izrazimo 29 i pol ovlašteničkih prava u osminama, onda bi to iznosilo 232 osmine.

U nekim kućama (bilo ih je ukupno 136), pod istim kućnim brojem živjelo je više porodica, čak i više domaćinstava. U stvarnosti, situacija

33) Podaci dobiveni intervjuiranjem starijih ljudi na terenu (1960. godina).

s ovlašteničkim pravima bila je znatno teža nego što je izgledalo po oficijelnim podacima. Mrvljenjem zemlje i stvaranjem beskrajno sitnih vlasništva bila su izmrvljena »ovlaštenička prava. Ona su pala daleko ispod jedne osmine.«³⁴⁾

Razlozi za diobu bili su u prvom redu u tome što bi ovlaštenici s većim ovlaštenjem individualnom diobom stekli veći kompleks šuma i time došli u mogućnost bolje sječe i unovčavanja u svoju osobnu korist. U zajedničkom uživanju zemljišne zajednice te mogućnosti nije bilo.

Diobom zemljišne zajednice završava se kapitalističko razdoblje individualiziranja poljoprivrednog zemljišta i utvrđivanja privatnog vlasništva na zemlju. Još su preostali posjedi crkve, nešto obradive zemlje vlastelina i vlastelinske šume, ali oni nisu dolazili u obzir za diobu. Bila je to koncesija bivše jugoslavenske buržoazije feudalnim ostacima.

— struktura posjeda 1936. godine

Da bismo dobili sliku evolucije Jalžabeta kao naselja, poslužiti ćemo se njegovom indikacionom kartom (vidi sliku br. 13). Iz snimke karte razabire se kako se s vremenom promijenio raspored i izgled zemljišnih svojina.

Ako usporedimo tu sliku s indikacionom kartom iz godine 1860—1870, čiju smo foto-kopiju donijeli ranije, vidjet ćemo kako se za proteklo vrijeme izmijenila slika katastra Jalžabeta.

Zemlja je izdijeljena. Podignute su nove seljačke kuće.

Godine 1876. broj zemljišnih čestica na području katastarske općine Jalžabeta iznosio je 916. Godine 1936. taj se broj povećao na 1924.³⁵⁾ Broj čestica bio bi znatno veći, no jedan broj agrarnih subjekata još tada nije na svoje ime prenio u zemljišne knjige zemlju otkupljenu agrarnom reformom, tako da se ona još godine 1936. vodila u katastru na ime Kuševića. Time je smanjen ukupan broj čestica.

Na području katastarske općine Jalžabeta 1936. godine bilo je ukupno 634,60 ha zemlje, od čega je vlastelinu još uvijek pripadalo 142,83 ha šume, oranica, vinograda i livada, crkvi 30,71 ha, a ostatak od 461,06 ha posjedovalo je 197 porodičnih seljačkih gospodarstava.³⁶⁾

Od ukupne površine otpadalo je godine 1936. na oranice 46 posto, voćnjake tri posto, vinograde pet posto, livade petnaest posto, pašnjake dva posto, šumu 27 posto i na neplodno tlo dva posto.³⁷⁾

Iz rasporeda kultura, ako ga usporedimo s onim iz 1876. godine, vidjet ćemo da je znatno povećan postotak površina pod žitom i kukuruzom. Godine 1876. iznosio je 37 posto, a 1936. godine 46 posto. Šumske površine su pale u istom razdoblju od 36 posto na 27 posto. Proširivale su se one površine koje su bile najpotrebnije; šumske površine pretvarale su se u obradivu zemlju.

34) U junu 1937. godine obratilo se 147 ovlaštenika, koji su predstavljali 189 osmina od ukupno 232. Komasačionom povjereništvu u Zagrebu s molbom da se provede razgodbeno uređenje zemljišne zajednice, drugim riječima individualna dioba po veličini ovlašteničkog prava. Potpisnici te molbe pozvali su se na odluku glavne skupštine zemljišne zajednice Jalžabeta od 7. marta 1937. godine (razgodbeno uređenje na skupštini prihvaćeno većinom glasova).

35) Ured za katastar u Varaždinu: Pregled posjedovnog stanja za godinu 1867. i 1936.

36) Isto, Pregled posjedovnog stanja za godinu 1936.

37) Ti podaci su izračunati na osnovi sumarnog stanja k.o. Jalžabeta za 1936. godinu (Ured za katastar u Varaždinu).

Tabela 3

Struktura svojinskih odnosa 1936. godine

Kategorija gospodarstva u ha	Broj posjednika	Oranice	Vinogradi	Livade	Šume	Ukupno
0— 1	72	13,97	1,81	1,54	1,59	18,91
1— 2	77	56,39	9,09	14,54	12,64	102,56
2— 4	34	65,35	11,56	22,09	22,89	121,83
4— 6	7	25,40	3,72	9,54	6,95	45,61
6— 10	6	33,49	3,10	9,64	9,10	55,33
10— 15	1	8,08	0,88	1,04	3,91	13,91
15— 25	—	—	—	—	—	—
25—100	1	17,64	2,20	2,79	8,16	30,71
iznad 100	1	81,72	6,09	43,03	114,74	245,58
Ukupno:	199	302,04	38,45	104,21	179,98	634,44*

* 634,44 ha prema katastru bilo je raspoređeno u 1904 parcele.

Posjed vlastelinskih oranica i livada u katastarskoj općini Jalžabetu smanjen je agrarnom reformom za 87 ha. Tome treba dodati da je vlastelin, u međuvremenu, prodao jedan broj oranica i livada.

Razmatrajući strukturu svojinskih odnosa iz godine 1936. (vidi tabelu br. 3), pronašli smo da je u katastru bilo evidentirano 149 posjednika koji pripadaju najnižoj kategoriji od 0—2 ha. U postocima je to iznosilo 74,9 posto od ukupnog broja posjednika. Srednjoj kategoriji od 2—6 ha pripadao je 41 posjednik ili 20,5 posto. Krupnijih posjednika koji pripadaju kategoriji od 6—30 ha bilo je evidentirano osam. U postocima je to iznosilo 4,1 posto, a iznad trideset ha jedan posjednik ili 0,5 posto.

Usporedimo li stanje iz godine 1876. s ovim iz 1936. godine, vidjet ćemo da je sada u posjedu seljaka 461,06 ha zemlje u odnosu prema 310 ha u godini 1876. Međutim, godine 1936. imamo 199 porodičnih gospodarstava sa 822 stanovnika u odnosu prema 76 porodičnih gospodarstava sa 661 stanovnikom godine 1876. Postotak sitnih posjednika povećao se za 40,3 posto u odnosu prema ukupnom broju posjednika. Postotak srednjih posjeda opao je za 36,4 posto. Postotak krupnih posjeda smanjio se za 3,7 posto.

Takav razvitak u svojinskim odnosima upozorava na strukturu ekonomskih odnosa i na proturječnosti koje čine osnovu tog razvitka u kapitalističkom sistemu.

Zbog neprekidne diobe stvarali su se novi odnosi i u samim domaćinstvima. Novonastala gospodarstva sa sitnim inventarom bila su manja i slabija od prijašnjih. Uzgajao se u prvom redu kukuruz. Njive su se slabije gnojile (zbog smanjenja stoke smanjena je količina gnojiva) i tako se smanjivala proizvodnja, a time i prinosi. Put u pauperizam postao je otvoreniji.

Selo Jalžabet doživjelo je dvije podjele zemlje. Prva podjela bila je u vezi s likvidacijom feudalnih odnosa i feudalnih ostataka. Druga podjela provedena je s agrarnom reformom nakon stvaranja Kraljevine SHS.

Broj domaćinstava nije prestajao rasti, a količina obradive zemlje ostajala je gotovo ista. Njive su postajale uže. Iz stiješnjenog sela nije se imalo kamo.

I unutrašnji odnosi, iako naoko dobrosusjedski i prijateljski, bili su odraz nastojanja da se dođe do više zemlje i boljih parcela. Isprva su ti ciljevi ostvarivani ženidbom, udajom i kupovinom. Međutim, što je više privatno vlasništvo ulazilo u srž društvenih odnosa, to je borba za više zemlje postajala beskrupuloznija. Spekulacije sa ženidbom i udajom bacale su u zadnji plan ljubav, skladnost u godinama, fizičku privlačnost. Trgovina žitom i posuđivanje novca poprimili su zele-naške karakteristike. Humanost, njegovana u kućnim zadrugama i sveninja krvnog srodstva među porodicama, ustupaju mjesto bezobzirnosti kad je u pitanju komadić zemlje. Kapitalizam je kao društveno-ekonomski sistem postao gotovo teži od feudalizma.

Ni u tom razdoblju nije se bitnije promijenio standard u prehrani.

»Postojala je stroga ekonomija ishrane i važila je za cijelo selo, izuzevši nekoliko gospodarstava imućnijih seljaka. Za vrijeme kad se nisu obavljali poljski i vinogradarski poslovi, dakle za vrijeme zime, kasne jeseni i ranog proljeća, i dalje je bila osnovna hrana ujutro: prežgana juha i žganci ili kukuruzna kaša. Osnovna jela o podne bila su krumpir, repa, grah, kupus i sl. Ponekad se pravila kukuruzna zlevka, a za vrijeme većih blagdana zaklalo bi se ponešto od živine. Sir se pospremao u trop od grožđa i kao rezervna hrana služio je kad se radilo na njivama i u vinogradima za vrijeme ljeta«. (dr. B. Stojsavljević, op. cit.)

Svinjče su klali svake godine samo četiri najimućnija gospodara. Tadašnji mlinar Dragutin Križanić priča da su u razdoblju od 1920. do 1935. godine kod desetak gospodara mijenjali suražicu za bijelo brašno, i to najviše 100 kg za cijelu godinu. Srednji, a poneki siromašniji gospodari kupovali su po 1 kg bijelog brašna samo prilikom većih svetkovina. Tada se pekao kolač za sve ukućane. Herceg, Križanić i Koščak se podsjećaju u razgovoru 1960: »Kad smo išli u Varaždin, naravno pješice, jer se drukčije nije ni moglo ići, ili na neki teži posao za plaću, stavili smo u torbicu komadić sira i kruha. To je bilo sve — za cijeli dan. Danas se i sami čudimo kako smo mogli tu bijedu izdržati. Mladi to ne mogu ni vjerovati.«

— biodemografske karakteristike i struktura stanovništva nakon likvidacije kmetskih odnosa

U razdoblju od 1850. do 1900. godine prirodni prirast stanovništva bio je prilično visok. Ukinuće kmetskih odnosa i raspadanje zadruga, unatoč svim novim problemima i teškoćama, omogućavali su bračnim parovima stvaranje vlastitog doma i u njemu prirodnijeg odnosa od onoga u zadružnim kućama. To se odrazilo, uz ostalo, i na prirast stanovništva. Brojčano, stanovništvo je neprekidno raslo po dosta visokoj stopi i naraslo je od 397 stanovnika 1842. godine na 781 stanovnika 1900. godine. Dakle za 58 godina stanovništvo se udvostručilo. U tih 58 godina samo je četiri puta bilo ukupno devet umrlih više od rođenih, unatoč epidemijama i ratovima.

Porast stanovništva je stao 1900. godine, kao što nam to prikazuje tabela br. 4.

Od tada pa sve do 1930. godine stanovništvo Jalžabeta brojalo je između 777 i 784 stanovnika. U ratnim godinama, od 1914. do 1918. bilo je tri puta ukupno 35 umrlih više nego rođenih, tako da je 1920. godine

Tabela 4

Stanje i kretanje stanovništva u selu Jalžabetu od 1840 do 1960. godine⁸⁸⁾

Godina	Broj stanovnika	Broj rođenih	Broj umrlih	Višak broja rođenih nad umrlima
1840.	368	21	10	11
1850.	436	17	7	10
1860.	494	22	16	6
1870.	587	22	20	2
1880.	704	25	16	9
1890.	759	23	23	0
1900.	781	24	19	5
1910.	778	28	27	1
1920.	777	18	14	4
1930.	784	21	11	10
1940.	848	15	13	2

bilo manje stanovnika nego prije rata. U ostalim godinama, unatoč višku rođenih nad umrlima, broj stanovnika se nije povećavao. Imajući to na umu, kao i činjenicu da i poslije 1920. godine broj stanovnika nije više rastao po visokoj stopi kao prije (samo tri do četiri stanovnika godišnje), može se zaključiti: prvo, da polako, ali stalno opada fertilitet poslije 1920. godine u odnosu prema prethodnih šest desetljeća i drugo, da vitalne snage jalžabetskog stanovništva stagniraju. Postavilo se pitanje koliko su tome uzrok ekonomski činioci i saznanje da se ne može puno radati ako se ne želi da djeca budu sirotinja (svjesno ograničavanje poroda), a koliko biološki ili neki drugi razlozi. Na to pitanje daje odgovor anketa koju je izvela Mira Balen. Tom anketom je utvrđeno da se radi o svjesnom ograničavanju potomstva. »U nizu promjena koje su nastale u predratnom periodu i dalje traju, značajno je smanjenje broja porodičnih članova i broja porodica u jednome domaćinstvu. Taj proces smanjivanja možemo pratiti već od 1900. godine pomoću podataka koje smo dobili anketom. Smanjenje broja članova u porodici išlo je usporedo s razdvajanjem porodičnih zadruga, smanjenjem broja rođene djece koja otpadaju na pojedine bračne parove i smanjenjem broja srodnika koji su do sada živjeli u pojedinim porodicama. Ta smanjenja ukupnog broja članova u porodici išla su usporedo s težnjom seljaštva za stjecanje samostalnog gazdinstva i održavanjem standarda života u porodici.

Broj članova u porodici 1939. godine pokazuje također naglo smanjenje broja djece. Uzmemo li u obzir da su na porodičnom gospodarstvu živjeli i stari roditelji i oženjeni sin ili udata kćerka sa svojom djecom, što u stvari predstavlja porodicu triju generacija, vidimo da je broj članova u tim porodicama pokazivao izrazite znakove svjesnog ograničenja potomstva.

Ograničeni broj djece, kao i ograničavanje broja porodica u jednom gospodarstvu značilo je samo održavanje postojećeg načina života.«

Razlika između broja članova u porodičnim zadrugama i broja članova u porodičnim gospodarstvima je očita. U takvim uvjetima, u uvjetima privatnog vlasništva morala se porodica drukčije postavljati i prema svojoj egzistenciji i prema egzistenciji potomstva.

88) Izvod iz opširne dokumentacije stanja i kretanja stanovništva od 1840. do 1960. godine, koju je objavio u Gradili dr Fedor Mikić.

Iz daljnjih analiza M. Balen proizlazi da je odluku o broju djece (po iskazima domaćina) bračni par donosio suglasno.

Tu odluku da se poslije drugog djeteta porodica ne povećava, prihvatilo je gotovo cijelo selo. Broj porodica s više od dvoje djece postao je ograničen.

»Smanjivanje broja djece vezano je u ovom naselju sa smanjenim perspektivama materijalnog blagostanja i ograničenog nasljeđa zemljišnog posjeda uslijed diobe i usitnjavanja posjeda, a mnogo manje zbog ostalih razloga.

Iz podataka, dobivenih intervjuima, već u mladim generacija, prije braka, javlja se uvjerenje da je najbolji broj djece u porodici dvoje. Odgovornost za veći broj djece, po shvaćanju stanovništva, nije bila samo na ženi. Odgovornost za povećani broj djece ležala je na muškim članovima porodice u prvom redu...« (M. Balen, ib.)

S vremenom i sa sve dubljim ovladanjem privatnovlasničkih odnosa u životu ljudi, porodica postaje odraz takvih odnosa kako u pogledu njezina zasnivanja, tako i u pogledu odnosa sa srodnicima. Odnosi roditelja i djece te braće i sestara poprimaju više karakter svojinskih nego rodbinskih odnosa.

Struktura stanovništva po zanimanju u 1936. godini bila je slijedeća: od ukupno 822 stanovnika (od toga 403 muška i 419 ženskih) bilo je 804 seljaka, 9 radnika, 1 liječnik, 4 učitelja, 1 poštar, 4 općinska službenika, 1 vlastelin i 5 njegovih namještenika i slugu, 6 zanatlija (od toga 1 kolar, 1 kovač, 2 trgovca i 2 mlinara). Radnici i zanatlije djelomično su ubrojani u poljoprivrednike.

3. politički i društveni život od ukidanja feudalizma do drugog svjetskog rata

Ekonomsko stanje i političko kretanje u razdoblju od ukidanja feudalnih odnosa i apsolutne feudalčeve vlasti nad kmetovima do propasti austrougarske vladavine te stvaranja i propasti Kraljevine SHS, odnosno stare Jugoslavije, neprekidno je bilo takvo da se velika većina jalžabetskog seljaštva morala boriti za svoj ekonomski opstanak, a protiv eksploatacije vlastelina, bogatijih seljaka, buržoazije i njihove vlasti i u toj borbi pronalaziti mogućnosti za svoju ekonomsku i društvenu egzistenciju.

Borba koja se vodila za »gorna« prava protiv vlastelina nije prestajala otkupom tih prava. Teško nadničarenje na vlastelinstvu, činjenica da je vlastelin držao najbolje komade oranica, vinograda, šuma i pašnjaka, zatim dugovi trgovcu, bogatijim seljacima i teški državni nameti, niske cijene poljoprivrednih proizvoda itd. rađali su sami po sebi svijest i otpor protiv vlastelina i protiv tuđinske austrijsko-ugarske vlasti koja takve odnose podržava i brani.

I naš veliki književnik Miroslav Krleža, opisujući svu bijedu i jad zagorskih, prigorskih i kalničkih sela, spomenuo je i »sveti Jalžabet«, u noveli »Bitka kod Bistrice Lesne«:

»... A sve je to bilo teško. Jer: orati je teško. Po brazdama gacati mokrim, sijući i drljajući, je teško. Blago dvoriti je teško. Vol je vol, a svinja je svinja, i njima treba sve da se postavi gotovo. I slama i sijeno i sječka i djetelina! Gnoj treba da se ispod njih ostruže i da im se nastre i da se marva očeslja, a mora se sve to, mora se, jer ako se propusti jedan jedini dan, već je eto drugi zinuo kao propast. pak

se zato mora! A sve stoji zlo i sve mora čovjek sam! I voće treba da obere i ocat da preša i konoplju da bije i platno prede, jer je sve fabričko skupo, pa mora da se nategnu sve sile, da ne bi krepao čovjek gol i bos. Jer: čovjek vrta zdenac (bez zdenca se ne može), to proguta hiljade. Bijeli kuću, to odere; i klijet treba da natkrije ritkom, pa mlaci požderu desetinu, a ako hoće da obuče sebe i družinu, treba da štalu isprazni. A gdje su još obveze, stari dugovi, hipoteke, advokati? Nikad brigam kraja! Kramar odnese pune korpe jaja i graha za dvije-tri zdjele, za stakleni cilindar i pantljike; opančar na sajmu ode-re kožu s čovjeka za te proklete opanke; porezi natječu, nameti vuku na jednu stranu, financi i žandari na drugu, lugari, kancelisti, oficijali, kapelani, učitelji, svi oni nose i krađu; jaja i živad, rakiju i vino, slaninu i orahe (kao tvorovi i kune, a svi biju po mužu)...

... Sva ta bijedna zagorska, prigorska i kalnička sela i naselja, rasuta po šumama i jarugama, doživjela su u svojoj prošlosti mnogo i mnogo katastrofa, i taj posljednji habzburški rat, što je ujahao u selo jednog podvečerja, kada se žito mlatilo i mašinalo i sva seoska gumna odzvanjala od muklog nabijanja, taj nesretni rat nije bio za ove ljude ni prva ni posljednja nesreća. Pogorjeli su oni nekoliko puta do temelja, pomrli od kuge i kolere, od gladi i batina grofovskih: kada su ono Turci pregazili karlovačko-podravske tvrđave, spalili su sav taj kraj, a austrijski arkebuziri iz Parme, Piacenze i Spezije i kondotjeri španski i švajcarski, pod stjegovima austrijskim i papinskim porobili su sve što se dalo do posljednje kobase u dimu i posljednje niti u tkalačkom stanu, poslije katastrofe stubičke, godine 1573. Strijeljali su po tim ljudima mađarski žandari u smislu Nagodbe od godine 1868, silovali im žene i djevojke četrdesetosmaši i zelenokaderaši za Custozze i Solferina, a žene rodilje su novorođenčadi i dalje svojom vlastitom rukom rezale pupak srpom i ustajale treći dan po porodu, mrtvaci se polijevali vinom kao i u stara poganska vremena. To, što se po obalama evropskih mora podigla i propala silna carstva, što se ootkrivale nove zemlje, što se život izmijenio iz temelje, sve se to ovoga života ovdje nije ticalo ništa. Jest! Posazidale se po dolinama crkva i kaznonice: kamene zgrade sa stjegovima i krstovima rimskim, s gromovodima i orguljama, rešetkama i paragrafima: ali sve te kaznonice i uredi i crkve nisu još jučer bile, a može se dogoditi, da te crkve i spisi i paragrafi opet ni sutra ne budu, a Jezuševu i Sveti Jalžabet i Sveti Ivan prozvat će se opet Lisjakom i Vučjom Jamom kao i prije toga, pa nikome ništa! Slava Bogu!...» (Miroslav Krleža: Hrvatski bog Mars, Zagreb: Zora, 1965. str. 10—13).

— općina

Već smo prije rekli da je u feudalnom razdoblju Jalžabet činio područje urbarijalne općine sa svojim bilježnikom koji je u stvari izvršavao volju feudalaca, plemića i svećenstva, a obavljao je i neke poslove iz kmetskih odnosa.³⁹⁾

39) »Prije godine 1848. bilo je obično svako selo obćinom. Ako je bilo selo premaleno, onda ih se je više sabralo u jednu obćinu, koja se je kod nas zvala sudčija, comunitas. Obćine bile su uređene po urbanskih zakonih. Na čelu obćine stajao je sudac, knez ili kako ga urbanski zakoni nazivlju judex loci. On je po urbanskih propisih upravljao sa obćinom, a znak njegova dostojanstva bijaše klada; jer je bio vlastan u kladu zatvarati nepokorne seljake za manje prestupke... Sudca, prije nego je nastupio službu, potvrđivao je u pravilu vlastelin. Obćinski sudac imao je uz sebe više prisežnika (jurati), koje su pojedina mjesta birala na isti način kao i sudca ali sami, bez predloga vlastelinskoga...

Nakon ukidanja feudalizma i formiranja katastarskih poreznih općina, i za područje Jalžabeta osnovana je takva katastarska općina. S obzirom na to da je Jalžabet već potkraj 19. stoljeća imao dvorazrednu pučku školu koju su polazila i djeca susjednih naselja, on je predstavljao i školsku općinu. Kasnije, s razvitkom zdravstvene službe, on je postao i zdravstvena općina. Takvo središnje mjesto nisu Jalžabetu osiguravali samo njegov geografski položaj, veličina naselja i razvijenost društveno-ekonomskog života, nego u prvom redu činjenica da je u njemu feudalac imao svoje sjedište, svoj »grad«.

Općinskim zakonom od 1849. godine formalno je ukinut podanički odnos kmetova prema feudalcu kao nosiocu političke vlasti. Međutim, taj zakon nije nikad stupio na snagu u Hrvatskoj i Slavoniji. U ovim krajevima bile su na snazi sve do 1859. godine općinske uredbe, koje su u razdoblju od 1848. do 1859. nešto modificirane na nove uvjete. Carskim patentom od 1859. godine donesen je zakon po kome su općine u Hrvatskoj i Slavoniji nanovo organizirane. Zakonom se određuje: teritorij, djelokrug, zastupanje općine, upravljanje općinskom imovinom, zatim izbor općinskih organa i izborna procedura. Taj zakon je bio na snazi sve do 1870. godine kada je Sabor Kraljevine Hrvatske i Slavonije donio zakonski član XVI o uredjenju općina i trgovišta.⁴⁰⁾ Po članu XVI osnovana je 1870. godine upravna općina i za Jalžabet. Sjedište te upravne općine bilo je u Šemovcu, nekoliko kilometara dalje od Jalžabeta. Tako je htio vlastelin. Ma da je i na području Šemovca imao svoje posjede, ipak je dalje od njegova »grada« i njegovih očiju bila općina u kojoj sada upravljaju, bez njegove volje, njegovi dojučerašnji kmetovi putem općinskog odbora i općinskog načelnika.⁴¹⁾

Obćinski sudac oglasio je naredbe i zapovjedi svojih oblasti i vlastelina, naredivao ljude na vlastelinsku i javnu rabotu, propisivao ostavine u obćini preminulih, predlagao štitnika za siročad, brinuo se za javni mir i red. Njegova vlast protezala se je dakako samo na neplemiće; plemić a nekmoli vlastelin nije spadao na obćinu.

Uz načelnika (suca — kneza, primjedba J. H.) bijaše i bilježnik, notarius. Bilježnika, koji je imao da bude čovjek preporučten neporočnošću i vještinom najmile su obćine po svojoj volji uz odobrenje vlastelina...

Glede upravljanja skupnih probitaka i dohodaka bile su seoske obćine podvržene vlastelinstvu, koje je imalo pravo nadzora nad rasporezanjem daće, ali u pobiranje poreza da se neupliće. Obćinski sudac pobirao je porez i predavao ga županijskoj pjenezni. Ako redoviti dohodak obćine nije dotjecao za podmirenje obćinskih troškova, već je trebalo neki dio pokrića namaknuti od prevoznika, to je tada na početku svake godine, posavjetovav se prije sa obćinom, izrađivao bilježnik sa sudcem i starješinama proračun, koji je vlastelin imao pregledati i odobriti, a ako on to nije htio, imao je to učiniti županijski sudac.

Bez dozvole vlastelinove, nisu se obćine smjele zadužiti. Zaključne obćinske račune pregledavala su koncem godine sama vlastela osobno ili po svojih činovnicih i određivala potrebito... Carskim ali patentom od 4. ožujka 1849. izdan je za sve krunovine ciele monarkije, izuzam vojne krajine, oktroirani državni ustav...

Patrimonijalne oblasti prestale su jur ukinućem podaničke sveze, te obćine dobiše obćinskim zakonom od 17. ožujka 1849. sankcioniranim po Njegovom Veličanstvu, veći djelokrug. Ovak obćinski zakon nije u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji nikad pravo u život stupio, kao što god ni cielei oktroirani ustav od godine 1849; ali je ipak uplivaio na uredbu obćina...

U Hrvatskoj i Slavoniji postojale su sa djelomičnim modifikacijam i sve do godine 1859. još uvijek prijašnje pojediniim naredbami popunjene obćinske uredbe. Zastupstva i načelnici obćina potvrđivali su se po upravnim oblastih, od kojih je i djelatnost obćinskih organa s obzirom na prave obćinske odnošaje kao i na mjestno redarstvo povisila. Sa carskim patentom od 24. travnja 1859. kriepostnim za svekoliku cesarevinu izim Dalmacije i Krajine vojničke izdan je novi obćinski zakon, sa kojim su kod nas obćine iz nova preustrojene, i po kojem su se upravljale sve do godine 1870. (Milan Smrekar: Ustav i ustroj seoskih obćina u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji, s obzirom na Dalmaciju — u Zagrebu, 1887)

40) Milan Smrekar, ib.

41) »Obćinu zastupa u njenih poslovih obćinski odbor (više, zastupstvo) kao jedini zaključujući organ u svih strogo obćinskih poslovih, i obćinski načelnik kao izvršujući organ sa pridieljenim osobljem. Obćinski odbor sastoji se iz odborskih članova (višećnika, zastupnika). Broj istih je razno normiran. U starom provinciatu ima ih biti najmanje 12, a najviše 24, koji broj se ravna prema broju i inteligenciji pučanstva, prostoru teritorijalnog obsega i mjesnim interesom.

Dosta dugo, sve do 1908. godine jalžabetski seljaci vode borbu da do-
biju općinsku upravu u svoje selo. To je i razumljivo s obzirom na
to da je općinska uprava bila važan činilac i pokretač akcija na gos-
podarskom, prosvjetnom, zdravstvenom i socijalnom području.

U vezi s upravnim općinom, u njoj i oko nje potkraj 19. i početkom
20. stoljeća razvijao se društveno-politički život. Izbori zastupnika,
načelnika (bilježnika i blagajnika), a naročito budžet općine, politi-
čki su angažirali velik broj stanovnika. U općini i oko njezina sas-
tava vodila se i politička i klasna borba. Ona se očitovala u pruža-
nju otpora vlastelinu, županiji i kotaru i njihovim kandidatima, kao
i činovnicima izvan naselja. Unutar naselja borba se vodila između
siromašnih seljaka i bogatijih, kojima je politička vlast dala veća
prava na osnovi poreznog cenzusa. Politička borba u unutrašnjim ta-
borima vodila se protiv vanjskih sila i u nastojanju da se za načel-
nike izaberu oni pošteniji seljaci koji se odupiru vlastelinu i kotar-
skoj vlasti, a za činovnike ljudi koji umiju, rješavajući državne za-
htjeve, zaštititi i seljaštvo od čestih ovrha i drugih nasilja na koja su
vlastelin i državna vlast izvan općine uvijek bili spremni.

Iz zapisnika županijskih i kotarskih sjednica vidi se da su politički
život u upravnim općinama i ubiranje poreza bili gotovo uvijek na
dnevnom redu županijskih skupština i kotarske uprave.

Stanovnici područja općine (pravo glasa imaju samo muškarci iznad
24 godine) birali su općinsko zastupstvo. Birale su se samo 2/3 od
predviđenog broja zastupnika, a jedna trećina se popunjavala onima
koji su imali najveći porezni cenzus. Oni su bili klasna garancija po-
litičkoj vlasti. Uvijek, u velikoj većini, zastupstvo su sačinjavali sel-
ljaci. Zastupstvo je biralo načelnika općine iz svojih redova »inteli-
gencije«. U prvo vrijeme za područje općine Jalžabeta birano je 18
zastupnika (odbornika). Kasnije, po zakonu o općinama od 1933. go-
dine, općine od 3—5000 stanovnika (a takva je bila Jalžabet) imale
su pravo birati 24 zastupnika (odbornika). Birali su se po kandidat-
skim listama. Nosilac liste, kandidat s najvećim brojem glasova, iza-
bran je za predsjednika općine (po tom zakonu birao se predsjednik,
a ne načelnik općine). Na taj način birači su neposrednim izborom
birali predsjednika. Općinski odbor i predsjednik birali su se na 3
godine. Izvršni organ općine bilo je općinsko poglavarstvo. Njega sa-
činjava bilježnik, blagajnik i pomoćno osoblje: ovrhovoditelj, pisar
i redar — stražar, a u prvo vrijeme bilježnik I i bilježnik II, a kas-
nije, Zakonom o općinama od 1933. godine, bilježnik i blagajnik. Da-
kle 5, a često i manje članova. U većim i razvijenijim općinama po
zakonu od 1933. godine u izvršnim organima bili su i stručnjaci (liječ-
nik, veterinar itd).

Svaka općina imala je svoj statut. Statut je sadržavao sistematizaciju
činovničkih mjesta i organizaciju rada općine.

U početku je općinski odbor birao svoje biljeznike i mogao ih mije-
njati i po svom nahođenju, kao i ostalo pomoćno osoblje. Po zakonu

■ Od ovoga tako ustanovljenoga broja občinskih odbornika, imade se trećina po-
puniti sa zastupnici najviše poreza u občini plaćajućih obćinara . . .
Obćinski načelnik sa pridodiljenim si bilježnikom i inim potrebitim osobljem
sačinjava občinski ured ili poglavarstvo. Načelnik je kao izvršujući organ odgovo-
ran za strogo občinske poslove občinskome odboru, a predpostavljenoj si oblasti
za poslove javne. Načelnik je osobna glava občinskog kolegija, on vodi tekuće
upravne poslove, i reprezentira občinu prema vanjštini. Rekosmo, da obćinari
biraju odbornike; ovi pako odbornici biraju između sebe na predlog i u prisut-
nosti političkog izaslanika občinskog načelnika, a u bivšoj krajini odmah i nje-
gova zamjenika». (Milan Smrekar, ib)

od 1933. godine bilježnik i blagajnik su postali državni činovnici i odbor ih nije mogao mijenjati niti određivati njihova beriva. Pomoćno osoblje u općini postavljao je odbor, odnosno predsjednik općine u dogovoru s bilježnikom.

Bilježnik je vodio katastarsku evidenciju po kojoj se razrezivao porez (zemljarina i kućarina), vodio biračke spiskove, evidenciju kaženjenih, umobolnih, stranaca. Bilježnik je bio ujedno i matičar i vojni referent i vodio osobno niz drugih evidencija, naročito u manjoj općini kakva je bila Jalžabetska.

Blagajnik je ubirao i knjižio državni porez i razrezivao općinski namet, prirez, pašarinu i sva druga davanja poreznih obveznika. On je vodio niz blagajničkih dnevnika, među kojima je bio glavni »dnevnik općinske blagajne«. U ljetnim mjesecima blagajna je obično bila prazna zbog prirode seljačke proizvodnje.

Preko načelnika, općinska blagajna bila je pod kontrolom općinskog zastupstva. Načelnik je bio suključar blagajne i supotpisnik svih računsko-blagajničkih akata. Osim toga, kotar i županija, pa i vlada, često su dolazili u inspekcije financijskog poslovanja. Tako npr. upravnoj općini Jalžabetu kao novoosnovanoj 1908. godine pregledao je blagajničko poslovanje tri puta kotarski izaslanik i jedanput izaslanik vladina ravnateljstva za financije, a 1910. godine tri puta kotarski izaslanik, jedanput županijski i jedanput izaslanik vladina financijskog ravnateljstva (Historijski arhiv Varaždin: Izvještaj kr. županijskog tajnika za 1908. i 1910. g.). Načelnik, odnosno predsjednik općine vodio je nadzor nad poslovanjem općinskog poglavarstva, tj. općinskih činovnika. Supotpisivao je s bilježnikom i blagajnikom sve službene spise. On je izdavao naloge za isplatu blagajniku. (Aurel Vukovarac: Priručnik za općinsko-bilježničku službu; Fabijan Kovač: Gradske i seoske općine, Knjiga I; Franjo Jagačić, penzioner, bilježnik u općini Jalžabeta 1940. godine; Intervju te osobna arhiva i bilješke.)

Duga je bila politička borba dok su najzad 1908. godine Jalžabet i okolna sela (porezne općine Kelemen i Poljana) uspjeli da preko županijske skupštine privole kr. zemaljsku vladu da razdvoji općinu Jalžabet, sa sjedištem u Šemovcu, na dvije općine i da naredbom odobri prenošenje sjedišta općine Jalžabet u naselje Jalžabet. Jalžabetskoj općini je, osim spomenutih sela, pripala i porezna općina Novakovec.⁴²⁾

Obaveze općine bile su: uzdržavanje općinskog poglavarstva, troškovi prijenosa pošte, održavanje školske zgrade, snabdijevanje školskih prostorija ogrjevom i plaćanje nastavnog osoblja (prosvjetno osoblje do 1920. godine plaćala je općina). Općina je morala nabavljati i knjige za školsku knjižnicu. Radi gradnje i održavanja škole zakonom je bilo određeno da trošarina na vino i meso ide u prihod općine. Ti prihodi na ovom području bili su minimalni. Općina je, nadalje, morala osigurati paušalnu naplatu bolničkih troškova za najsiromašnije. Održavanje cesta, putova i mostova bila je također dužna osigurati općina.

42) Općina je obuhvaćala poljoprivredna naselja kao što je bio i sam Jalžabet. Nova općina je obuhvaćala 4 porezne općine, a imala je 1908. godine 3114 stanovnika. Počela je s radom u dvije sobice privatne seljačke kuće u koje se ulazilo s ulice, bez hodnika, čekaonice i bilo kakvih nusprostorija. Stranke su čekale na red na putu pred kućom.

U takvim uvjetima općina je radila sve do 1931. godine kada se preselila u zgradu s nešto povoljnijim uvjetima.

Vlastelin Kušević bio je kao načelnik »velikodušan« i poklonio je općini jednu od svojih zgrada u ruševnom stanju, tako da je općina 10 godina štedjela i popravljala tu zgradu da bi se 1931. godine u nju uselila.

Prihodi općine bili su:

- općinska trošarina na alkoholna pića (samo četiri krčmara);
- porez na općinsko lovište;
- prihodi od sajмова u Jalžabetu i
- općinski nameti.

Općinski namet na seljačka gospodarstva bio je glavni izvor općinskih prihoda. Namet je iznosio i do 29 posto na državni porez (zemljarinu i kućarinu). Zanimljivo je spomenuti da je u susjednoj općini Šemovca taj namet bio 14 posto, pa ipak se Jalžabet iz nje izdvojio da sam razvija svoj politički i društveno-ekonomski život, makar i uz veće materijalne terete.

Prema tome, seljaci su uglavnom snosili općinske troškove. Najosjetljivije i najglasnije su bile, a i najdulje su trajale sjednice općinskog zastupstva kada se donosio, odnosno pretresao proračun budžeta za slijedeću godinu. Sjednice su trajale po cijeli dan, a katkad i do slijedećeg jutra.

Proračun prihoda i rashoda na primjer za 1910.⁴³⁾ iznosio je u krunama:

Prihodi	Rashodi	Manjak	Državni porez po kojem se izračunava općinski namet	Visina nameta
10333,34	15359,52	5026,18	17920,45	29 ⁰ / ₁₀

Prema tome, na području jalžabetske općine moralo se ubrati ukupno 33279,97 kruna poreza i nameta da bi se pokrile obaveze. Na sam Jalžabet otpadala je otprilike 1/4 tih tereta, približno osam do deset hiljada kruna. U to vrijeme jedan dan rada plaćan je pola krune, 25 do 30 krajcera; za porez je trebalo dati 15000 radnih dana ili 8000 kg pšenice (1 kg = 5 krajcera) godišnje. Za tadašnje proizvodne i tržišne uvjete to su bila doista vrlo visoka poreska opterećenja.

Poreze i prireze ubirala je općina u vlastitoj režiji. Bilo je to jeftinije i manje bolno nego ako su to ubirali zakupnici — trgovci kao prije, ili kotarska uprava. Naime, te 1910. godine na području općine Jalžabeta izvedena je samo jedna ovrha.⁴⁴⁾ dok ih je ranije bilo nerazmjerno više. Razumljiva je stoga i borba koju su općinari vodili za što bolje odbornike (općinske zastupnike), načelnika, bilježnika i blagajnika. Kotarska i županijska vlast te vlastelin i župnik nastojali su, opet, da osiguraju svoje ljude. Svatko je imao svoje račune. U prvo su vrijeme na položaj načelnika uspijevali doći ljudi bliži režimu i vlastelinu. Jednom je uspjelo i samom vlastelinu, barunu Kuševiću, da bude biran za načelnika općine. U tom konkretnom izboru odigrali su važnu ulogu bogatiji seljaci i ekonomski od vlastelina ovisni najsiromašniji seljaci.⁴⁵⁾ Ipak, od osam načelnika, odnosno pred-

43) Historijski arhiv u Varaždinu: Izvještaj o javnoj upravi županiji Varaždinskoj za godinu 1910. br. 29.

44) Historijski arhiv u Varaždinu: Izvještaj o javnoj upravi županiji Varaždinskoj za godinu 1910. br. 29.

45) Prema sjećanju mnogih intervjuiranih 1960. godine starijih Jalžabčana, među kojima i Križanića, Hercega, Koščaka i Jagačića.

sjednika koji su se izmijenili od 1908. do 1942. godine njih petorica bili su ljudi iz redova bogatijih seljaka.⁴⁶⁾ Općinski stražari, pomoćni službenici, a i poneki bilježnik i blagajnik, također su izrasli iz redova općinara.

Zastupnike za kotarsku, županijsku i zemaljsku skupštinu, pored imenovanih iz redova vlastelina-aristokracije, birali su samo kapitalisti, obrtnici i oni seljaci koji su imali više od trideset forinti poreza godišnje. Njih su seljačke mase pogrdno zvale »fircigeri«. Takvih je seljaka u Jalžabetu između 1908. i 1920. godine bilo samo devet s pravom glasa. Županijski zastupnici imali su pravo prisustvovati sjednicama općinskih odbora, kao i birači s poreznim cenzusom većim od trideset forinti godišnje. U tim skupštinama, za razliku od općinskih bila je potpuno osigurana vlast bogatih.

Režimi stare Jugoslavije naročito su se trudili da imaju što veći utjecaj na kadrovsku politiku općina i da tim putem osiguraju provođenje režimske politike. Tome je trebao pridonijeti i Zakon o općinama i naročito Uredba Banskog vijeća, koja je donesena na osnovi tog Zakona, po kojoj općinski bilježnici i blagajnici postaju stalni državni činovnici razvrstani u plaćevne razrede s utvrđenim prihodima. Njima prihode više nije određivao općinski odbor niti ih je mogao otpustiti. Naravno da se za takav status tražila odanost režimu i savjesno izvršavanje ne samo propisa nego i politike režima. Tko to nije htio, bio je šikaniran i premještan unatoč tome što u Zakonu nije bilo osnove za takvo premještanje. U vrijeme šestojanuarske diktature takva šikaniranja i premještanja bila su česta, a naročito pred svake izbore. To je pogadalo i jalžabetske bilježnike.

Prema članu 69, 70. i 121. spomenutog Zakona o općinama predsjednik i dva do pet članova, a to su odbornici s najjače kandidatske liste, čine općinsku upravu. Nadzor nad općinskom upravom ima, u ime državne uprave, sreski načelnik.

Seljaci su najviše dolazili u općinu u vezi s uređenjem katastra. Tu je bilo uvijek posla. S obzirom na česte promjene posjedovnih odnosa, trebalo je otpisivati i propisivati porezne obaveze koje, kao što smo vidjeli, nisu bile male. U općini se uplaćivao porez, prijavljivala poljska šteta, tražio savjet itd. U toku prvoga svjetskog rata u općini su se utvrđivale potpore za porodice vojnika; najsiromašniji su dobivali »aprovizaciju« u hrani.⁴⁷⁾ I tu se upletao vlastelin. On je bio predsjednik aprovizacionog odbora kako bi se prikazao dobrotvorom, a suzbijao je gnjev ljudi protiv rata, Austro-Ugarske Monarhije i vlastelinskih odnosa.

U općini je postojao mjesni sud općine.⁴⁸⁾ Mjesni sud bio je sastavljen od laika. Imao je mjesnog suca, zamjenika, dva prisežnika i perovođu. Dužnost perovođe obavljao je općinski bilježnik. Mjesnog suca birao je općinski odbor obično iz redova bistrijih i uglednijih seljaka iz Jalžabeta ili kojega drugog sela općine, a na rok od tri godine.

U vezi s razvojem općinske uprave u Jalžabetu i općenito u vezi s razvojem te institucije u kapitalističkom sistemu, mogu se zapaziti dva razdoblja. U prvom razdoblju, na njezinu strukturu i rad imaju znatan utjecaj građani kako na izbor odbora i stručnjaka tako i na for-

46) Imenik dostojanstvenika, činovnika i javnih službenika Kr. Hrvatske i Slavonije za god. 1914—1917.

47) Historijski arhiv u Varaždinu, fascikli spisa općine Jalžabet za 1917. i 1918. godinu.

48) Takvi sudovi su osnivani prema Zakonu o mjesnim sudovima iz 1876. godine.

miranje programa rada i budžeta. U tom, prvom razdoblju općinska uprava ima progresivnu ulogu. To su osjećali i seljaci Jalžabeta i zato su se borili da sjedište općine bude u Jalžabetu. Međutim, kako je rasla i jačala fronta eksploatiranih radnika i seljaka, kapitalistička klasa ograničava demokratska prava građana i njihov utjecaj na općinu. Županijske i kotarske vlasti budno prate politička kretanja i borbe građana za demokratsku općinsku upravu. Zakonom od 1933. godine te Uredbom banske vlasti općinska uprava sve više gubi svoj demokratski karakter i postaje instrument vladajuće klase protiv seljaka i radnika. I u novu općinu građani su birali odbor, ali u njoj je već potpuno bio osiguran utjecaj imućnijih slojeva, a činovništvo je postavljala, plaćala, premještala i otpuštala država. Bilo je to drugo razdoblje života općine.

— društvene institucije i usluge

Kao što smo već istakli, Jalžabet je bio školski centar od 1840. godine. Kasnije, kad je osnovana općina, ona se morala brinuti za polazak u školu sve djece na svom području.⁴⁹⁾ Godine 1921/22. škola u Jalžabetu postala je trirazredna, a 1928. četverorazredna. Osim plaće, učitelji su imali pravo na stan, ogrijev i školski vrt.⁵⁰⁾

Prva pošta u Jalžabetu otvorena je 1916. godine (ukinuta 1922, ali ponovno uspostavljena 1931. godine).

Jalžabet je 1928. godine postao i zdravstveni centar »uzadružene« zdravstvene općine Jalžabeta i Šemovca. U prvo je vrijeme liječnika i primalju birala općinska skupština jedne i druge općine, a kasnije je to bilo u nadležnosti uprave.

Na planu općine u vezi s unapređenjem poljoprivrednoga gospodarstva, a napose stočarstva, pred II svjetski rat u Jalžabetu je sa susjednom općinom osnovana zajednička veterinarska ambulanta.

U Jalžabetu su postojale dvije trgovačke radnje, jedna gostionica, mlin i povremeno neke zanatske radionice.

Sve to nije bitnije izmijenilo društvenu i ekonomsku strukturu i karakteristike Jalžabeta. Po strukturi, Jalžabet je ostao selo s primitivnom poljoprivredom, s pretežno srednjim i sitnim gospodarstvima (to pokazuje i struktura stanovništva po zanimanju). U njemu same nije bilo dovoljno ekonomske snage da više stvara.

Željeznička pruga Varaždin-Koprivnica sagrađena je 1937. godine. Na njezinoj izgradnji radio je priličan broj siromašnih seljaka iz Jalžabeta. Pruga prolazi 1 km od naselja. Jalžabet je dobio i željezničku stanicu. No ni ta činjenica nije imala neki presudniji utjecaj na intenzitet privrede sela. Ipak, izgradnja pruge i doticaj s drugim radnicima ostavili su tragove na mnoge seljake iz Jalžabeta.

49) S obzirom na to da je jedan broj djece iz ove općine polazio u školu na područje druge općine, to je općina Jalžabet morala pridonositi 1/3 plaće učitelja u školi Svibovec davati 6 hv drva i uzdržavati 3 brvna preko potoka Bednje kojim su prolazila djeca.

50) Školska spomenica Jalžabet.

Zatvoreni u svoje naturalno-proizvodne okvire, u svoju porodicu, u probleme prehrane i dugova, seljaci u Jalžabetu dugo nisu mogli sagledati šire frontove političke borbe izvan svoje općine.

Njihov ekonomski položaj, način proizvodnje te rodbinski i susjedski odnosi ujedinjavali su ih protiv vlastelina i tuđinske državne vlasti, iako su unutar njih postojale suprotnosti između bogatijih i siromašnijih. Zato oni nisu nikada bili povoljno tlo mađaronskih i germanofilskih političkih strujanja i političkih stranaka. Uzalud su se u tom pravcu trudili i vlastelin i županijski činovnici. Tek kad su do njih doprle slavenofilske ideje, kao i zahtjevi za predaju vlastelinske zemlje seljacima, među njima su počela politička kretanja. Župni dvor je gubio svoju ulogu centra u formiranju političke svijesti ljudi. On se morao i sam snalaziti i uklapati u nove prilike da ne izgubi tlo pod nogama.

Nosioci novih ideja prije prvoga svjetskog rata najčešće su bili napredni učitelji. Isticali su se i pojedini zanatlije i radnici koji su radili u Varaždinu ili Zagrebu. Oni su povremeno dolazili u svoje selo i širili »Slobodu«, glasilo Socijaldemokratske stranke za Hrvatsku i Slavoniju,⁵¹⁾ pridobivali pojedine seljake u stranku i propovijedali socijalističke ideje o novom svijetu koji, borbom, treba izgraditi.

Intenzivniji politički i društveni život počeo se razvijati pred I svjetski rat i nakon raspada Austro-Ugarske Monarhije i stvaranja Kraljevine SHS. Tada su se u Jalžabetu već javljale i komunističke ideje. Širilo ih je nekoliko radnika i intelektualaca.⁵²⁾ Oni su okupljali simpatizere komunističkih ideja među naprednijim seljaštvom i među članstvom već tada organizirane HRSS. Ratnicima s ruske fronte i seljaštvu općenito bile su vrlo bliske revolucionarne parole »Zemlja seljacima, fabrike radnicima« i zahtjevi za agrarnom reformom, demokracijom, republikom itd. Na takvim parolama Hrvatska republikanska seljačka stranka uspijevala je okupiti sedamdesetak članova, a Samostalna demokratska stranka tridesetak članova. I u HRSS, kasnije HSS, i u SDS, kao i u svim društvenim organizacijama gdje su se okupljali ljudi, aktivno su radili komunisti i simpatizeri komunizma.

Komunist Martin Puštek i njegov kolega Valent Horvat, istaknuti napredni učitelji iz Poljane, okupljali su i aktivirali učitelje i naprednu inteligenciju, kao i napredno seljaštvo u širem području jalžabetske općine. Još 1935. godine Horvat je među osnivačima Učiteljske zadruge, a ona, naročito 1937. godine, djeluje pod utjecajem Komunističke partije. Učitelji su se okupljali na sastancima radne zajednice i na tim sastancima proučavali marksističku literaturu.

Aktivnost komunista aktivirala je članstvo različitih organizacija na progresivnim idejama, često suprotnim programu samih tih organizacija. Na primjer, za vrijeme stare Jugoslavije gotovo su svi odbor-

51) »Slobodu« su u to vrijeme širili pristaše Socijaldemokratske stranke Josip Huzjak i Andrija Skrovec, obojica postolarski radnici koji su radili u Zagrebu.

52) Među njima su se isticali Stjepan Tkalčec, postolar i Vid Skrovec, pekar, zatim Josip Novko, »Tivarov« radnik i njegova sestra Jelka Novko. Politički aktivan bio je i radnik Ivan Zlatar, koji je bio član URS-ovih sindikata, a radio je u Zagrebu u Tvornici ulja i na družu Varaždin-Koprivnica.

nici i velik broj članova HSS politički osuđivani, najčešće zbog naprednih političkih istupa, pogotovu u vrijeme diktature.⁵³⁾ Nacional-šovinisti, fašisti, odnosno ustaše ili četnici nisu u stanovništvu Jalžabeta nikad nailazili na podršku unatoč svim nastojanjima dvojice-trojice njihovih agitatora još za vrijeme stare Jugoslavije.⁵⁴⁾

— društva

U Jalžabetu su između dva rata (prije nisu postojala nikakva društva) stalno ili povremeno djelovala slijedeća društva: Vatrogasno društvo, Jugoslavenski sokol, Društvo hrvatskih katoličkih žena i djevojaka, Streljačko društvo, Crveni križ i Čitaonica.

Dobrovoljno vatrogasno društvo osnovano je u Jalžabetu još 1923. godine. Već u samom početku ono je imalo 32 izvršujuća člana. Taj broj je povremeno umanjivan ili povećavan. Društvo je samo sagradilo svoj dom sredstvima mještana. Dom je dugo godina bio jedina društvena prostorija u mjestu. Za vrijeme stare Jugoslavije snažan utjecaj na društvo ima HSS. U vrijeme NOB-a društvo pomaže NOP materijalno i moralno (Vladimir Pepelko, aktivan član Vatrogasnog društva, bio je skojevac, organizator omladinskih akcija i jedan od najsvjetlijih likova boraca u Jalžabetu).

Oko 1935. godine osnovano je i društvo Jugoslavenski sokol kao organizacija inicirana i podržavana od tadašnjega jugoslavenskog režima. Za tu organizaciju obično su bili zaduženi učitelji i općinski bilježnici. Skraćenje vojnog roka i druge privilegije osigurale su toj organizaciji osamnaest članova, uglavnom iz redova omladine. Organizacija je razvijala fiskulturnu aktivnost i nastupala na sletovima prilikom državnih praznika. Politički je trebalo da odgaja omladinu u odanosti režimu. Uskoro nakon osnivanja, organizaciju su preu-

53) Prema sjećanju Rudolfa Novosela, nakon izborne pobjede HSS-ovih kandidata 1934. godine, upali su na izorno mjesto žandari, premlatili i izbacili HSS-ove čuvarke kutija i presipali glasačke kuglice u kutije protukandidata.

Kasnije Mačekov stav »čekanja« poslije okupacije zemlje razočarao je brojne pristae te stranke. Prema izjavama nekih članova, očekivao se poziv na akciju. Odlazak istaknutijih funkcionara HSS-a u partizane izaziva rascjep u redovima te organizacije u Jalžabetu. Članstvo je polarizirano na većinu koja prilazi NOP-u i na manjinu koja se pasivizirala ili prilazi ustašama. Tako je npr. Rudolf Novosel, odbornik organizacije HSS-a, već 1942. godine suradnik NOP-a.

Na inicijativu odbora HRSS-e 1922. godine je osnovana Hrvatska seljačka zadruga, preteča kasnijega ogranka Gospodarske sloge 1928. godine. Zadrugni odbor sačinjavali su isključivo seljaci iz Jalžabeta. Međutim, ni Zadruga ni kasnije ograna nisu ostavili iza sebe zapaženijih rezultata na unapređenju poljoprivredne proizvodnje i gospodarske orijentacije.

U okviru ogranka djelovalo je 1928—1929. godine pjevačko društvo koje je organizirao učitelj Ivan Sitar. Društvo je okupilo četrdesetak članova obaju spolova. Svi su bili seljaci, izuzevši Sitar. Nakon nekoliko izvedenih nastupa po obližnjim selima, društvo se raspalo.

Samostalna demokratska stranka (SDS) imala je svoje članstvo uglavnom u redovima srednjeg i sitnog seljaštva. Članstvo te stranke već se u samom početku opredijelio za NOP. Veći broj njih, zajedno s porodicama, aktivno radi za NOP (Petar Pavličević, mlinar, bio je predsjednik odbora SDS, a 1942. godine jedan je od osnivača MNOO-a u Jalžabetu; Florijan Kosina, odbornik SDS, 1943. godine otišao je u partizane; Rok Pepelko, odbornik, također član MNOO-a već 1942. godine itd).

54) Nakon kapitulacije Jugoslavije, 1941. godine i nastanka takozvane Nezavisne Države Hrvatske formiran je u Jalžabetu ustaški tabor kao osnovna fašistička organizacija sa 9 članova. Ustaše su pridobile nekolicinu simpatizera među članovima HSS i neupućene mladeži koja je iz avanturističkih pobuda (oružje, uniforma, obećanja da će ostati u selu i da neće morati ići na njemačka ratišta itd) pristupila ustašama.

Međutim, nakon prve pljačke židovskih dućana i zlostavljanja Židova, smanjio se broj ustaša i njihovih simpatizera. U toku rata, unatoč prisili, ucjenjivanju i prijetnjama s jedne strane, i različitih privilegija što su ih pružili, s druge strane, ustaše nisu mogli povećati broj sljedbenika. U toku rata izginuli su i sami glavni organizatori.

zeli i povelu napredni učitelji koji su u njoj okupljenu omladinu odgajali u naprednom duhu (učitelj Krešo Mihaljević i drugi).

Oko 1930. godine osnovano je Društvo hrvatskih katoličkih žena i djevojaka. Članstvo je bilo fluidno, i to dvadeset do trideset žena i djevojaka. Aktivnost tog društva sastojala se uglavnom u pjevanju pjesama za vrijeme crkvenih obreda. Društvo se raspalo 1941. godine. Pred rat je organizirano i Streljačko društvo sa petnaest članova. Aktivisti društva bili su napredniji seljaci i omladina.

Organizacija Crvenoga križa osnovana je 1938. godine i imala je 25 članova.

Godine 1936. osnovana je i Čitaonica u Jalžabetu. Bila je smještena u privatnoj kući. Unatoč tome što su i kapelan i župnik bili u odboru Čitaonice, predsjednik odbora i drugi odbornici bili su napredni seljaci i njihova razvojna linija ih je dovela već 1941. godine na pozicije NOP-a.

Prema tome, političke i društvene organizacije u Jalžabetu u razdoblju od 1930. do 1941. godine bile su slijedeće:

HSS	70 članova
SDS	30 članova
Društvo hrv. katol. žena i djevojaka	30 članova
Jugoslavenski sokol	18 članova
Čitaonica	5 članova (odbor)
Crveni križ	25 članova
Streljačko društvo	15 članova
Vatrogasno društvo	32 člana

Godine 1941. ili nešto kasnije prestale su postojati sve političke i društvene organizacije osim Vatrogasnog društva i Crvenoga križa.

Početkom 1942. godine organizirana je (ilegalno) Narodnooslobodilačka fronta. U njezinu okviru, tj. u okviru političko-antifašističkog pokreta, djeluje Antifašistička fronta žena, članovi Komunističke partije i članovi Saveza komunističke omladine. Potkraj 1942. godine osnovana je organizacija Saveza komunističke omladine Jugoslavije, a jula 1943. godine osnovana je organizacija Komunističke partije.

4. jalžabet u narodnooslobodilačkoj borbi

Razdoblje od 1941. do 1945. godine bilo je nesumnjivo najrevolucionarnije razdoblje u životu jalžabetskog stanovništva. U toku okupacije ono se čvrsto vezalo uz narodnooslobodilački pokret. To nije bilo ni slučajno, ni stihijski. Aktivnost koju su razvijale svjesne i organizirane društvene snage (članovi Komunističke partije i simpaticeri prije rata kao što su bili Martin Puštek, Josip Novko, Ivan Zlatar i drugi) jačala je u toku same narodnooslobodilačke borbe.

Političke i društvene organizacije, koje su organizirane u Jalžabetu u posljednja dva desetljeća pred II svjetski rat, bile su društveni okviri smišljene i uporne aktivnosti komunista i naprednih radnika i inteligencije bilo iz samog Jalžabeta, bilo iz bliže okolice, ili iz Varaždina, Zagreba i sl. Pored već spomenutih, u Jalžabetu su aktivno politički djelovali: Marija Kosina, radnica, Josip Tkalčec, krojački radnik u »Tivaru« i drugi. Jela Novko i Marija Kosina organiziraju žene u Antifašističku frontu žena, prikupljaju hranu, održavaju veze s Kalničkim partizanskim odredom i sudjeluju u mnogim drugim ak-

cijama. Vladimir Pepelko, član SKOJ-a i Slavica Novko, uz ostale, organiziraju omladinu za borbu i sami odlaze u partizane.

U narodnooslobodilački pokret uključili su se i dr Ivan Martinec, liječnik, učitelj Krešo Mihaljević i Vera Ladika te mnogi drugi. Oni su aktivno politički radili u različitim organizacijama naselja te preko njih i neposredno pomagali narodu da shvati društvena kretanja i da se politički opredijeli za narodnooslobodilački pokret.

Već početkom 1942. godine jedinice Kalničkoga partizanskog odreda dolazile su u Jalžabet i okolna sela, i to većinom pojedinačno ili u trojkama. Isto tako pojedinačno ili u grupama ljudi, koji su bili u opasnosti ili odlučili da se najneposrednije uključe u narodnooslobodilačke jedinice, odlazili su preko uspostavljenih kanala i veza na Kalnik i Bilo-goru.⁵⁵⁾

U toku zime 1942. godine sve je aktivniji rad u Jalžabetu. Drugovi Martin Puštek, Valent Horvat, Marijan i Gabrijel Santo i drugi odlazili su u Jalžabet Petru Pavličeviću, Mati Borščaku, Jakobu Hercegu, Jakobu Koščaku, Roku Pepelku, Ivanu Zlataru, Franci Mežnariću i drugima. U njihovim domovima su se dogovarali i donosili sve važnije odluke i pokretali akcije stanovništva protiv neprijatelja. U to vrijeme, pored drugih akcija, došlo je do formiranja Narodnooslobodilačke fronte za Jalžabet, a uskoro zatim i do formiranja prvoga ilegalnog Mjesnog narodnooslobodilačkog odbora kojemu je najprije bio predsjednik Petar Pavličević, a kasnije Jakob Koščak.⁵⁶⁾

Radilo se u tajnosti jer je selo blizu grada. Organizirali su se ljudi u narodnooslobodilački pokret, sakupljala se hrana za Kalnički partizanski odred, širili se leci i informacije o borbama u našoj zemlji i u svijetu. U širenju brošura i letaka, kao i u različitim borbenim akcijama, sudjeluje velik broj mještana. Tako, na primjer, mještani sudjeluju u akcijama Kalničkog odreda na rušenju željezničkog mosta na rijeci Plitvici, zatim na rušenju željezničke pruge i željezničke stanice u Jalžabetu i u paljenju općinske zgrade koja je sve više postajala ustaškim bunkerom.⁵⁷⁾

Oktobra 1943. godine u Jalžabetu se nalazi brigada »Braća Radić«. Ustaše i Nijemci nisu se usudili da je napadnu nego su teško bombardi-

55) Tako, na primjer, veterinar dr Strunjak je 1942. godine obaviješten od svog prijatelja, mlinaara na Dravi, da sakriva 18 ljudi, jednu ženu i dijete u šikarama uz Dravu, a trebalo ih je hitno prebaciti na Kalnik. Posredstvom Roka Pepelka ta grupa je stigla u Veterinarsku ambulantu u Jalžabet. Strunjak ih je snabdio hranom i sanitetskim materijalom i otpremio na Kalnik. Takvih i sličnih kanala veza i akcija bilo je više.

56) Ilegalni Mjesni narodnooslobodilački odbor konstituiran je 31. 12. 1942. godine u kući Jakoba Koščaka u Jalžabetu. Sastav Odbora: Petar Pavličević, mlinar, predsjednik, Jakob Koščak, seljak i Rok Pepelko, seljak, kao potpredsjednici, Rudolf Novosel, seljak, tajnik Ivan Zlatar, radnik, Mato Borščak, seljak, Ivan Magić, seljak, Franjo Farkaš, seljak, Jakob Herceg, seljak, Florijan Kosina, seljak i dr Ivan Martinec, liječnik — članovi. Najvažniji zadaci Odbora bili su: organizacija prikupljanja živežnih namirnica za Kalnički partizanski odred, prikupljanje oružja, sanitetskog i kancelarijskog materijala, prikupljanje financijskih sredstava, organizacija veze i prijevoza do Kalnika, širenje propagandnog materijala, mobilizacija stanovništva u NOV i agitacija za odlazak u partizane.

57) Izvještaj Staba narodnooslobodilačke dobrovoljačke vojske Hrvatskog zagorja broj 2 od 18. maja 1942. upućen Glavnom štabu narodnooslobodilačkog pokreta i oslobodilačke vojske Hrvatske, govori o akcijama Kalničkog odreda u Trnovcu i na mostu na Plitvici, a zatim o akciji u Jalžabetu: »Nakon izvedenih akcija sakupio se čitav vod i krenuo u selo Jalžabet, kraj Varaždina, partizani su zarobili ustaškog tabornika, zaplijenjeno 9 pušaka, 6 pištolja i radio-aparat s akumulatorom i oko 100 met. žita. Sve to zaplijenjeno je kod tabornika« (M. Brunović: Kalnik u borbi, Zagreb, 1953). O toj akciji govori i neprijateljski izvještaj (Dokument Vrh. oruž. zapov. pčb, br. 869 taj. od 17. 4. 1942. g.): »U selo Jalžabet, kotar Varaždin, došlo je u noći 13—14. u 0,45 sati 30 do 40 komunista... naoružani, uhvatili i povelili tabornika Cesarca sa sobom, oduzeli 10 pušaka, 6 samokresa, 5 bombi, 120 naboja. Cesarac je dobio nalog da ih vodi do tabornika Mirka Horvata. Horvat ranien.

rali Jalžabet u kojem se nalazio štab brigade i štab I bataljona. U tom bombardiranju stradalo je sedam članova obitelji Luke Piljaka (žena i djeca), obitelj Belši i drugi, porušeni su domovi, a bilo je i druge štete.

Za vrijeme dolaska partizanskih jedinica u selo održavani su sastanci u školi ili vatrogasnom domu, te kulturno-prosvjetne priredbe i predavanja na kojima su informirali narod o političkoj situaciji, pozivali ga na jedinstvo u narodnooslobodilački pokret.

U oružanim jedinicama Narodnooslobodilačke vojske nalazili su se dobrovoljci iz Jalžabeta: Josip Tkalčec, Josip Požgaj, Stjepan Koren, Josip Novko, Florijan Kosina, Mijo Sačer, Slavko Magić, Rok Cesarec, Bartol Bedeković, Mato Filipašić, Andrija Tkalčec, Alojz Jurašković, Vlatko Pepelko, Slavica Novko, Ljuba Modrić, Martin Košti, Slavko Belši, Ivan Zlatar, dr Ivan Martinec, Krešo Mihaljević i drugi. U NOB-u, ili kao žrtve fašističkog terora dali su živote: Slavko Belši, Jakob Cukov, Marijan Habajec, Ivan Križanić, Martin Košti, Stjepan Levak, Josip Novko, Ivan Pavličević, Vladimir Pepelko, Dragutin Skrovec, Branko Šalamun, Slavko Šteingel i Stjepan Tkalčec.⁵⁸⁾

Zbog takvog držanja i aktivnosti stanovništva, ustaše i Nijemci⁵⁹⁾ vrše nasilje i zlostavljaju ljude, odvođe ih u zatvore i logore i nasilno mobiliziraju mladiće. U Jalžabetu je prijeki sud sudio Vladimiru Pepelku, a strijeljali su ga ustaše 1943. godine. Tom su prilikom stanovnici Jalžabeta bili prisiljeni da svi prisustvuju strijeljanju. Vladimir Pepelko držao se herojski, nikoga nije odao i nije dopustio da mu vežu oči prilikom strijeljanja. On je svojim držanjem zadivio cijelo selo, a napose omladinu. Na taj čin, odgovor neprijatelju, bio je pojačani odlazak omladine u partizane. Uz uobičajeno maltretiranje mještana, ustaše su otimali živežne namirnice, stoku, svinje i odjevne predmete. Stradavale su osobito porodice onih čiji su članovi od ustaša i domobrana pobjegli u partizane, ili koji su izbjegli pred prisilnom mobilizacijom. Međutim, nikakav teror neprijatelja, nikakve prijetnje i ubistva nisu mogla zaustaviti narod u njegovoj odlučnosti da, ma i po cijenu najvećih žrtava, ostvari svoju slobodu u kojoj će sam graditi svoj bolji život. Pod takvim uvjetima u julu 1943. u Jalžabetu su se komunisti organizirali u svoju partijsku organizaciju.

Naročiti polet u jačanju NOF i odlaska u NOB bio je u vrijeme oslobođenja Varaždinskih Toplica, Koprivnice, Ludbrega i mnogih susjednih naselja; slobodni teritorij prostirao se tada od Varaždina preko Kalnika sve do Podravine i Slavonije u sjevernoj Hrvatskoj.

■ vodili 4 domobrana sobom». Otac tabornika Cesarca, koji je također bio zakleti ustaša i držao u selu trgovinu sitnom robom, bio je kao stariji čovjek te noći pušten. Međutim, kako se ponovo aktivirao kao propagator ustaštva, bio je uhvaćen i odveden na Kalnik. S obzirom na starost i činjenicu da nije osobno činio zločine, narodni sud ga je oslobodio. Od toga vremena Cesarec se potpuno pasivizirao kao ustaša, a sam je tvrdio da je bio zaveden i da su partizani narodna vojska. Od tog vremena on je čak slao hranu i robu iz svog dućana na Kalnik. Jednaku humanost pokazao je narodni sud i prema jalžabetskom župniku Bobaniću, koji nije dozvoljavao da partizani budu kod njega raspoređeni na hranu. S propovjedaonice je javno napadao narodnooslobodilački pokret. Jednom je prilikom, zbog takvoga svog držanja, bio izveden pred narodni sud. Sud je uzeo u obzir njegovu starost i dosudio da se iz njegova svinjca odabere najbolje svinjče za prehranu partizanske jedinice!

58) Prilikom 20-godišnjice narodnog oslobođenja, narod Jalžabeta im je podigao spomenik i njihova imena urezao zlatnim slovima u mramor na vječno sjećanje i trajnu uspomenu na njih mladih generacijama.

59) Njemačku vojsku narod je nazivao »Gestapi«. Svi Nijemci su za njih bili »Gestapi«, dok su Nijemce i ustaše zajedno nazivali bandom. Taj izraz je potpuno karakterizirao mržnju, strah i otpor prema stranim, nepoznatim zločincima koji ih ugrožavaju, pljačkaju i zlostavljaju u vlastitim domovima. U ovim krajevima se nisu kretale druge neprijateljske formacije osim Nijemaca i ustaša.

novе promjene u jalžabetu

1. uvodne napomene

U ovom dijelu naglasak je na komparativnom prikazu nekih rezultata istraživanja društveno-ekonomskog razvoja naselja Jalžabeta u posljednih dvadesetak godina. Kažemo »nekih« zato jer unatoč nastojanju, zbog objektivnih i subjektivnih razloga, nije bilo moguće, a kadikad nije bilo ni potrebno doslovno ponoviti istraživanje. Jalžabet se u posljednjih 20—25 godina ekonomski razvio, porastao je standard ljudi, izmijenila se dobnа i socijalna struktura stanovništva. Promijenile su se i neke institucije, ugasnula su neka gospodarstva i domaćinstva. U ponovljenom istraživanju obuhvaćena su neka pitanja i odnosi koji u prvom ispitivanju nisu istraživani, ili nisu podrobno istraživani (kao npr. težnje i usmjerenja seoske omladine ili pitanja religije i društveno-političke prakse itd).

Ipak, dovoljno je usporedivih elemenata. Mogu se uočiti razlike u stanju i funkcioniranju društvenih institucija u naselju, u standardu i načinu življenja stanovništva, pa i u kvaliteti razmišljanja i ocjenjivanja društvenih vrijednosti jučer i danas.

Neke od tih razlika i promjena prikazane su usporednim navođenjem podataka iz prethodnog i novog istraživanja u tabelama, a neke samo tekstualno. Za potpuni uvid u veličinu i dubinu promjena, kao i u njihov neprekinuti kontinuitet od stupanja Jalžabeta na put izgradnje socijalizma, čitalac će ipak morati posegnuti za **Selom u promjenama**, gdje su detaljno prikazani rezultati istraživanja iz 1960. godine, kao i sve bitne promjene od 1945. pa do prije dvadesetak godina.

Što se tiče prikaza rezultata pojedinih separativnih istraživanja, u ovom radu postupamo na isti način kao i u knjizi **Selo u promjenama**: pojedini nalazi prikazani su sintetski (u i u tom slučaju najčešće komparativno s rezultatima prethodnog istraživanja), a neki fragmenti pojedinih separativnih priloga neposredno su citirani, i to uglavnom prema tekstu objavljenom u **Glasniku poljoprivredne proizvodnje, prerađe i plasmana** br. 9—10, Beograd, 1987. (u daljnjem tekstu: Glasnik). Struktura sadržaja u ovom dijelu odudara od odgovarajućeg dijela monografije **Selo u promjenama** toliko koliko se i priroda promjena u posljednjih dvadeset i pet godina razlikuje od promjena u razdoblju

od 1945. do 1960. godine: dok se u razdoblju zahvaćenom prvim istraživanjem radilo, prije svega, o nužnoj konsolidaciji rezultata revolucionarnog prekida kontinuiteta dotadašnjeg razvoja (čije je prve rezultate trebalo posebno prikazati), od tada do danas riječ je o kontinuiranom, iako nipošto pravolinijskom i neproturječnom procesu, koji je — usprkos svim posrtanjima i skretanjima — na tragu socijalizma.

2. stanovništvo i domaćinstva

Analizom smo utvrdili da je 1842. godine u Jalžabetu bilo 39 prezimena kmetova, inkvilina i subinkvilina. Tih 39 prezimena navedeno je u tabeli 1. Godine 1962. pridodana su još 24 prezimena koja su se razgranala na ukupno 136 porodičnih domaćinstava: te godine u Jalžabetu postoji s prezimenom Pepelko osamnaest, Herceg dvanaest, Križanić deset, Horvat deset, Huzjak devet, Brumec osam, Jurašković osam, Skrovec sedam domaćinstava itd. Od subinkvilinskih porodica u Jalžabetu se zadržala i stekla poljoprivredno gospodarstvo samo jedna porodica. U proteklom razdoblju do 1962. su izumrla neka prezimena, među kojima: Biškup, Kiš, Mutek, Muha, Kumer, Mortan, Đurkes, Mikačić i dr. Narod još i danas zove novonastala domaćinstva na tim posjedima po starim prezimenima: Muhaki, Muteki, Biškupi itd.

Godine 1982. još su samo 23 starosjedilačka prezimena, i to: Ban, Brumec, Car, Cesarec, Frančić, Gabrek, Herceg, Horvat, Huzjak, Jurašković, Katančić, Kosina, Koščak, Križanić, Pepelko, Perin, Picek, Sačer, Senko, Serpak, Skrovec, Sović, Vidačić.

Pored prezimena izumrlih do 1962. godine, u 1982. godini više se ne pojavljuju i slijedeća prezimena:

Kereša, Leskovar, Martinec, Mihok, Purgarić, Somašić, Soško, Sumpić. Prema tome, u 1982. godini od 39 prezimena koja se spominju 1842. godine ostala su samo 23, koja čine 124 domaćinstva. Među šesnaest nestalih je i pet prezimena inkvilina i subinkvilina. Od takvih se zadržalo samo prezime Picek, kojega su preci bili subinkvilini.

U 37 kućnih zadruga i šest domaćinstava inkvilina i subinkvilina živjelo je 1842. godine ukupno 397 stanovnika, 1962. godine 857, a 1981. godine 833.

Domaćinstava je 1982. godine bilo 221, od kojih šesnaest nema poljoprivredno gospodarstvo (prosvjetni radnici, veterinari, liječnici, itd).

Danas u Jalžabetu, prema popisu stanovništva od 1981. godine, postoje ova prezimena:

Albus, Aman, Antolić, Bajs, Bajsić, **Ban***, Bedeković, Bermanec, Blažinec, Bobić, Borščak, Božić, Božinec, Branjuk, **Brumec**, Bubanić, **Car**, **Cesarec**, Cukor, Čulig, Dukarić, Dušak, Edjet, Filipašić, Flegar, Frančić, Franjčić, Frengeš, **Gabrek**, Galina, Golubić, Gorinčanec, Gregurić, **Herceg**, Hižak, **Horvat**, Horvatić, Hrastić, Hrelja, Hrman, Hruško, Hudak, Husanji, **Huzjak**, Janković, Jug, **Jurašković**, Kalčić, **Katančić**, Karaulja, Kefelja, Kolak, Koren, **Kosina**, **Košćak**, Kovačić, Krčmar, Križan, **Križanić**, Krušec, Kunić, Kukec, Levak, Levanić, Levatić, Lipovec, Lotar, Lukinić, Magić, Magdić, Majec, Majhen, Majstorović, Majtin, Matić, Medvedec, Međimurec, Menjhard, Mežnarić, Mlinarić, Modrić, Mraz, Munivrana, Navoj, Novosel, Okun, Orban, Oršić, Pačalat, Parataš, Pavličević, **Pepelko**, **Perin**, Petrić, **Picek**, Pinterić, Podbrežinski, Pokos. Premec. Premužić. **Sačer**, Sajko, **Senko**, **Skrovec**, Skupnjak.

Slavin, Somina, Sopić, **Sović, Srpak**, Stipan, Sušec, Šalamun, Šambarek, Šaronja, Šestak, Šimunić, Špoljarić, Štajnglin, Šumanec, Tkalec, Tkalčec, Tkalčić, Tomašković, Valek, Valent, Varović, **Vidačić**, Vidaković, Vilipašić, Urbančić, Vrtar, Vučeković, Vugrinec, Vuk, Vuković, Zlatar, Zrinski, Žerajić, Žnidarić.

Ukupno je zabilježeno 140 prezimena, od kojih su 23 starosjedilačka, a 117 pripadaju doseljenicima pridošlim u toku 140 godina.

Od ukupnog broja prezimena, 89 njih čine samo jedno domaćinstvo. Među njima su i starosjedilačka prezimena: Ban (samo sa jednim članom) i Senko (sa tri člana). Ukupno 51 prezime nosi više domaćinstava. Najbrojnija su prezimena: **Pepelko** (13), **Magić** (13), **Jurašković** (12), **Herceg** (10), **Horvat** (9), **Križanić** (9), **Mlinarić** (8), **Cesarec** (8), **Huzjak** (8), **Filipašić** (7), zatim **Brumec** (6) i **Skrovec** (6).

Gledajući pojedinačno stanovnike Jalžabeta s istim prezimenom, najviše ima **Magića** (30), **Križanića** (24), **Cesareca** (22), **Pepelka** (21), **Horvata** (20), **Juraškovića** (19), **Huzjaka** (18), **Mlinarića** i **Modrića** (po 17), **Filipašića** (16), **Frančića**, **Hercega** i **Okuna** (po 14), **Srpaka** (13) itd. (i ovdje su istaknuta starosjedilačka prezimena). Kao što se vidi, i po broju domaćinstava i po broju stanovnika, starosjedioci su žilavi. Premda su se od 39 prezimena u toku 140 godina zadržala još samo 23, njih ukupno nosi 123 ili 55 posto svih domaćinstava u Jalžabetu. To je samo jedno domaćinstvo manje nego 1962. godine. Po broju stanovnika starosjedioci također čine većinu.

Usporedni pregled broja domaćinstava i stanovnika u Jalžabetu, u nekoliko vremenskih točaka, izgleda ovako:

Godina	Domaćinstva	Stanovnici
1842.	43*	368
1936.	199	822
1961.	218	968**
1971.	222	945**
1981.	221	942**

* uključene selišne kmetske zadruge te inkvilinska i subinkvilinska domaćinstva.

** Uključeni i štićenici Staračkog doma koji je u međuvremenu osnovan u selu. Više o tome vidi u tekstu.

Kao što se vidi, u razdoblju od 140 godina broj domaćinstava se — što raspadom kmetskih zadruga i porastom broja stanovnika, što imigracijom — povećao približno pet puta.

Što se tiče broja stanovnika, važno je spomenuti da je 1946. godine u Jalžabetu osnovan Starački dom, čiji se štićenici, po metodologiji popisivanja stanovništva i praćenja njegovih vitalnih karakteristika, ubrajaju u stanovnike naselja, a tako ih doživljavaju i sami seljani. Budući da štićenika u prosjeku ima više od stotinu (i svi su uglavnom stariji od šezdeset godina), oni izrazito utječu na starosnu strukturu naselja i na druge vitalne karakteristike. O tome će još biti govora. Ne uzimajući u obzir štićenike Staračkog doma, u Jalžabetu su 1981. godine bila 833 stanovnika, što je 2,4 puta više nego 1942. godine, a struk-

■

* Starosjedilačka prezimena su podvučena.

tura domaćinstava po broju članova (bez štíćenika Doma) bila je sljedeća:

1 član	2 člana	3 člana	4 člana	5 članova	6 članova	7 i više članova
26	40	31	47	38	20	19

U promatranih gotovo 140 godina, imigracijom je u Jalžabetu nastalo pedesetak domaćinstava. Pretežno je doseljavalo stanovništvo iz bliže okolice. Osnovi imigracije bili su uglavnom priženjenja i, rijetko kada, kupovina zemlje. Izvan Hrvatske, u Jalžabet su doselila na zemlju samo četvorica: dvojica iz Slovenije te po jedan iz Austrije i Mađarske. U novije vrijeme najzapaženija imigracija, prema analizama F. Mikića, bila je u razdoblju poslije II svjetskog rata (uglavnom službeničke porodice — učitelji, općinski službenici i sl). Iseljavanje poljoprivrednog stanovništva iz Jalžabeta u prošlosti je bilo minimalno. Od 1900. do 1940. godine samo je deset do petnaest ljudi emigriralo na rad u Zagreb, Sloveniju, Ameriku i Njemačku. U novije vrijeme pojedinačni odlasci su, naravno, znatno brojniji, ali iseljavanja kompletnih (u naselju zasnovanih) porodica odnosno domaćinstava i nadalje su vrlo rijetka.

Iz svih navedenih podataka vidimo da je Jalžabet prilično stabilno naselje što se tiče broja domaćinstava i broja stanovnika. Novije pokazatelje o kretanju stanovništva obradila je M. Lipovšćak. U nastavku navodimo neke njezine nalaze.⁶⁰⁾

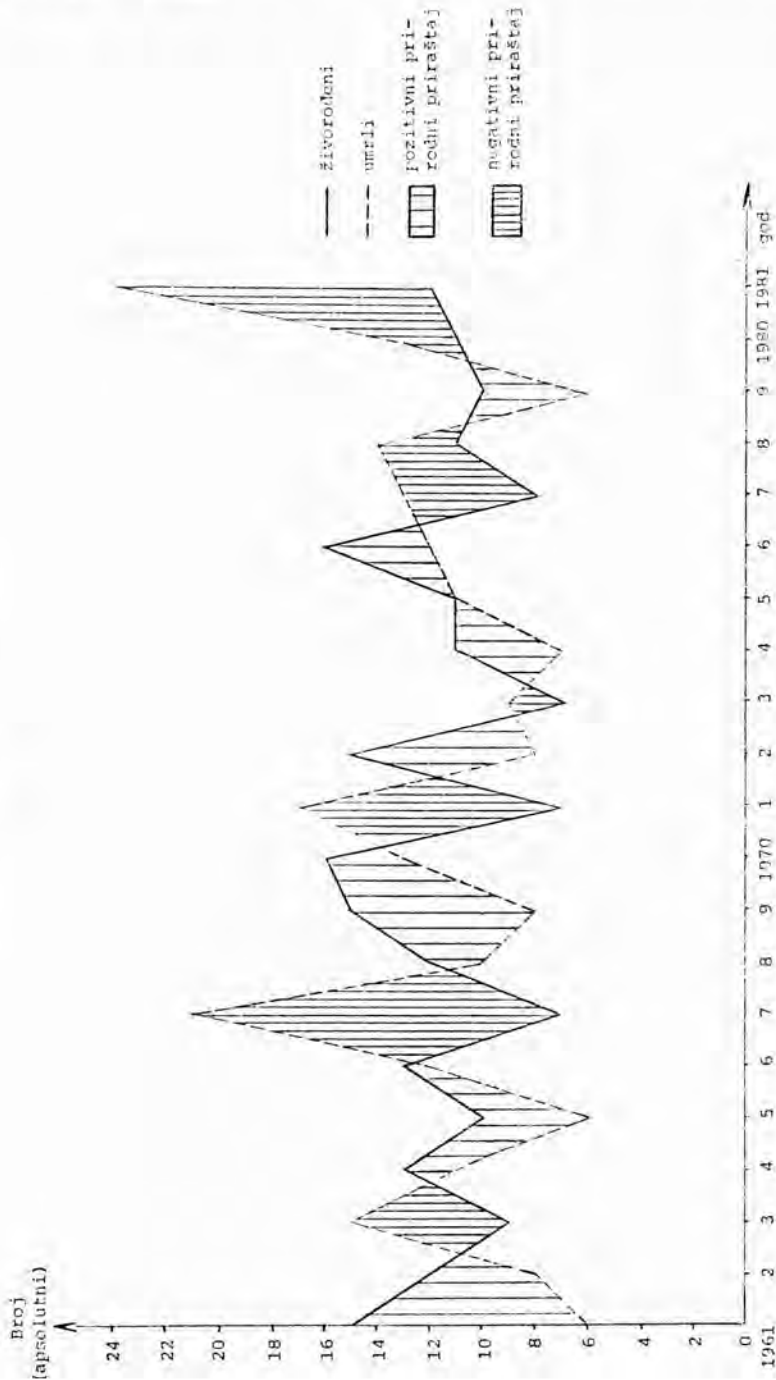
Od 1961. do 1981. godine natalitet (promatramo samo živorođene, jer je broj mrtvorodenih neznatan) varira od sedam živorođenih 1967. i 1973. godine do šesnaest živorođenih 1970. i 1976. godine. Broj živorođene muške i ženske djece također varira, pa se ne može govoriti o nekoj zakonitosti. Od 1961. do 1981. godine rođeno je ukupno 241 dijete, i to 127 muške i 114 ženske djece, da bi 1981. godine sva živorođena djeca bila ženskog spola.

Slično podacima za živorođene, i broj umrlih varira iz godine u godinu. Od 243 umrle osobe u tom razdoblju (bez štíćenika Staračkog doma), 130 su bili muškarci, a 113 žene. Najviše umrlih (23) bilo je 1981. godine, a najmanje (po šest) 1961. 1965. i 1979. godine. Ako se ubroje i štíćenici Doma, najviše umrlih također je zabilježeno 1981. godine (51), a najmanje 1962. godine (15). Prirodni priraštaj (razlika između broja živorođenih i broja umrlih) varirao je od + 9 (1961) do — 14 (1967). Od 1961. do 1981. godine ukupno je osam puta zabilježen negativni prirodni priraštaj, ali treba reći da je pozitívni priraštaj od 1977. do 1981. godine zabilježen samo jednom (1979), kao i to da, uzmu li se u obzir i štíćenici Doma, niti jednom nije bilo pozitivnog prirodnog priraštaja. Podaci se jasno vide na grafikonu 1.

60) Detaljnije vidi u spomenutom broju *Glasnika*.

Grafikon:

ŽIVOROĐENI, UMRILI I PRIRODNI PRIRAŠTAJ
1961-1981.

Podacima o rađanjima i umrlima dodajmo i ove o broju sklopljenih brakova: njih je od 1961. do 1981. godine u Jalžabetu bilo ukupno 176 ili 8,4 godišnje, a broj im je varirao od tri (1961, 1964. i 1978) do petnaest (1968). Ako sve te podatke preračunamo u stope na 1000 stanovnika, onda podaci kažu da je prosječna stopa nataliteta (broja živorođenih na 1000 stanovnika) u razdoblju od 1961. do 1968. godine u Jalžabetu iznosila 13,2 posto (u SRH 16,1 posto), stopa mortaliteta (umiranja) 13,4 posto, i to bez šticećenika Doma (u SRH 10,1) posto, a stopa nupcijaliteta (sklopljenih brakova na 1000 stanovnika) bila je 9,7 posto (u SRH 8,0 posto). Kao što smo već rekli, a vidljivo je iz grafikona, posljednjih godina natalitet je manji od mortaliteta. Ako se tako nastavi, nastavit će se i trend smanjivanja broja stanovnika u Jalžabetu, ne računajući šticećenike Staračkog doma.

Struktura stanovništva: Prirodno kretanje stanovništva ne možemo analizirati neovisno o strukturi ukupnog stanovništva prema spolu i starosti (tabela 5). Iz podataka se može izračunati da indeks ukupnog broja stanovnika između dva popisa iznosi 96,7, tj. došlo je do pada za 3,3 posto ili 0,3 posto godišnje.

Za analizu podataka stanovništva svakako je zanimljiva i spolna struktura koja pokazuje kvantitativni odnos muškog i ženskog stanovništva u ukupnom broju. Prema podacima iz oba popisa, veći je udio ženskog stanovništva i iznosio je 52,3 posto 1971. godine i 53,5 posto 1981. godine.⁶¹⁾

Jedan od najvažnijih pokazatelja strukture stanovništva su podaci o starosti. Oni su i osnova za daljnje analize i zaključke. U tom pogledu najzanimljiviji analitički pokazatelji su prosječna starost stanovništva, koeficijent starosti i indeks starenja.

Iz podataka u tabeli 6 vidi se da je prosječna starost stanovništva Jalžabeta nešto veća od prosjeka u Republici. Isto je tako vidljivo da je u cijeloj SRH stanovništvo 1981. godine bilo u prosjeku nešto starije nego 1971. godine a u Jalžabetu to vrijedi samo za ženski dio stanovništva.

Prema demografskom koeficijentu, smatra se da je stanovništvo počelo starjeti kada udio starijih od šezdeset i više godina prijeđe 12 posto. To se upravo može reći za Jalžabet, u kojem je taj koeficijent iznosio 1971. godine 18,9 posto, a 1981. godine 19,2 posto.

Isto govori i slijedeći analitički pokazatelj, indeks starenja, koji pokazuje omjer stanovništva iznad šezdeset i više godina života i onog u dobi do dvadeset godina. Kad on prijeđe 0,40, smatra se da je stanovništvo u procesu starenja. Da je stanovništvo Jalžabeta zaista ušlo u proces starenja, govore indeksi za 1971. godinu 0,69 i još više za 1981. godinu 0,73.

»Prema aktivnosti,⁶²⁾ ukupno stanovništvo razvrstavamo u tri osnovne grupe:

61) Osim toga i koeficijenti feminiteta (broj žena na 1000 muškaraca), odnosno maskuliniteta (broj muških na 1000 žena) pokazuje ravnotežu odnosno neravnotežu spolova te je koeficijent feminiteta bio 1096 u 1971. godini i 1152 u 1981. godini (u SR Hrvatskoj 1069 i 1066 za isto razdoblje). Iz tih koeficijenata proizlazi neravnoteža spolova, koja je u porastu za 5 posto u 1981. u odnosu prema 1971. godini.

62) Iz podataka o stanovništvu prema spolu i starosti izračunava se još jedan bitan pokazatelj kao što je kontingent radno sposobnog stanovništva koji predstavlja potencijalno radno stanovništvo (muško stanovništvo od 15 do 64 godine i žensko stanovništvo od 15 do 59 godina). Udio radno sposobnog stanovništva je i 1971. i 1981. godine 63,2 posto, što predstavlja određenu stagnaciju, iako apsolutni podatak upozorava na pad sa 544 na 526. odnosno 3,3 posto.

Tabela 5

Stanovništvo prema starosti i spolu (bez štićenika Starackog doma)
 Popis 1971. i 1981. godine

		Godine starosti													Ukupno	73 i više znato		
		0-4	5-9	10-14	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64			65-69	70-74
1971.	svoga	56	55	64	61	60	49	48	60	89	59	43	50	54	50	28	31	4
	muški	28	38	31	28	31	27	26	31	33	26	20	19	25	19	13	13	3
	ženski	28	17	33	33	29	22	22	29	56	33	23	31	29	31	15	18	1
1981.	svoga	51	52	56	59	54	59	55	42	45	58	83	56	36	45	38	41	3
	muški	23	33	29	38	29	26	30	22	24	28	28	22	15	16	17	7	—
	ženski	28	19	27	21	25	33	25	20	21	30	55	34	21	29	21	34	3

Tabela 6
 Prosječna starost
 Popis 1971. i 1981.

		Prosječna starost	
		SR Hrvatska	Jalžabet*
1971.	muški	32,2	34,7
	ženski	35,1	39,1
1981.	muški	33,8	34,6
	ženski	37,2	41,8

* Bez štíćenika Staračkog doma.

— aktivno stanovništvo čine osobe koje obavljaju zanimanje, tj. koje svojim radom (u radnom odnosu ili samostalno na svojem ili porodičnom imanju, obrtničkoj ili drugoj radionici, u kući i sl.) zarađuju sredstva za život. Aktivnima se smatraju i osobe koje preko zajednice za zapošljavanje traže prvo ili ponovno zaposlenje, kao i osobe koje su prekinule rad radi odsluženja vojnog roka ili izdržavanja kazne lišenja slobode. Donja starosna granica je navršenih 10 godina za djecu koja ne pohađaju školu, a redovno obavljaju poljoprivredne poslove (pastiri i sl.), za sve ostale je donja granica 15 godina starosti.

— osobe s osobnim prihodom ne obavljaju zanimanje i nisu »aktivne«, ali imaju sredstva za život od redovnih mjesečnih primanja (starosna, invalidska ili porodična mirovina) ili drugih prihoda (invalidnina, socijalna pomoć, stipendija ili studentski kredit i dr.) ili prihode od davanja u zakup kuće, stana, zemlje, radionice i sl. Osobe koje imaju neke od ovih prihoda, ali su obavljale neko zanimanje, svrstane su u aktivno stanovništvo.

— uzdržavano stanovništvo čine osobe koje nemaju vlastitih sredstava za život ili imaju neznatna sredstva, pa ih uzdržavaju roditelji, rođaci i druge fizičke i pravne osobe.

Tabela 7

Stanovništvo Jalžabeta prema aktivnostima
 Popis 1971. i 1981.

	Sve- ga*	Aktivno		Osobe s osobnim prihodom		Uzdržavane osobe		
		broj	%	broj	%	broj	%	
1971.	svega	839	538	64,1	21	2,5	230	33,4
	muški	395	263	66,6	14	3,5	118	29,9
	ženski	444	275	61,9	7	1,6	162	36,5
1981.	svega	811	563	69,4	25	3,1	223	27,5
	muški	436	317	72,7	12	2,8	107	24,5
	ženski	375	246	65,6	13	3,5	116	30,9

* Samo stanovništvo u zemlji i bez štíćenika Doma.

Iz podataka u tabeli 7 vidljiv je porast udjela aktivnog stanovništva od 64,1 posto u 1971. na 69,4 posto u 1981. godini, što predstavlja porast od 8 posto gledano prema postotnom udjelu, odnosno 4 posto gledano prema apsolutnom podatku. Također je došlo do porasta udjela

osoba s osobnim prihodom od 2,5 posto na 3,1 posto (povećanja 24 posto, odnosno 19 posto), ali je došlo do pada udjela uzdržavanih osoba od 33,4 posto na 27,5 posto (pad 17,7 posto, odnosno 20,4 posto).

Prema metodologiji Popisa 1981. godine, prema aktivnosti promatralo se samo stanovništvo u zemlji, tj. u ovoj razdiobi nisu uključeni stanovnici na privremenom radu u inozemstvu, kao ni članovi porodice koji s njima borave. Godine 1971. na privremenom radu u inozemstvu bilo je dvadeset osoba, a dvije su boravile kao članovi porodice.

Ako bismo broj aktivnih povećali za radnike u inozemstvu, dobili bismo 558 aktivnih osoba, što bi u odnosu prema ukupnom broju stanovnika (861) povećalo udio aktivnih na 64,8 posto, a s time bi opao udio osoba s osobnim prihodom na 2,4 posto, kao i udio uzdržavanih osoba na 32,8 posto.

Godine 1981. na privremenom radu u inozemstvu bilo je sedamnaest osoba, a nešto ih je bilo u inozemstvu kao članovi porodice. Isto kao i 1971. godine, i ovi bi podaci nešto promijenili postotne udjele stanovništva prema aktivnosti te bi se udio aktivnih povećao na 69,6 posto, udio osoba s osobnim prihodom bi se smanjio na 3,0 posto, kao i uzdržavanih osoba na 27,4 posto.

Jedna od ekonomskih karakteristika stanovništva je i njegova podjela na poljoprivredno i nepoljoprivredno stanovništvo. O poljoprivredno govori tabela 8.

Tabela 8

Poljoprivredno stanovništvo
Popis 1971. i 1981. godine

	Ukupno stanovništvo u zemlji*	Poljoprivredno stanovništvo						% poljoprivrednog od ukupnog	
		SVEGA	Aktivno			Uzdržavano			
			broj	%	Muški	Ženski	broj		%
1971.	839	572	418	73,1	175	243	154	26,9	68,2
1981.	811	418	352	84,2	118	234	66	15,8	51,5

* Bez štićenika Doma.

Prema podacima u tabeli 8 udio poljoprivrednog stanovništva pao je sa 68,2 posto u 1971. godini na 51,5 posto u 1981. godini i taj pad udjela poljoprivrednog stanovništva iznosi 24,5 posto, premda je pad ukupnog broja poljoprivrednog stanovništva bio 26,9 posto. Istovremeno se povećao udio aktivnog poljoprivrednog stanovništva od 73,1 posto u 1971. na 84,2 posto u 1981. godini. Povećanjem aktivnog smanjio se udio uzdržavanog poljoprivrednog stanovništva.

Godine 1971. od ukupnog aktivnog stanovništva 77,7 posto bilo je aktivnih poljoprivrednika, a 1981. godine taj udio bio je nešto manji i iznosio je 62,5 posto.

Osim navedenih karakteristika strukture stanovništva, značajna je i obrazovna struktura stanovništva. O tome govore naredne dvije tabele.

Dva su osnovna obilježja prema kojima se promatra obrazovna struktura stanovništva, a to su pismenost i školska sprema.

Tabela 9

Stanovništvo prema pismenosti i spolu
Popis 1971. i 1981.

		Godine starosti i pismenost															
stanovništvo staro 10 i više godina		10—14	15—19	20—29	30—39	40—49	50—64	65 i više i nepoznato									
Ukup- no	Nepismeni broj	10—14		15—19		20—29		30—39		40—49		50—64		65 i više i nepoznato			
		svoga meni	nepis- meni	svoga meni	nepis- meni	svoga meni	nepis- meni	svoga meni	nepis- meni	svoga meni	nepis- meni	svoga meni	nepis- meni	svoga meni	nepis- meni		
1971.	svega*	38	5,1	64	2	61	3	109	—	108	1	148	2	147	13	113	17
	muški	10	2,9	31	—	28	2	58	—	57	1	59	—	64	1	48	6
	ženski	28	6,9	33	2	33	1	51	—	51	—	89	2	83	12	65	11
1981.	svega*	20	2,7	56	—	59	—	113	—	97	—	103	—	175	5	127	15
	muški	—	—	9	—	38	—	55	—	52	—	52	—	65	—	40	—
	ženski	20	2,7	27	—	21	—	58	—	45	—	51	—	110	5	87	15

* Bez štićenika Doma.

Prema podacima u tabeli 9, udio nepismenih 1971. godine iznosio je 5,1 posto, a 1981. godine 2,7 posto (u SR Hrvatskoj 9,0 posto i 5,6 posto). Gledano prema spolu, 1971. godine 6,9 posto ženskog stanovništva i 2,9 posto muškog stanovništva od deset i više godina života bilo je nepismeno, da bi 1981. godine bilo nepismeno samo žensko stanovništvo, i to od pedeset i više godina života.

Drugo obilježje prema kojem se promatra obrazovna struktura stanovništva je školska sprema i uzima se najviša završena škola ili broj završenih razreda ako osoba ima manje od osam godina ukupnoga završenog školovanja.

Tabela 10

Stanovništvo od 15 i više godina života prema školskoj spremi i spolu
Popis 1971. i 1981. godine

	Školska sprema									
	Ukupno	bez školske spreme i 1-3 raz. osn. šk.	4-7 razreda osn. škole	osnovna škola	škole za KV i VKV rad- nike	srednje škole*	gimna- zija	više škole	visoke škole	nepoz- nato
1971. svega**	686	84	430	100	37	18	4	4	6	3
muški	314	25	190	50	31	6	3	—	6	3
ženski	372	59	240	50	6	12	1	4	—	—
1981. svega**	674	67	364	133	52	31	7	10	8	2
muški	302	9	152	70	43	15	5	2	6	—
ženski	372	58	212	63	9	16	2	8	2	2

* U »srednje škole« uključeno i srednje usmjereno obrazovanje u 1981. godini.

** Bez štićenika Doma.

Godine 1971. udio osoba bez školske spreme i 1—3 razreda osnovne škole iznosio je 12,2 posto, a 1981. godine je pao na 10 posto, također je opao udio osoba sa 4—7 razreda osnovne škole sa 62,7 posto na 54 posto, a porastao je udio osoba sa završenom osnovnom školom sa 14,6 posto na 19,7 posto. Ako se promatra tzv. »školovalo« stanovništvo, tj. osobe koje su završile školu za KV i VKV radnike, srednje škole, više i visoke škole, i njihov je udio porastao od 10,1 posto na 16 posto, s tim da je i ovdje »povoljnija« situacija za muško stanovništvo, sa 14,7 posto u 1971. i 21,8 posto u 1981. godini, odnosno gotovo polovicu manje »školovanih« žena sa 6,1 posto u 1971. i 10,4 posto u 1981. godini. Zaključak: Za naselje Jalžabet gledano u cjelini može se zaključiti da se u promatranom razdoblju osjeća lagana tendencija pada ukupnog broja stanovnika. Prema podacima iz popisa stanovništva 1971. godine, u Jalžabetu je bio 861 stanovnik u 222 domaćinstva, a 1981. godine 833 stanovnika u 221 domaćinstvu, što čini prosječno 3,9 odnosno 3,8 člana domaćinstva. Stanovnici Staračkog doma, iako po definiciji popisa ulaze u stalno stanovništvo, nisu uključeni u analizu podataka popisa. Stope nataliteta stagniraju, a stope mortaliteta su u porastu.

Iz podataka o prirodnom kretanju teško je dati neku procjenu za buduće razdoblje, jer se radi o malom području, tako da bi nekoliko porođaja više, odnosno samo malo povećanje broja umrlih kompletno promijenilo predviđenu situaciju.

Ako dođe do imigracije mladih osoba, posljedica bi bila povećanje fertitnog stanovništva, a time i mogućnost povećanja stopa nataliteta. S druge strane, ako mlade stanovništvo emigrira iz naselja Jalžabeta, kao posljedica većeg udjela starijeg stanovništva, slijedi povećanje stopa mortaliteta, rezultat će biti smanjeni prirodni priraštaj, a time će se smanjiti i ukupan broj stanovnika.

U cijelom dvadesetogodišnjem razdoblju od 1961. do 1981. godine godišnja stopa pada ukupnog broja stanovnika bila je 0,3 posto.

I 1971. i 1981. godine veći je udio ženskog stanovništva, koji je 1981. u odnosu prema 1971. godini u porastu. Koeficijent feminiteta prikazuje sve veći višak ženskog u odnosu prema muškom stanovništvu, tj. sve veću neravnotežu spolova.

U prosjeku je stanovništvo naselja Jalžabeta starije od prosječne starosti stanovništva SR Hrvatske te pokazuje stalnu tendenciju starenja. Više od polovine stanovništva još je uvijek poljoprivredno (1981. godine u SR Hrvatskoj 15,2 posto, a u Jalžabetu 51,5 posto), s tim da je sve veći udio aktivnih poljoprivrednika u životnoj dobi sa 65 i više godina.

Što se tiče pismenosti, ona je u porastu, te je s obzirom na godine starosti nepismenih (samo žensko stanovništvo 1981. godine) velika vjerojatnost da će nepismenost u skoroj budućnosti nestati ili će biti gotovo zanemariva.

3. ekonomski razvoj

Na ekonomsko stanje i odnose u poslijeratnom Jalžabetu i na njegov ukupni ekonomski razvoj, presudno su utjecale globalne društvene promjene koje su se zbile u cijeloj zemlji u posljednjih četrdesetak godina. Najveći su utjecaj imali, kao i u drugim selima, slijedeći faktori: agrarna reforma provedena nakon oslobođenja, industrijalizacija zemlje i s tim u vezi otvorena mogućnost zapošljavanja izvan poljoprivrede, povećana potražnja poljoprivrednih proizvoda, nova tehnička i agrotehnička sredstva, privredne organizacije u samom naselju itd.

Agrarna reforma sa svojim utjecajima do početka šezdesetih godina pobliže je opisana u monografiji **Selo u promjenama** (II dio, 1. poglavlje). Ovdje opširnije prikazujemo novije promjene u individualnoj poljoprivredi u Jalžabetu.⁶³⁾

3.1. promjene u agrarnoj strukturi

»U proteklom 25-godišnjem razdoblju broj domaćinstava u selu se povećao od 218 na 221, a broj stanovnika (bez štićenika Staračkog doma) se smanjio od 857 na 833. Značajno se povećao broj stanovnika sa stalnim zaposlenjem izvan gospodarstva, od 82 u 1960. godini, na 204 u

63) Separatnu studiju o tome izradili su dr. B. Stancel i dipl. inž. I. Grgić i ona je objavljena u već spominjanom broju »Glasnika«. Ovdje ćemo je koristiti u izvornom, ili kao dokumentacijski materijal.

1981. Malo je domaćinstava u selu bez zaposlenih izvan gospodarstva, bilo stalno ili povremeno, ukoliko imaju za to raspoložive i sposobne radne snage. Važno je istaći da je od tog broja 80 radnika zaposleno u Jalžabetu, 110 u općini Varaždin, a 14 izvan općine, a u tome 12 u inozemstvu. Podaci očitno pokazuju da je u tom pogledu načinjen zaista značajan napredak. To je i zadržalo radnu snagu u selu i utjecalo na porast broja domaćinstava i usporeni pad broja stanovnika.«⁶⁴⁾

»U pogledu posjedovne strukture treba odmah reći da se ona nije dogodila onako kako bi trebalo očekivati i kako bi bilo poželjno. Prije svega još uvijek mali broj članova napušta gospodarstvo, pa se broj poljoprivrednih gospodarstava smanjio u posljednjih 25 godina svega za 7 gospodarstava. I dalje dolazi do smanjenja prosječne veličine posjeda, što je za proizvodnju i ekonomiku proizvodnje nepovoljno. Broj gospodarstava do 2 ha se povećava i u selu Jalžabet, kao i u našoj republici i zemlji u cjelini.* U Jalžabetu se u toj kategoriji broj gospodarstava povećao za 8 posto, a u kategoriji od 2—5 ha se smanjio za 5,6 posto, a u kategoriji preko 5 ha smanjio se za 0,9 posto. Pregled dajemo u tabeli 11.

Tabela 11

Struktura gospodarstava prema poljoprivrednoj površini 1961. i 1981. godine

Godine	do 2 ha		2—5 ha		preko 5 ha		Ukupno	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%
1961.	88	40,4	117	53,7	13	5,9	218	100
1981.	101	48,0	100	47,0	10	5,0	211	100

Očito da se stoljetni proces usitnjavanja poljoprivrednih gospodarstava nastavlja i da se opći napredak u privredi zemlje, ovog područja i sela nije odrazio u smislu okrupnjavanja gospodarstava i daljnjeg razvoja socijalističkog sektora poljoprivrede u selu. Čak šta više, početne društvene površine koje je imala ranija zadruga u selu Jalžabet nisu se širile, jer nakon likvidacije zadruge nije u selu bilo organizacije društvenog sektora, koja bi svakodnevno unapređivala poljoprivredu i privredu sela, jačala društveni sektor i unapređivala društvene odnose. Uz sav pozitivni utjecaj općeg društvenog razvoja, koji se odrazio na veći broj zaposlenih van gospodarstva, na zadržavanje i porast seoskog stanovništva, na nabavu boljih sredstava rada i određene promene u načinu proizvodnje i dr., taj nužni činitelj za razvitak sela je izostao.⁶⁵⁾

64) Citat iz šire verzije rada Stancl—Grgić; ovaj dio teksta nije objavljen u »Glasniku« . . .

* U 1960. godini gospodarstva do 2 ha čine 35 posto ukupnog broja gospodarstava u SFRJ i u njihovom vlasništvu je 8 posto ukupnih površina. 1981. godine gospodarstva u toj kategoriji predstavljaju 47,8 posto ukupnog broja gospodarstava sa 12,1 posto površine.

65) Stancl—Grgić, ib. O radu zadruge još će biti govora.

Citiranim podacima i ocjenama možemo dodati da se od 1961. do 1981. godine broj parcela u vlasništvu Jalžabečana smanjio od 2493 na 2461, ali da se zbog relativno još većeg smanjivanja broja gospodarstava broj parcela po gospodarstvu povećao od 11,4 na 12 (1936. godine 199 gospodarstava imalo je zemlju u 1904 parcele ili 9,6 po gospodarstvu). Dodajmo i to, da većinu seljačkih posjeda čine oranice i livade.

3.2. analiza proizvodnje i ekonomike istraživanih gospodarstava

U ponovljenom multidisciplinarnom istraživanju Jalžabeta detaljno je analizirano 11 seljačkih gospodarstava. Osnovni podaci o njima navedeni su u tabeli 12. Istih 11 gospodarstava anketirano je i 1962. godine (kada su bila anketirana još tri gospodarstva koja novim istraživanjem parcela po gospodarstvu povećao od 11,4 na 12 (1936. godine 199 gospodarstava nisu obuhvaćene).

»Iz podataka je uočljivo da su anketirana gospodarstva 1985. godine imala prosječno 4,2 člana domaćinstva u čemu u prosjeku 3,2 radno sposobna člana. To je u odnosu na stanje u SR Hrvatskoj relativno povoljniji sastav radne snage. Ono što je posebno zanimljivo, ali nažalost i karakteristično za stanje individualnih poljoprivrednih gospodarstava, jeste da nepovoljniju strukturu radne snage imaju poljoprivredna gospodarstva u odnosu na mješovita. I baš zato što je ovdje broj mješovitih gospodarstava veći od prosjeka u Hrvatskoj, i broj članova po gospodarstvu i njihova struktura su nešto povoljniji. Tako npr. i u poljoprivrednim gospodarstvima imamo prosječno 2,4 aktivna člana, ali s nepovoljnijom spolnom i starosnom strukturom. Odlazak aktivnih članova iz sela i poljoprivrede utjecao je na mijenjanje spolne i starosne strukture upravo u poljoprivrednim gospodarstvima čiji su članovi, zbog toga što nisu našli zaposlenje u selu ili okolini, odlazili s gospodarstva i to u prvom redu mlađi, pa je preostala radna snaga u tim gospodarstvima koja su manje-više neokrnjeno zadržala svoj sastav u domaćinstvu.

U 1981. godini u selu Jalžabet bilo je 59,8 posto radno aktivnog stanovništva, a u anketiranim gospodarstvima to iznosi 72 posto. Od radno aktivnih članova kod anketiranih gospodarstava zaposleno je van gospodarstva 17 posto, a u selu Jalžabet 36,8 posto, što znači dvostruko više. Očito je da su anketirana gospodarstva više orijentirana prema poljoprivredi od prosjeka sela. Isto je tako potrebno naglasiti da, iako su mješovita gospodarstva po razini proizvodnje u prosjeku bolja od poljoprivrednih, da su anketirana gospodarstva nešto povoljnije posjedovne strukture i boljeg načina gospodarjenja u poljoprivrednoj proizvodnji od prosjeka u selu, tako da se ovi podaci o anketiranim gospodarstvima mogu smatrati u zadovoljavajućoj mjeri reprezentativnima za stanje u Jalžabetu.

3.2.1. korištenje zemljišta

Osim daljnjeg smanjenja prosječne veličine gospodarstva, karakteristično je i povećanje neobrađivih površina u selu. Različitim diobama

Tabela 12

Osnovni podaci o anketiranim gospodarstvima u selu Jalžabet*

Red. broj gospodarstva	Ukupna površina — ha — 1962. 1985.	Članova ukupno 1962. 1985.	Od toga		Radno sposobnih od toga		Zaposleni izvan gospodarstva				povremeno 1962. 1985.			
			muški	žene	ukupno	muški	žene	Ukupno	muški	žene		stalno		
	1962.	1985.	62.	85.	62.	85.	62.	85.	62.	85.	62.	85.	62.	85.
1.	1,510	1,726	5	2	2	1	1	1	1	1	—	—	1	—
2.	1,888	1,881	5	2	3	1	2	1	4	2	1	1	1	1
3.	1,239	3,093	4	2	1	1	3	2	2	1	2	1	—	—
4.	2,784	3,560	3	5	1	4	2	1	2	4	1	3	1	1
5.	4,128	3,632	6	5	2	2	4	3	5	3	2	2	3	1
6.	3,312	4,064	6	4	2	1	4	3	3	4	1	1	2	3
7.	4,963	4,640	5	6	1	3	4	3	2	4	1	2	1	2
8.	2,625	5,053	5	5	3	3	2	2	4	5	2	3	2	2
9.	2,521	5,287	5	4	4	3	1	1	3	2	2	1	1	1
10.	5,756	6,546	7	7	3	3	4	4	4	5	2	2	3	—
11.	5,873	7,481	5	6	2	3	3	3	3	2	1	1	1	—

* Podaci za 1985. godinu preuzeti su iz separata Štancla i Grgića, a za 1962. godinu podatke je sredió J. Hirženjak.

i dalje se nastavlja povećavanje broja parcela što se nepovoljno odražava na produktivnost rada i troškove proizvodnje, ali i na primjenu suvremene tehnologije. Rasparceliranost zemljišta otežava i mjere za udruživanje i racionalnije korištenje raspoloživih površina.

Sve promjene u pogledu povećanja potražnje poljoprivrednih proizvoda, zatim u pogledu opreme individualnih gospodarstava mehanizacijom, pa i odgovarajući prodor nove tehnologije, nisu u značajnoj mjeri utjecali na strukturu korištenja posjedovnih površina anketiranih gospodarstava. Ona su i dalje zadržala mješoviti (svaštarski) karakter proizvodnje, koji ima zadaću da prvenstveno zadovolji potrebe domaćinstva za poljoprivrednim proizvodima. U tom pogledu može se reći da gotovo u svakom anketiranom gospodarstvu nalazimo ratarsku, voćarsku, vinogradarsku, povrćarsku i stočarsku proizvodnju. Koliko je to usmjereno na prirodnu samoopkrbu najbolje pokazuju podaci o strukturi sjetve na oranicama: dominantna kultura je i nadalje kukuruz, koji zauzima od minimum 53,0 posto sjetvenih površina do čak 85,7 posto. I ostala proizvodnja je usklađena s potrebama samoopkrbe domaćinstva. Neshvatljivo je da i unatoč značajne tvornice za preradu povrća u neposrednoj blizini Jalžabeta, nema značajnije orijentacije na proizvodnju povrća, iako za to postoje i potreba i relativno povoljni prirodni uvjeti i raspoloživa radna snaga.⁶⁶⁾

3.2.2. tržišni viškovi i rentabilnost poljoprivredne proizvodnje

Najvažniji udio u proizvodnji jalžabetskih poljoprivrednika uopće, a u tržišnim viškovima napose, ima stočarstvo u kojem najvažnije mjesto zauzima govedarstvo.

I najmanja gospodarstva drže svinje, uglavnom za podmirenje vlastitih potreba. Međutim, već u kategoriji gospodarstva s dva do pet ha 50 posto njih, među onima s više od pet ha 75 posto drže četiri i više komada svinja. Te kategorije su i tržišni proizvođači svinja.

Svako gospodarstvo uzgaja perad za vlastite potrebe i za tržište (naravno prodajom jaja).

Tržišni viškovi i rentabilnost poljoprivredne proizvodnje na gospodarstvima Jalžabeta mogu se konkretno vidjeti iz usporednog prikaza jedanaest snimljenih gospodarstava 1962—1985.⁶⁷⁾

Tržišni viškovi, koeficijent ekonomičnosti (vidi tabelu 15) i rentabilnost poljoprivredne proizvodnje na gospodarstvima Jalžabeta također se mogu konkretno vidjeti iz usporednog prikaza jedanaest snimljenih gospodarstava. Komparativni prikaz nam pokazuje da u 1985. godini u nekim gospodarstvima ima tržišnih viškova pšenice i kukuruza, čega u 1962. (izuzevši kukuruza u jednom slučaju) nije bilo, da se više prodaje mlijeko nego ranije, da se manje prodaju jaja, da ima manje tržišnih viškova domaće prerade itd.

66) Stancel—Grgić, op. cit. (uz manje redaktorske zahvate).

67) Dinarske vrijednosti iznesene u apsolutnim brojevima nisu uspoređivane zbog velikih razlika u vrijednosti dinara 1962—1985.

Tabela 13

Tržni viškovi glavnih proizvoda anketiranih gospodarstava u din

Red. br. gospodarstva	Pšenica		Kukuruz		Ostalo		Biljna proizvodnja Ukupno	
	1962.	1985.	1962.	1985.	1962.	1985.	1962.	1985.
1.	—	—	—	—	—	—	—	—
2.	—	—	—	4000	—	—	—	4000
3.	—	11000	—	92000	—	9000	—	11200
4.	—	4000	—	—	—	25000	—	29000
5.	—	—	—	118000	3600	5400	3600	123400
6.	—	—	—	—	3000	40000	3000	40000
7.	—	—	5280	—	8200	20000	13480	20000
8.	—	—	—	80000	—	46000	—	126000
9.	—	—	—	—	35000	—	3500	—
10.	—	88000	—	—	—	—	—	88000
11.	—	—	—	—	—	—	—	—

juraj hrženjak i suradnici **64** jalžabet između prošlosti i budućnosti

nastavak tabele 13
Tržišni viškovi glavnih proizvoda anketiranih gospodarstava u din

Red. broj gospodarstva	Žive vage goveda		Žive vage svinja		Mlijeko		Jaja		Ostalo		Ukupno	
	1962.	1985	1962.	1985	1962.	1985	1962.	1985	1962.	1985	1985.	1985.
1.	19950	—	—	26000	—	—	7500	10000	—	—	27450	36000
2.	—	—	—	—	7560	—	2400	—	—	—	9960	—
3.	—	178000	—	94000	—	52000	—	—	—	—	—	324000
4.	23100	70000	22080	60000	—	160000	9750	—	—	—	54930	290000
5.	8400	66000	32200	81000	—	95000	19500	3000	4400	—	64500	135000
6.	23000	120000	118450	200000	28000	—	15000	—	—	—	184450	320000
7.	—	60000	26750	160000	—	—	15000	6500	2750	—	44500	226500
8.	43000	212000	38940	210000	—	27000	—	—	—	—	81930	449000
9.	22000	140000	18400	176000	—	—	9000	—	14000	328000	63400	644000
10.	52500	320000	107870	821000	—	80000	3000	26500	—	138380	163370	1385380
11.	21000	—	73140	76424	—	90000	—	—	—	133000	94140	299424

nastavak tabele 13

Tržišni viškovi glavnih proizvoda anketiranih gospodarstava u din

Red. br. gospodarst.	Vino		Mliječne preradevine		Ostalo		Domaća prerada		Sveukupno	
	1962.	1985.	1962.	1985.	1962.	1985.	1962.	1985.	1962.	1985.
1.	—	—	—	—	—	—	—	—	27450	36000
2.	7800	—	—	—	1200	—	9000	—	18960	4000
3.	—	24000	—	—	—	—	—	24000	—	460000
4.	—	—	2400	—	—	—	2400	—	57330	319000
5.	—	20000	—	—	—	—	—	20000	68100	338400
6.	13000	—	—	—	4000	—	17000	—	204450	360000
7.	—	10000	—	—	—	—	—	10000	57980	256500
8.	—	12000	—	—	—	—	—	12000	81930	587000
9.	—	—	—	—	—	—	—	—	66900	644000
10.	58500	—	—	—	—	—	58500	—	221870	1473880
11.	42380	—	—	—	—	—	42380	—	136520	299424

Tabela 14

Priroda nekih biljnih kultura u dt/ha, 1985. godine

Red. broj gospodarstva	Pšenica	Kukuruz	Krumpir
1.	—	44,5	111,2
2.	—	51,0	139,0
3.	55,6	81,1	139,0
4.	27,8	48,7	194,7
5.	34,8	77,2	120,5
6.	34,8	95,6	166,9
7.	34,6	90,4	166,9
8.	43,4	59,2	162,2
9.	43,4	69,5	173,8
10.	69,5	156,4	139,0
11.	34,6	86,9	185,4

Tabela 15

Koeficijenti ekonomičnosti u proizvodnji nekih poljoprivrednih proizvoda

Red. broj gospodarstva	Pšenica	Kukuruz	Krumpir	Goveda	Svinje	Perad
1.	—	2,4	1,6	—	0,7	1,8
2.	—	1,0	1,0	—	0,3	0,4
3.	1,7	3,7	2,8	0,2	0,4	1,6
4.	0,7	0,7	1,4	0,3	0,3	0,8
5.	4,3	1,2	1,8	0,8	0,6	0,3
6.	2,5	2,6	1,5	2,3	0,6	0,7
7.	1,9	2,2	2,3	0,5	0,8	0,7
8.	1,4	2,3	3,1	1,8	1,2	1,5
9.	1,9	2,5	2,0	0,6	1,0	0,4
10.	2,9	3,4	2,8	0,7	1,7	1,3
11.	1,6	2,3	4,2	1,2	0,7	1,6

Iz usporednih prikaza vidi se također da su u oba ispitivana razdoblja najveći tržni viškovi u stočarskoj proizvodnji, i to svinja i goveda, dok se vino kao tržni višak znatno smanjilo u ukupnoj masi tržnih viškova. Podređivanje biljne proizvodnje (pa i dijela stočne — mlijeka) stočnoj, uvjetovalo je tržište. Međutim, u razdoblju do 1985. godine mijenjaju se uvjeti održavanja stočnog fonda. Postaju nestabilni i s obzirom na cijenu i s obzirom na potražnju, pa se u analizi jedanaest gospodarstava opet javljaju znatni tržni viškovi i u biljnoj proizvodnji, a od stočarskih proizvoda povećava se proizvodnja mlijeka za tržište.

Usporedna struktura tržnog viška iz poljoprivrede u jedanaest analiziranih gospodarstava (tabela 16) pokazuje nam udio biljne i stočne proizvodnje te domaće prerade u 1962. i 1985. godini.

Tabela 16

Struktura tržnih viškova glavnih proizvoda anketiranih gospodarstava

Red. br. gospod.	Ukupno	Biljna		Stočna		Domaća prerada	
		1960.	1985.	1960.	1985.	1960.	1985.
1.	100,0	0,0	—	92,4	100,0	7,6	—
2.	100,0	0,0	100,0	100,0	—	0,0	—
3.	100,0	0,0	24,3	52,5	70,5	47,5	5,2
4.	100,0	0,0	9,1	0,0	99,9	0,0	—
5.	100,0	0,0	36,5	95,8	57,6	4,2	5,9
6.	100,0	5,3	11,1	94,7	88,9	0,0	—
7.	100,0	1,2	7,8	90,5	88,3	8,3	3,9
8.	100,0	23,2	21,5	76,8	76,5	0,0	2,0
9.	100,0	0,0	—	100,0	100,0	0,0	—
10.	100,0	5,2	6,0	94,8	94,0	0,0	—
11.	100,0	0,0	—	73,6	100,0	26,4	—
	100,0	2,8	11,4	86,6	82,2	10,6	1,4

Kao što se vidi, u prosjeku za svih jedanaest gospodarstava, 1985. godine za gotovo četiri puta povećan je relativni udjel biljne proizvodnje u strukturi dohotka, udjel stočne proizvodnje nešto je smanjen, a domaća prerada gotovo je nestala kao činilac stvaranja dohotka.

Na neke zanimljive činjenice upozorava usporedba čistih poljoprivrednih i mješovitih gospodarstava, o čemu pišu Štancl i Grgić:

»Postoje značajnije razlike u dohotku iz poljoprivredne proizvodnje po hektaru ukupne površine između gospodarstava sa stalno zaposlenim izvan gospodarstva i onih koji to nemaju.

Kod mješovitih gospodarstava dohodak po hektaru ukupne površine u 1984. godini iznosio je 237.601 din, a kod poljoprivrednih gospodarstava svega 96.528 din. Razlike su nešto manje ako se promatra kretanje dohotka po hektaru samo biljne proizvodnje, jer je stanje u stočarstvu zbog poznatih uslova privređivanja iskrivilo ove odnose zbog većih gubitaka u stočarstvu kod pojedinih gospodarstava. Ipak, razlike i dalje ostaju u korist mješovitih gospodarstava, koja su zbog većeg ulaganja u stočarstvo umanjila prednosti pred čistim poljoprivrednim gospodarstvima. Prema anketi proizlazi da su poljoprivredna gospodarstva ostvarila prosječan dohodak u biljnoj proizvodnji (na oraničnim površinama) od 208.306 din, a mješovita 350.736 din što je znatno manja razlika od ranije iskazane. Nedopustivo stanje u ekonomskim uslovima privređivanja u stočarstvu sa stalnim i velikim oscilacijama u pogledu plasmana i cijena na tržištu nismo uspjeli zaustaviti u cijelom poslijeratnom razdoblju. Tako se ti usponi i padovi stočarske proizvodnje, ključni za ekonomiku i intenzivnost individualnih poljoprivrednih gospodarstava, nastavljaju već preko jednog stoljeća. Nestabilni uvjeti privređivanja u stočarstvu odražavaju se ne samo na intenzitet poljoprivredne proizvodnje nego i na ukupan rast poljoprivredne proizvodnje, sa svim posljedicama na ukupni privredni rast, izvoz, opskrbu i standard stanovništva.

Sve ove napomene dobivaju na svojoj težini utoliko više što su individualna poljoprivredna gospodarstva ovog sela učinila značajan pomak u unapređenju stočarske proizvodnje, promjenom pasminskog sa-

stava, u povećanju nekih vrsta stoke, načinu ishrane, zootehnicl i drugo. Upravo te mogućnosti zbog nestabilnog tržišta nisu iskorištene i određeni usponi stalno su bili osporavani krizama i padovima u proizvodnji.«

Zaključak tog dijela analize također možemo preuzeti od Štancla i Grgića:

»Iskazani podaci očito pokazuju da iako je došlo do odgovarajućeg napretka (nedovoljnog u visini prinosa, proizvodnje po grlu i produktivnosti rada), to se nije značajnije odrazilo na tržnost proizvodnje individualnih gospodarstava. I dalje je ostao visoki stepen samoopskrbljenosti i proizvodnje za domaćinstvo što je posljedica neorganiziranog tržišta, neadekvatne poljoprivredne službe i slabe organiziranosti proizvođača na planu udruživanja posebno dugoročnog. U proteklom razdoblju nažalost nije definiran ni položaj ni funkcija zadruga, a ni drugih organizacija socijalističkog sektora u udruživanju sa individualnim sektorom.

Bez stabilnijeg tržišta i jasnije funkcije zadruga i društvenog sektora, koja ne smije biti samo deklarativna, nego i podržana konkretnim mjerama agrarne politike, značajnijih pomaka u smislu boljeg korištenja kapaciteta privatnog sektora i čvršćih oblika povezivanja neće i nadalje biti. To će s druge strane utjecati na daljnji odliv stanovnika sela, pritisak na zaposlenost u gradovima i povećana ulaganja u infrastrukturu, stanove i dr. Sve će to naravno još više otežati rješavanje problema nezaposlenosti, koji je moguće lakše rješavati u selu gdje postoji stambeni prostor, određena infrastruktura, saobraćajnice i mogućnosti jeftinije izgradnje i opremanja radnog mjesta. Ako bi stvorili odgovarajuće forme zadruga ili drugih organizacija socijalističkog sektora, koja bi osim unapređenja poljoprivrede razvijali i druge aktivnosti i zaposlenost, bio bi to pozitivan doprinos ne samo bržem rješavanju problema zaposlenosti i rasta privrede u cjelini, nego i doprinos bržem socijalističkom preobražaju poljoprivrede i našeg sela.« Te napomene, bez obzira na kritičnost, ipak pokazuju postepeni napredak u Jalžabetu, o kakvom se govori na više mjesta u ovoj knjizi: Jalžabet je odavno prestao biti izolirana seoska zajednica. On je uključen u tokove globalnog društva i s njim će dijeliti sudbinu.

3.2.3. poljoprivredni inventar

Sve do oslobođenja osnovna oruđa u poljoprivredi Jalžabeta bila su: motika, kosa, plug, drljača i kola za vuču. Najsiromašniji seljaci imali su samo motiku i kosu. Plugom, drljačom i kolima raspolagali su oni seljaci koji su imali stoku za vuču: volove, krave i konje, a to su bili oni koji su imali malo više zemlje. Glavna vučna snaga bile su krave. U trenutku ispitivanja 1961. godine, više od 68 posto vrijednosti proizvodnih sredstava u Jalžabetu otpadalo je na gospodarske zgrade. Stoka je sačinjavala približno 23 posto vrijednosti proizvodnih sredstava, a vrijednost strojeva i oruđa po gospodarstvima činila je 8 posto od ukupnih sredstava za poljoprivredu.

Među gospodarstvima s manje od dva ha zemlje, plug i branu imalo je tek svako treće gospodarstvo, a među većima ta su oruđa posjedovala sva gospodarstva. U tim gospodarstvima postoji i nešto drugo, pretežno sitne opreme za obradu zemljišta i za potrebe stočarstva (sječ-kare i sl), ali krupnijih sredstava ni ta gospodarstva nisu imala. Tako

npr. nijedno od tih gospodarstava u vrijeme ispitivanja nije imalo traktor i priključne strojeve.

U vrijeme ispitivanja 1961. godine, 71 gospodarstvo, pretežno do dva ha, nije imalo pluga; 59 ih nije imalo zaprežnih kola. Samo dva gospodarstva imala su po par konja, a šest ih je imalo po jednog konja. Dakle ukupno deset konja na 218 poljoprivrednih gospodarstava. Oni koji nisu imali ni pluga, ni kola, nisu imali ni zaprežne stoke. Oni su oranje, dovoz ljetine, drva itd. morali fizički odraditi ili platiti.

S osnivanjem općih poljoprivrednih zadruga počeli su se mijenjati životni uvjeti za one koji nisu imali čime orati. Najveći posjednik mehanizacije u naselju šezdesetih godina bila je Opća poljoprivredna zadruga. Ona je obavljala usluge poljoprivrednim gospodarstvima u oranju, prijevozu i vršidbi. Unatoč usitnjenosti i razbacanosti parcela, sve se više domaćinstava koristilo zadružnom mehanizacijom. Tako je u 1959. godini poorano 122 ha, a u 1960. godini 187 ha.

Iako na posjedovnim odnosima i strukturi posjeda s niskom vrijednošću sredstava za proizvodnju, kakvu je imao Jalžabet u vrijeme prvog istraživanja, ne bi trebalo očekivati veće rezultate u robnoj proizvodnji i veće tržišne viškove, ipak je poljoprivredno stanovništvo Jalžabeta i u tim uvjetima davalo tržišne viškove, o čemu je već bilo govora.

U 1981. godini, Jalžabet je imao 64 traktora, od kojih je 57 dvoosovinskih (i samo pet konja). Traktori imaju uglavnom sve prijeko potrebne priključke od plugova, sijačica, kosilica, vršilica do sakupljača sijena i prikolica za prijevoz tereta.

Jedno poljoprivredno gospodarstvo ima čak tri traktora. U selu je i jedan kombajn. U ovih posljednjih dvadesetak godina, u potpunosti se izmijenila struktura poljoprivrednih oruđa. Rijetkost je konjska ili kravlja zaprega, a oranje, kopanje zemlje i ručna košnja se zaboravljaju. Nekada glavni alati kao što su motika, srp, vile, grablje itd. sve se manje upotrebljavaju. Oni koji nemaju traktor, plaćaju novcem oranje i druge usluge (jer zarađuju izvan poljoprivrede ili imaju osigurana osobna primanja — mirovine, invalidnine). Fizička odrada usluga oranja i sl. gotovo više ne postoji u Jalžabetu.

U poljoprivrednim gospodarstvima upotrebljava se najkvalitetnije sjeme proizvedeno pod nadzorom znanstveno-stručnih institucija (kupuje se ili se mijenja za domaći proizvod); sve vrste kemijskih sredstava od gnojidbe do zaštite bilja i loze; uvode se sve nove i nove pasmine goveda, svinja, peradi itd. U suradnji i pod nadzorom veterinarske službe također se uzgaja rasplodni materijal, naročito u vezi s kvalitetnim junećim i svinjskim mesom. Na taj način tehnička i tehnološka dostignuća osiguravaju seljačkim gospodarstvima Jalžabeta prije svega dovoljno hrane i podmirenje troškova proizvodnje, bez obzira na veličinu posjeda, a zatim i proizvodnju viškova.

3.3. utjecaj industrijalizacije na ekonomski položaj i odnose stanovništva jalžabeta

Do oslobođenja nerješivi problemi prenapučenosti Jalžabeta počeli su se rješavati industrijalizacijom Jugoslavije. Industrijalizacija se odražavala u Jalžabetu kao povećana mogućnost zaposlenja viška radne

snage izvan poljoprivrede, kao znatno proširenje mogućnosti prodaje poljoprivrednih proizvoda i kao tehnička i tehnološka revolucija u načinu proizvodnje.

Prema podacima popisa individualnih seljačkih gospodarstava 1960. godine, na poljoprivrednim gospodarstvima je radilo 439 muškaraca i žena, a 82 osobe bile su stalno, a petnaest povremeno zaposleno izvan poljoprivrede. Međutim, u 1981. godini, prema popisu stanovništva i domaćinstava, na gospodarstvu radi 348 osoba, od čega 234 žene i 114 muškaraca. Istovremeno, izvan poljoprivrede su zaposlene 204 osobe. U 1985. godini taj broj je povećan.

Prema statističkim podacima, u 1981. godini od ukupno 204 zaposlena izvan poljoprivrede, osamdeset ih je zaposleno u mjestu. Međutim, u 1985. godini u mjestu su zaposlena već 92 čovjeka: u OOUR-u »VIS« zaposlena su 32, u Osnovnoj školi dvadeset, od čega sedamnaest nastavnika, u Domu staraca petnaest, u trgovini i ugostiteljstvu deset, u pošti, mjesnom uredu, željezničkoj, veterinarskoj i zdravstvenoj stanici petnaest. To je više zaposlenih u mjestu nego što je 1962. bilo ukupno zaposlenih.

Povećana zaposlenost članova seljačkih domaćinstava izvan gospodarstava uvelike je povećala ukupnu zaposlenost radne snage u seljačkim gospodarstvima. Osim zaposlenih u društvenoj proizvodnji, dosta članova domaćinstava svih kategorija, naročito kad radovi u poljoprivredi nisu intenzivni, zarađuju prikupljanjem ljekovitog bilja, a nešto i kućnom radinošću. Neke porodice na taj način osiguravaju priličan dohodak i tako povećavaju svoj standard, naročito u prehrani i odjeći.

Analize strukture zaposlenih na gospodarstvu nam pokazuju:

- da po spolu prevladava ženska radna snaga;
- da veći broj žena radi više sati od muškaraca — u ratarstvu, oko kuće (uključujući hranjenje stoke, svinja, peradi, rad u vrtu, kuhanje i pranje), oko djece, pa i druge poslove;
- da su poslovi oko djece uglavnom briga majki i baka;
- da većina zaposlenih na poljoprivrednom gospodarstvu čine ljudi iznad pedeset godina života, a među njima, opet, žene čine više nego polovinu.

Ekonomici seljačkih gospodarstava, s nekvalificiranom radnom snagom, odgovara stalno, povremeno i sezonsko zapošljavanje s osloncem na poljoprivredno gospodarstvo. Međutim, mlada kvalificirana radna snaga traži i prihvaća, prije svega, stalna zaposlenja.

Zapošljavanje i zarađivanje izvan poljoprivrede umanjilo je potrebu obrade najlošijih i najneproduktivnijih parcela, koje su obrađivale najsiromašnije porodice iz velike nužde, s velikim naporima, a vrlo malo korišću. Mogućnost zapošljavanja izvan poljoprivrede imala je za posljedicu i novu podjelu rada u porodici i izvjesnu »reaktivizaciju« starijih godišta.

Novi društveno-ekonomski uvjeti privređivanja uvjetovali su pojavu novog tipa gospodarstva u Jalžabetu, mješovitih, u kojima porodice žive od prihoda iz dva izvora: od poljoprivrede i izvan poljoprivrede. Od ukupno 218 gospodarstava već 1961. godine bila su 72 mješovita, što je činilo jednu trećinu od svih. Istraživanja u 1982. godini poka-

zuju da mješovita gospodarstva imaju tendenciju porasta i zauzimaju sve brojnije mjesto u životu naselja, kako u procesu raslojavanja i cijepanja, tako i u primjeni tehnike u obradi zemlje. Ta gospodarstva mijenjaju način života, usmjeravaju djecu na školovanje i na zanimanja izvan poljoprivrede itd. Ta gospodarstva sada čine već dvije trećine ukupnog broja gospodarstava u Jalžabetu.

Industrijalizacija zemlje i s njom u vezi šire mogućnosti zaposlenja viška radne snage i prodaje poljoprivrednih proizvoda, odrazila se u Jalžabetu u prvom redu na olakšanje života seoskog stanovništva. To nam pokazuje i analiza upotrebe sredstava za proizvodnju i zaposlenosti odabranih jedanaest seljačkih gospodarstava, o čemu je bilo ranije govora.

3.4. privredne organizacije i radnje

3.4.1. opća poljoprivredna zadruga

Nakon oslobođenja i agrarne reforme pokušali su i u Jalžabetu osnovati seljačku radnu zadrugu, ali taj pokušaj nije uspio nešto zbog objektivnih (malo zemlje, dotrajavao inventar itd), nešto zbog subjektivnih razloga (otpor kolektivizaciji). Potrebama i prilikama Jalžabeta više je odgovaralo osnivanje opće poljoprivredne zadruge. Ona je u vrijeme prvog istraživanja imala najvidnije mjesto među privrednim organizacijama u selu. Imala je 51 člana iz Jalžabeta.⁶⁸⁾

Početakom 1946. godine bila je osnovana Nabavno-prodajna zadruga koja je uskoro (1948. godine) prerasla u Opću poljoprivrednu zadrugu. Kao nabavno-prodajna zadruga, ona je organizirala otkup poljoprivrednih proizvoda i snabdijevala stanovništvo industrijskim i prehrambenim artiklima umjesto bivših privatnih trgovačkih radnja koje su prestale s radom neposredno nakon oslobođenja. Kada je osnovana društvena trgovačka radnja, Zadruga je počela razvijati druge privredne djelatnosti. Zadrugom je upravljala Skupština svih zadrugara, koja se sastajala dva put godišnje, a između zasjedanja Zadrugom je rukovodio Upravni odbor.

Poljoprivredna zadruga, u suradnji s Općinom, Mjesnim odborom, odnosno Mjesnom zajednicom, te političkim i društvenim organizacijama, imala je veliko značenje u socijalističkom preobražavanju sela, i to kako u rješavanju ekonomskih problema, unapređivanju poljoprivrede, povezivanju seoske privrede s tržištem, snabdijevanju poljoprivrednih gospodarstava oruđima, sjemenom i kemijskim sredstvima, tako i u stvaranju uvjeta za prosvjetni, zdravstveni i komunalni razvitak sela. U proteklom razdoblju nije bilo ni jedne veće akcije u koju ne bi bila uključena i Opća poljoprivredna zadruga. Sva pitanja poslovanja, financiranja, namještenja radnika i službenika, otvaranja pogona, cijena i nabava Upravni odbor je rješavao u najužoj suradnji sa članovima Zadruge i s drugim zainteresiranim ustanovama i orga-

68) Uz članove iz Jalžabeta, OPZ ima veći broj članova iz drugih naselja. Ranije je iz Jalžabeta bilo više domaćinstava učlanjeno u Opću poljoprivrednu zadrugu. Međutim, uslijed znatnog povišenja članskih uloga, jedan broj zadrugara se ispisao. Broj od 51 zadrugara predstavlja, u stvari, 51 gospodarstvo.

nizacijama u Jalžabetu i u susjednim selima koja je Zadruga obuhvaćala svojim djelovanjem.⁶⁹⁾

Analizirajući poslovanje Zadruge u prvom istraživanju, dr B. Štancel ističe da se sjednice Upravnog i Nadzornog odbora održavaju vrlo često i da je posjeta njima vrlo dobra. Zanimljivo je za seoske prilike da se na svim sjednicama vodio iscrpan zapisnik, da su se zaključci izglasavali, da se za donošenje odluka tražio kvorum, itd.

U 1948. godini Zadruga širi svoje poslovanje otvaranjem novih prodavaonica industrijske robe i otvaranjem tri zadružne gostionice u tri sela. Potkraj godine preuzima tri seoska mlina u okviru svog poslovanja. Te godine počinje i gradnja zadružnog doma.

Otvaranje tih djelatnosti zadalo je mnogo briga Upravnom odboru. Posebno je mnogo problema izazivalo poslovanje gostionica.

Zadruga je dugo vremena bila jedina privredna organizacija, koja je zapošljavala jedan dio viška radne snage u samom selu. U 1960. godini u pogonima Zadruge bilo je zaposleno devetnaest radnika i službenika. Zadruga je, u obliku različitih dotacija, sudjelovala u komunalnoj i kulturno-prosvjetnoj izgradnji sela.

Putem raznih regresa ili nižih cijena usluga zadrugarima, kao npr. regresom za rasplodne svinje i hibridni kukuruz, pomagala je razvoj poljoprivredne proizvodnje u selu. Držanjem rasplodnih bikova Zadruga pomaže i stimulira unapređenje stočarstva, pored ostalog i time što jeftinije naplaćuje osjemenjivanje, daje jeftinije usluge zadrugarima u pilani, pri oranju zadružnim traktorima, itd. Preko Zadruge društvo je pružalo regres u đubrivu. Zadruga je u 1956. i 1957. godini podijelila zadrugarima ristorno u iznosu od 500.000 dinara. Sve to prikazuje Zadrugu kao organizatora i materijalnu podlogu svake privredne, komunalne i kulturno-prosvjetne djelatnosti u razvitku sela poslije oslobođenja.⁷⁰⁾

Na taj način, veći dio akumulacije Zadruge investiran je u potrebe razvoja sela, za razliku od ranijih trgovaca (Žige Ulmana i drugih) koji su je izvlačili iz sela. U tome su se očitovali i novi odnosi. Zadruga nije zanemarivala ni investicije u proizvodnju u onoj mjeri u kojoj su to omogućavali tadašnji ekonomski odnosi i prilike u selu. Za ocjenu rada Zadruge treba, uz ostale faktore, imati na umu činjenicu da je ona počela raditi s minimalnim društvenim sredstvima i da se uspješnim poslovanjem razvijala. Za Zadrugu u Jalžabetu karakteristična je postepenost u razvitku i stalna i djelotvorna kontrola upravljanja. Potkraj 1960. godine Zadruga je raspolagala sa 54,000.000 dinara svojih sredstava.

Opća poljoprivredna zadruga organizirala je i malu poljoprivrednu ekonomiju od 25 ha.

69) Zapisnici godišnjih skupština i Upravnog odbora Zadruge pokazuju da je pritisak sela u pogledu zaposlenja bio vrlo jak i predstavljao je centralni problem u radu Zadruge. Već u 1949. godini plaće većine zaposlenih bile su prilično ujednačene, ali su ipak prelazile okvir poslovanja i mogućnosti Zadruge, te je polugodišnja bilanca pokazala gubitak od 49.135 dinara. Zbog toga Upravni odbor odlučuje da se »četiri namještenika otpuste«.

Na sjednici 26. I 1952. godine Upravni odbor zaključuje da se »povise zadružni udjeli kako bi Zadruga raspolagala sa što više vlastitih sredstava i bila što manje zavisna od kredita banke«. Na istoj sjednici odlučeno je da se zadružno poslovanje proširi kupovinom traktora i prikolica, izgradnjom zadružnog mlina, pilane i pekare, dovršenjem izgradnje zadružnog doma, podizanjem voćnog rasadnika, nabavkom bikova za rasplod, itd.

Upravni odbor je već tada, 1952. godine, postavio pitanje nagrađivanja radnika i namještenika prema učinku.

70) Svi ti podaci i dokumentacija uzeti su iz zapisnika sa sjednica Upravnog odbora Opće poljoprivredne zadruge.

Najbolje rezultate u radu Zadruga pokazuju pogoni za otkup poljoprivrednih proizvoda i prodaju reprodukcijonog materijala za poljoprivredu. Ti pogoni uglavnom akumuliraju sredstva koja su se dobrim dijelom vraćala selu za njegov komunalni razvitak. Sada, pošto su se razvile potrebe i obaveze poljoprivrednih proizvođača i pošto je porastao standard, a s njim i interes za veću proizvodnju, Zadruga akumulaciju usmjerava na ostvarivanje svoje osnovne uloge: organizaciju i povećanje proizvodnje, produktivnosti rada u poljoprivredi, razvoj kooperacije i daljnje povećanje društvenih površina, u čemu se Zadruga i potvrdila

Nakon 1960. godine u rad Opće poljoprivredne zadruge unose se elementi vlasti, usmjerava se akumulacija, protiv i mimo volje članova Zadruga, u investicije koje se nisu opravdale. Diktatima iz kotara, općine i velikih društvenih poljoprivrednih kombinata samoupravljanje Zadrugom je gubilo tlo pod nogama. Zadruga postepeno prelazi u društveni sektor i kao društvena ekonomija dobiva direktora, a zadrugari, po želji, mogli su biti kooperanti. Novi odnos i položaj seljaka umanjio je njegovu proizvodnost i njegov interes za tržišnu poljoprivrednu proizvodnju. On se još više okrenuo radu i zarađivanju izvan poljoprivrede.

3.4.2. veterinarska ambulanta u ulozi organizatora poljoprivredne proizvodnje

U novije vrijeme, naročito u stočarskoj proizvodnji, sve zapaženiju ulogu u Jalžabetu ima Veterinarska ambulanta, koja propagiranjem, upotrebom najmodernije tehnologije i znanosti u očuvanju zdravlja goveda, svinja i peradi, razvija kooperaciju u proizvodnji, hrani te uzgoju stoke, uz obostrani rizik, bavi se otkupom. Takvim metodama Veterinarska ambulanta vraća povjerenje proizvođača i postiže vrlo dobre rezultate.

Ona postaje i značajna privredna organizacija i važan faktor u proizvodnji mesa i rasplodnog materijala, u uvjetima jalžabetskih malih posjeda.

S obzirom na korisnost metode rada Veterinarske ambulante Jalžabeta, još nekoliko riječi o toj praksi.

Jalžabetska ambulanta Veterinarske stanice u Varaždinu pokriva područje Jalžabeta i trinaest okolnih sela. S dva diplomirana veterinaru, jednim veterinarskim tehničarem i veterinarskim bolničarem stalno je pripravna od 0 do 24 sata. Na svom području ima, uz Jalžabet, još dva takozvana veterinarska punkta gdje se svakodnevno bavi umjetnim osjemenjivanjem i pruža druge veterinarske usluge. Na taj način veterinari su stvarno svakog dana prisutni u svakom dvorištu.

Veterinarska ambulanta djeluje u sastavu Veterinarske stanice općine Varaždina koja ima dva OOUR-a: OOUR zdravstvene zaštite i reprodukcije stoke i OO kooperanata »Stočar« i izvršava svoju primarnu funkciju: očuvanje zdravlja stočnog fonda, očuvanje zdravlja ljudi kontrolom kvalitete, zdravstvene i higijenske ispravnosti namirnica životinjskog porijekla i još više od toga!

Takvim radom ambulanti i Stanice, tj. preventivom, kurativom i inspekcijom, postignuto je da u posljednjih petnaest godina nije bilo stočnih zaraznih bolesti. Uz osnovnu djelatnost, Stanica i ambulante brinu se za kvalitetan razvoj stočarstva i svinjogojstva. U Stanici radi trideset veterinaru (dva jalžabetska), među kojima su četiri doktora nauka i šest magistara. Oni prenose znanost u praksu suradujući sa

znanstvenim ustanovama, zavodima i fakultetima kako veterinarske, tako i ostalih srodnih struka u zemlji i u inozemstvu.

Radi poboljšanja pasminskog sastava, jer je tržište, tj. mesna industrija tražila mesnate svinje s visokim randmanom, nabavljen je visokokvalitetni rasplodni materijal. Individualni poljoprivrednici, da bi stručno održavali rasplodne neraste i krmače, prethodno su završili kratki tečaj, koji se prema potrebi, ponavlja svake godine.

Zajedno sa zainteresiranim poljoprivrednicima, uzgajaju se visokokvalitetne pasmine vel. jorkširi, njemački i švedski landras. Pojedini kooperanti u Jalžabetu drže i po deset do dvadeset rasplodnih krmača, a grade se i objekti za pedeset krmača. Usporedo s povećanjem broja kooperanata, Veterinarska stanica je uspostavila poslovne veze s poljoprivrednim stručnjacima iz Poljoprivredne stanice, koji su stručnim predavanjima ili u neposrednom kontaktu prenijeli svoja znanja da bi poljoprivrednici što bolje iskoristili vlastito zemljište za dobivanje kvalitetnije i jeftinije hrane. Mnogi su kooperanti na taj način počeli obrađivati zemljište koje prije toga nisu nikako ili vrlo slabo obrađivali.

U posljednjih osam godina postignuta je kvaliteta svinja koja zadovoljava zahtjeve tržišta.

Ambulanta u Jalžabetu (kao i druge) razvija se kao organizacija zdravstvene zaštite stoke i kao nosilac politike cjelokupnog razvoja stočarstva.

Stočni fond u Jalžabetu u 1981. godini je slijedeći: 308 krava, 162 teladi i junica te 14 volova i bikova ili ukupno 484 goveda, 1051 svinja i 3467 peradi u 205 domaćinstava.⁷¹⁾

Ambulanta otkupljuje svinje redovito svakog tjedna, a krupnu stoku svakih četrnaest dana. Isplaćuje u gotovom na mjestu, i to putem Varaždinske banke ili preko štednih knjižica. Na taj način ljudi ne treba da gube vrijeme da bi naplatili svoj rad i robu. U Jalžabetu radi šest kooperanata (500 komada svinja). Oni su uz dosadašnje svinjce izgradili i nove, s kapacitetom do stotinu komada. Ambulanta, odnosno Stanica je kreditirala gradnju s približno pedeset posto vrijednosti objekata.

Taj oblik kooperacije postavljen je tako da Ambulanta otkupljuje odojke, telad i drugo i prema potrebi nabavlja hranu. Kooperant vodi brigu o stoci i hrani, a za sve drugo obraća se Ambulanti.

Veterinarska stanica ima vlastiti rizik osiguranja. To prisiljava stručno i tehničko osoblje da smanjuje gubitke, jer o njima ovisi i rast osobnog dohotka. Stoga nije čudno da su kooperanti ovlašteni i obavezni da u bilo koje doba dana i noći, prema potrebi pozovu dežurnog veterinara, a dežurni je mora obaviti.

Kao što se vidi, na području Mjesne zajednice Jalžabeta i općine Varaždina u cjelini, veterinarski stručnjaci postaju utjecajan faktor ne samo u zaštiti zdravlja stoke nego i u podizanju kvalitete te intenzivnoj proizvodnji mesa, mlijeka i rasplodne stoke.

2.4.3. our — tekstilna konfekcija

U proteklom dvadesetogodišnjem razdoblju i Jalžabet se industrijalizirao. U njemu je izgrađen pogon, tj. OOUR Tekstilna konfekcija RO »VIS« iz Varaždina. OOUR zapošljava 237 radnika iz Jalžabeta i okol-

71) RSZ Hrvatske. Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1981.

nih sela. Iz Jalžabeta su 1985. godine bila zaposlena 32 radnika. To nije malo ako se ima na umu da su 1962. godine iz Jalžabeta bila zaposlena u mjestu i izvan mjesta ukupno samo 82 radnika. I bez obzira na broj zaposlenih iz Jalžabeta, taj OOUR ima veliko ekonomsko i političko značenje za mjesto. Proizvodnja u tom pogonu iz godine u godinu raste i po obimu i po kvaliteti. Raste i izvoz na strana tržišta. Dobro gospodarenje, sve razvijenije radničko upravljanje, aktivnost društveno-političkih organizacija: SK, SS, SSO i drugih društvenih organizacija, premda se uglavnom organizira u OOUR-u i premda još nema dovoljno interakcija sa školom i društveno-političkim životom naselja, ipak se neposredno i različitim neformalnim putovima odražava i u životu Jalžabečana. Izvješćaji i kritičke analize samih tih organizacija to potvrđuju. O različitim aspektima utjecaja tog OOUR-a na sadašnje stanje i budući razvoj Jalžabeta, na povećano zapošljavanje radnika koji sada rade izvan Jalžabeta i eventualnih povratnika, na proizvodnu orijentaciju omladine i s tim u vezi dopunu školskog programa itd, sve se više razmišlja i raspravlja.

3.4.4. ostale privredne organizacije

Elektrozadruga — organizirana je s ciljem da okupi domaćinstva i mobilizira snage sela na elektrifikaciju. Zadruga je uspješno izvršila svoj zadatak. Elektrifikacija naselja je, također, rezultat industrijskog razvoja društva, dobre organizacije i vlastitih ulaganja samih stanovnika Jalžabeta. Uvedeno je i ulično osvjetljenje. Svjetlo su dobile i najsiromašnije porodice. Elektrifikacija je bila uvjet za uvođenje tehničkih aparata u domaćinstva, podizanje osobnog i društvenog standarda itd.

Elektrozadruga, pošto je obavila svoj zadatak, elektrifikaciju, prestala je s radom.

Uz Opću poljoprivrednu i Elektrozadrugu, Jalžabet je u 1962. godini imao i poštu sa dva službenika i trgovačku prodavaonicu mješovite robe (filijala Općega trgovačkog poduzeća iz Varaždina) sa tri radnika. Osim zanatskih pogona koje je organizirala Opća poljoprivredna zadruga, bilo je i privatnih radnji, i to: gostionica, mlin, krojačnica i postolarska radnja.

Pošta i Željeznička stanica ostale su i u 1985. godini na približno istoj razini po zaposlenosti, s nešto većim prometom. Trgovina je modernizirana. Osim specijalizirane trgovine poljoprivrednim alatom, kemikalijama i sl., te otkupne stanice, u Jalžabetu je izgrađena nova, dobro opremljena i snabdjevena samoposluga.

Zanatske radnje nisu na istoj razini kao i prije dvadeset godina.

4. društveni i osobni standard

4.1. stanje i razvoj osnovnog obrazovanja

U 1945. godini Osnovna škola u Jalžabetu imala je četiri razreda sa četiri učitelja. Godine 1945/46. otvara se i peti razred, a 1952/1953. već je to šestogodišnja škola. Kao šestogodišnja škola dobiva i nove prostorije koje su bile izgrađene za zadružni dom. U školskoj godini

1956/1957. Jalžabet već ima osmogodišnju školu sa deset učitelja i nastavnika.

U tom razdoblju, nastavljajući svoju tradiciju, škola se razvila u snažan kulturni centar Jalžabeta i okolnih naselja. Omladina, premda završi osmogodišnju školu, i nadalje se okuplja oko škole, njezine biblioteke, kulturno-prosvjetne i sportske aktivnosti škole itd.

Odgoj, osnovno obrazovanje i gotovo cjelokupni kulturno-prosvjetni rad u proteklih četrdeset godina bilježe veliki napredak i u kvantitativnom i u kvalitativnom pogledu. Škola sa svojih sedamnaest nastavnika (1 VSS, 15 VŠS i 1 SSS) najuže surađuje s roditeljima, Mjesnom zajednicom, SIZ-om, radnim organizacijama i svim društveno-političkim i društvenim organizacijama i uključena je u njihove programe, a najčešće i nosi te programe ili im je mentor. Posebno se ističe rad škole u izvannastavnim aktivnostima, u kojima sudjeluju učenici i nastavnici.

Analiza godišnjih školskih izvještaja pokazuje da nastavnici ove škole, ne žaleći truda, uporno i sa zapaženim uspjehom ostvaruju i stručnu i društvenu stranu odgoja i obrazovanja. U potvrdu te konstatacije navodimo samo nekoliko podataka iz Izvještaja za školsku godinu 1984/85:

»Odgojno-obrazovni rad, sadržaje i organizaciju rada škola je planirala u suradnji s OSIZ-om i SIZ-om odgoja i osnovnog obrazovanja i mjesnim zajednicama sa školskog područja. Na godišnji plan rada Skupština OSIZ-a u kojoj su uz delegaciju škole, okupljeni predstavnici radnih organizacija i mjesnih zajednica, izdala je školi suglasnost za plan rada u školskoj godini 1984/1985.

U vlastitu djelatnost škola je uključivala i angažirala kadrove iz privrede i društvenih djelatnosti; organizirala susrete s kulturnim i javnim radnicima i sl.

Stručno i idejno usavršavanje nastavnika provodilo se putem individualnog usavršavanja u nastavničkom vijeću. Nastavnici su aktivno sudjelovali u radu stručnih aktiva i seminara koje organizira Zavod, kao i na idejno-političkom usavršavanju u organizaciji OK SK Varaždin.

Na višednevnim seminarima sudjelovali su u ovoj školskoj godini nastavnik matematike, nastavnica likovnog odgoja i nastavnik geografije, a dva nastavnika bili su uključeni u edukaciju za rad sa mikro-računalima . . .

U godišnjem planu rada plan sati u nastavnim oblicima rada planiran je na osnovi nastavnog plana, a izvannastavne aktivnosti i opća i kulturna djelatnost u skladu sa interesima učenika, ali i potrebama društvene sredine . . .

Elemente proizvodnog rada ima rad učenika u okviru učeničke zadruge na proizvodnji voćnih podloga. Učenička zadruga ima uvjeta za rad i to kao zadruga poljoprivrednog tipa. Poljoprivredno zemljište koristi se za uzgoj povrća i voćnih sadnica-podloga. Uz zgradu područne škole (PŠ) Kelemen podignut je voćnjak sa 50 stabala. Veličina poljoprivrednog zemljišta iznosi nešto više od 1 ha.

Društveno-koristan rad (DKR) učenika odvijao se u školi i izvan škole — u suradnji s mjesnim zajednicama i radnim organizacijama: 'Varaždinkom', 'Kokom' i OOUR-om 'Vis'.

U izvannastavnim aktivnostima sudjeluju gotovo svi učenici škole. Kulturno-umjetničko društvo škole zabilježilo je niz javnih nastupa i

ostvarilo ukupno 497 sati rada, sportsko društvo 220, učenička zadruga s DKR 510, učeničke organizacije 330 i drugih 90 sati rada. Velik broj učenika uključuje se u sportske, kulturno-umjetničke, tehničke i druge aktivnosti u školi i MZ, a organizatori tih aktivnosti sve se više javljaju i kao organizatori aktivnosti u slobodnom vremenu učenika. Sportski tereni otvoreni su omladini MZ svaki dan, kao i prostorije za potrebe predavanja, tečajeve ili susrete koje ponekad organiziraju MK SSRN ili MZ.

U toku godine školu su posjetile delegacije zagrebačkog ZET-a (u povodu obilježavanja godišnjice smrti narodnog heroja Stjepana Bubanića) i PŠ u Kelemenu delegacija žena iz Kruševca u okviru susreta s aktivom žena u Kelemenu.

Posebna pažnja posvećivala se organizaciji i kvaliteti profesionalnog informiranja i usmjeravanja učenika. U vezi s tim održana su predavanja za učenike i roditelje, kontaktiralo se sa ŠC, Zavodom za PP službu, SIZ-om za zapošljavanje i Medicinskim centrom u Varaždinu. Budući da je škola organizirala nastavu u petodnevnom radnom tjednu, ona je ujedno organizirala aktivnosti u slobodnim subotama. Ukupno je održano 123 sata rada u slobodnim subotama.

Za učenike koji nisu uključeni ni u jedan oblik sportskih aktivnosti organizirane su aktivnosti fizičke kulture (2 × 60). U toku godine održano je 442 sata takvih aktivnosti. Tako je i tečaj plivanja završilo 20 učenika.«

U školskoj 1984/1985. godini akcent u odgojno-obrazovnom radu stavljen je na obilježavanje 40-te godišnjice oslobođenja zemlje i pobjede nad fašizmom.

Na tom planu škola je postigla vrijedne odgojno-obrazovne rezultate. Uz aktivnosti u cjelokupnom odgojno-obrazovnom radu, posebni rezultati postignuti su na planu rada učeničkih radnih zajednica, u izvannastavnim aktivnostima i na planu opće kulturne i javne djelatnosti škole.

Od značajnijih aktivnosti spominjemo ove:

- sudjelovanje KUD škole na akademiji u »VIS«-u RO Jalžabet u povodu Dana žena i 40-te godišnjice oslobođenja zemlje,
- posjet delegacije učenika škole majkama palih boraca,
- pohod pionira u Leštakovec, recital i sat povijesti u povodu obilježavanja smrti narodnog heroja Stjepana Bubanića. Suradnja i pomoć općinske organizacije SUBNOR-a i MZ,
- svečana akademija u Jalžabetu u povodu oslobođenja u suradnji s MK SSRNH i mjesnom organizacijom SUBNOR-a,
- jednodnevna ekskurzija učenika V razreda u Beograd i posjet Kući cvijeća te dvodnevna ekskurzija VI a i b razreda na Brione,
- jednodnevni pohod učenika od I—IV razreda na Kalnik — tragom Kalničkoga partizanskog odreda: Ludbreški Ivanec, Garinovec, Kalnik, uz stručno vodstvo boraca i Općinske organizacije SUBNOR-a Varaždina,
- sadnja 88 ruža za druga Tita u PŠ Kelemen,
- pisanje slobodnih pismenih sastava s temom oslobođenja zemlje,
- proslava Dana borca u MZ i sudjelovanje u otkrivanju spomenika u Zbelavi.

— izložba fotografija ličnosti i dokumenata iz konferencija nesvrstanih zemalja — uloga Jugoslavije i druga Tita u pokretu (materijali i suradnja s Domom JNA u Varaždinu),

— karakter obilježavanja značajnih godišnjica imale su i ostale školske manifestacije, pionirska i omladinska štafeta, proslava Dana škole i sat povijesti kojim se u školi obilježavala peta godišnjica smrti druga Tita.

4.2. stanje i razvoj zdravstva

U 1961. godini bila je snimljena cjelovita slika zdravstvenog stanja stanovništva Jalžabeta, od djece do najstarije dobi. Utvrđeno je da je zdravstveno osigurano ukupno 713 stanovnika, da postoji ambulanta s medicinskom sestrom i primaljom te liječnikom, koji dolazi u određeno vrijeme.

Struktura oboljenja bila je identična strukturi u Hrvatskoj. Individualna zaštita putem vakcinacije bila je potpuna. Djeca su cijepljena protiv različitih zaraznih oboljenja (poliomielitis, tetanus, hripavac, velike boginje itd) od 92 do 100 posto. U 1961. godini izvršeno je sto-postotno fluorografiranje stanovništva. Svakom bolesniku, bez obzira na imovno stanje, bilo je omogućeno da se liječi. Naročito pažnja poklanjana je zdravlju djece i majkama — porodiljama. To potvrđuje i činjenica da ni jedno dijete u toku 1961. godine nije rođeno bez prisutnosti primalje, odnosno liječnika u porodilištu.

U proteklom dvadesetogodišnjem razdoblju zdravstveni uvjeti u naselju također su poboljšani. Na početku razdoblja stanovnici Jalžabeta borili su se da dobiju stalnog liječnika opće prakse i zubara, a danas imaju ekipiranu novoizgrađenu ambulantu s liječnicima i stručnim osobljem. Svi stanovnici su zdravstveno i socijalno osigurani. Komparativni prikazi sistematskih pregleda djece u razdoblju 1961/1962, 1969/1970. i 1983/1984. pokazuju veliki zdravstveni napredak kod djece, smanjenje rahitisa i gušavosti, koja je još 1961. godine bila veliki problem. Isto tako usporedni pregledi ostalih stanovnika Jalžabeta u 1970. i 1984. godini pokazuju da se znatno povećao broj korisnika ambulantskog i specijalističkog liječenja. Zdravstveni izvještaji govore o smanjenju bolesti koje su bile rezultat neishranjenosti, nehigijenskog življenja i premalog zdravstvenog prosvjećivanja.

4.3. socijalno staranje

Godine 1961. u Jalžabetu je bilo sedam socijalno ugroženih osoba koje nisu imale dovoljno vlastitih sredstava za život. Primali su socijalnu pomoć Narodnog odbora općine. Premda je dobna struktura stanovništva pomaknuta prema starijim godištim, stariji ljudi bolje su zbrinuti nego prije, što zbog njihove veće zaposlenosti na gospodarstvu, što zbog mirovinskog osiguranja poljoprivrednog stanovništva, što zbog boljeg ekonomskog stanja djece, koja starim i bolesnim roditeljima poklanjaju punu pažnju.

Socijalno ugroženih, nezbrinute djece i samohranih roditelja u Jalžabetu nema. Socijalni osjećaji i svijest ljudi su razvijeni, naročito prema deci.

U Jalžabetu postoji Dom staraca koji varaždinskoj i okolnim općinama služi za smještaj starica i staraca koji nisu u stanju da se sami brinu o sebi. U Domu nema štíćenika iz Jalžabeta.

Dom staraca broji više od sto korisnika od šezdeset i više godina života. Dom se unatoč materijalnim teškoćama razvija u sve organiziraniju i kvalitetniju socijalnu ustanovu. U Domu je zaposleno petnaest stručnih i pomoćnih radnika.

4.4. prehrana stanovništva

U 1961. godini prehrana stanovništva je analizirana sa stanovišta potrošnje uopće, kao i sa stanovišta strukture prehrane i stanja ishranjenosti stanovnika te njezina utjecaja na zdravstveno stanje i fizičku kondiciju ljudi općenito, a posebno djece, ugroženih dobnih skupina, trudnica i dojilja.

U razgovorima sa starijim članovima (muškim i ženskim) 45 gospodarstava tada je utvrđeno da u naselju, izuzevši jednog, svako domaćinstvo za svoje potrebe kolje po jednu do dvije, a nekad i po tri svinje godišnje. Taj podatak je to značajniji ako se ima na umu da se toliki broj svinja kolje za tri do četiri člana porodice, za razliku od ranije kad se jedna svinja klala za šest, pa čak i jedanaest članova domaćinstva. Pored klanja svinja, više nego ranije klala se živad i kupovalo svježe meso.

Anketa sedmodnevne prehrane 26 domaćinstava po konsumptivno-analitičkoj metodi (izveo dr Edvin Ferber) dala je rezultate koji navodimo u tabeli 17.

Tabela 17

Potrošnja namirnica pa članu domaćinstva dnevno (1961).

Vrsta namirnice	Apsolutni iznos u g.	% udjela u općim kal.	Godišnja potrošnja
Kruh	235,40	21,9	95,93
Riža, heljdina i ječmena kaša	20,04	1,7	0,70
Brašno i krupica	197,80	25,5	72,20
Tjestenina	0,13	1,0	2,97
Grah	37,03	4,3	13,52
Krumpir	140,24	5,2	51,20
Povrće svježe i konzervirano	102,80	1,5	37,50
Meso svježe, suho, slanina i mesne preradevine	52,50	7,6	19,20
Jaja	31,70	1,2	11,60
Mlijeko i mliječni proizvodi	324,50	10,2	118,50
Mast	20,26	14,2	14,70
Ulje	3,44	1,2	1,26
Šećer	19,48	3,0	7,10
Voće i voćne preradevine	23,62	1,5	8,60

Tabela 18

Potrošnja po članu domaćinstva nekih živežnih namirnica u naturalnim pokazateljima 1961.

Broj gospo- darstva	Iz vlastite proizvodnje											Kupljene živežne namirnice				
	Raž i pšenica kg	Kukuruz kg	Krum- pir kg	Mlijeko l.	Jaja kom	Meso kg	Vino l.	Raktija l.	Kruh kg	Pšenica i brašno kg	Meso svježe kg	Meso suho kg	Mast kg	Ulje l.	Šećer kg	
1.	—	66,6	76,6	166,6	180,0	5,0	13,3	1,6	60,0	66,6	5,6	—	2,0	2,2	4,0	
2.	107,6	50,0	50,5	80,5	100,0	1,0	—	—	24,0	—	3,2	—	4,0	—	5,6	
3.	112,0	100,0	50,0	216,0	40,0	24,8	28,0	2,4	31,2	—	10,4	—	4,0	2,0	8,0	
4.	50,0	37,5	100,0	125,0	120,0	23,0	12,5	—	12,4	10,0	5,0	—	—	0,5	12,0	
5.	180,0	66,6	66,6	400,0	166,6	63,3	26,6	1,0	—	—	1,6	—	3,3	0,6	8,3	
6.	106,6	100,0	25,0	225,0	33,3	28,1	50,0	0,8	16,6	—	5,0	3,3	—	8,3	4,1	
7.	138,3	166,6	116,6	250,0	133,3	26,3	25,0	1,0	—	—	3,8	—	1,6	—	8,3	
8.	—	80,0	40,0	300,0	209,0	49,0	—	—	10,0	—	4,0	0,8	1,0	2,0	6,0	
9.	72,0	83,3	83,3	40,0	100,0	17,3	40,0	—	5,0	—	3,3	—	2,0	2,5	6,1	
10.	105,2	40,0	20,0	200,0	70,0	11,2	12,0	—	24,0	—	18,4	—	5,6	2,0	14,0	
11.	144,3	100,0	85,7	142,8	28,5	32,1	35,9	—	—	—	2,8	—	—	—	3,1	
12.	176,0	20,0	60,0	200,0	120,0	32,0	44,8	—	—	—	3,0	—	—	2,0	9,6	

Tabela 19

Potrošnja po članu domaćinstva nekih živežnih namirnica u naturalnim pokazateljima 1985.

Broj gospo- darstva	Iz vlastite proizvodnje										Kupljene živežne namirnice				
	Raž i pšenica kg	Kukuruz kg	Krum- pir kg	Mlijeko l.	Jaja kom	Meso kg	Vino l.	Rakija l.	Kruh kg	Pšenica i brašno kg	Meso svježe kg	Meso suho kg	Mast kg	Ulje l.	Šećer kg
1.	—	—	50,0	—	30,0	110,0	150,0	—	75,0	50,0	—	—	—	25,0	18,0
2.	—	—	50,0	—	100,0	150,0	250,0	—	60,0	40,0	—	—	—	20,0	16,0
3.	85,0	—	300,0	350,0	700,0	140,0	450,0	—	100,0	—	7,5	5,0	—	13,0	15,0
4.	40,2	—	200,0	200,9	400,0	77,0	140,0	8,0	—	—	3,4	—	—	15,0	10,4
5.	100,0	—	80,0	160,0	300,0	40,7	160,0	—	20,9	—	6,0	7,0	—	6,0	30,0
6.	100,0	—	50,0	350,0	200,0	50,0	200,0	20,0	30,0	—	10,0	2,0	—	12,0	12,0
7.	25,0	—	150,0	200,0	150,0	50,0	250,0	3,5	—	—	12,0	5,0	—	6,0	30,0
8.	150,0	—	60,0	140,0	150,0	77,0	80,0	—	80,0	—	4,0	3,0	—	3,0	30,0
9.	150,0	—	200,0	250,0	100,0	157,5	200,0	—	100,0	—	2,5	2,5	—	7,5	30,0
10.	50,0	—	100,0	100,0	200,0	90,0	—	—	78,5	—	5,0	4,0	—	8,6	21,4
11.	150,0	—	93,3	300,0	80,0	93,3	130,0	3,5	—	—	4,0	4,0	—	8,3	15,5

Iz analize dobivenih podataka proizlazi da je srednja vrijednost potrošenih kalorija, uopćena na stanovništvo Jalžabeta, iznosila za jednu osobu 2606 kalorija. Međutim, treba reći da je snimanje prehrane provedeno u razdoblju kad se ne obavljaju teški poslovi, kad nema dovoljno svježeg voća i povrća, u vrijeme kad se odmara i kad pojedini članovi domaćinstava poste.

Rezimirajući rezultate ankete, dr Ferber je ustvrdio da »prehrana u Jalžabetu odgovara nalazima u ostalim srednje razvijenim krajevima Hrvatske, uz napomenu da je ona u pogledu strukture i sadržaja zaštitnih elemenata bolja i adekvatnija«.

Osim ankete dr Edvina Ferbera o sedmodnevnoj prehrani u 26 domaćinstava po konsumptivno-analitičkoj metodi, dr Branko Štancl je analizirao potrošnju nekih živežnih namirnica putem bilansne metode.

Iz podataka tadašnje ankete u dvanaest gospodarstava proizlazi da je godišnja potrošnja po članu domaćinstva nekih živežnih namirnica (proizvedenih i kupljenih) u naturalnim pokazateljima bila slijedeća: mlijeko čak do 400 litara po članu (gospodarstvo br. 5), jaja do 209 komada, mesa do 65 kg (suhog i svježeg), a šećera do 14 kg godišnje po članu (vidi tabelu 18).

Nakon dvadeset godina, prehrana stanovnika Jalžabeta nije se pogoršala. Naprotiv! Analiza potrošnje nekih osnovnih životnih namirnica koju je izveo dr Branko Štancl u suradnji s dipl. inž. Ivanom Grgićem, pokazuje da je godine 1985. znatno porasla potrošnja mlijeka, jaja, mesa i suhomesnatih proizvoda iz domaće proizvodnje i kupovine, te šećera, u odnosu prema 1961. godini (vidi tabelu 19). Zanimljiv je podatak da se u 1985. godini kukuruz gubi kao ljudska namirnica. On postaje stočna hrana. Kupovina ulja je povećana, a potrošnja masti se smanjuje.

Uspoređujući tabele 18 i 19, vidimo i kvantitativne i kvalitativne promjene nabolje u prehrani jalžabetskog stanovništva.

4.5. stanovanje

U vrijeme ispitivanja 1961. godine bilo je u Jalžabetu 226 stambenih kuća (kućnih brojeva) i 226 domaćinstava. To su bila pretežno porodična domaćinstva s jednim do dva člana porodice krvnog srodstva u uspravnoj liniji. Prema tome, u svakoj su kući živjela prosječno tri do četiri člana, za razliku od 1842. godine kada ih je živjelo u prosjeku deset, ili 1936. godine kada je u svakoj kući živjelo u prosjeku šest članova domaćinstva.⁷²⁾

Sve stambene kuće građene su od cigle i pokrivene su crijepom. Samo šest kuća imalo je po jednu sobu i kuhinju (samac ili bračni par bez djece). Ostale kuće imale su dvije ili tri sobe, ne računajući sporedne prostorije. Sve stambene prostorije u selu imale su pod, a mnoge već i parket. Izuzetak su samo tri kuće koje su još 1961. godine imale zemljani pod.

Sobe su bile namještene često vrlo modernim i skupim namještajem. U kuhinjama, osim kuhinjskog namještaja, nalaze se električna kuhala, glačala i drugi pomoćni aparati.

72) Godine 1842. bilo je u Jalžabetu 36 zadružnih kuća sa 397 stanovnika. Naprijed smo opisali tip i standard tih zadružnih kuća. Godine 1936. bilo je u Jalžabetu 136 stambenih kuća sa 832 stanovnika.

Relativno visok standard stanovanja još se povećao dvadeset godina kasnije. Prema podacima RSZ,⁷³⁾ u 1981. godini u Jalžabetu je bilo 218 stambenih zgrada sa 222 stana i 819 soba (od kojih je bilo 10 stanova sa 26 soba u društvenom vlasništvu). Prema tome, svako domaćinstvo ima, u pravilu, svoju stambenu zgradu, sa u prosjeku više od tri sobe. Pet domaćinstava ima pet ili više soba, petnaest ih ima po četiri sobe, itd. S obzirom na vrijeme gradnje, 97 ili približno polovica zgrada je novih, sagrađenih poslije 1961. godine. Sve zgrade su sagrađene od tvrdog materijala. Veličina stambenog prostora po osobi kreće se od 6 do više od 25 m². Stanovi su u prosjeku 57 m². Jalžabečani imaju također devedeset vikendica s ukupno 2277 m² površine ili u prosjeku 25 m² po vikendici. To su uglavnom novosagrađene (73 su građene poslije 1970), ili preuređene nekadašnje kleti po vinogradima, ali ima ih i izvan vinograda, na moru, u planinama, uz rijeke i jezera. Od ukupno 218 stambenih zgrada, 134 imaju vodovod, kanalizaciju i električnu struju, 101 ima kupaonicu i engleski WC, a druge zgrade imaju samo vodovod i električnu struju, ili samo električnu struju (to su mahom samačka ili staračka domaćinstva).

Što se tiče namještaja stanova i kuhinja te opremljenosti domaćinstava elektrotehnikom (hladionicima, električnim kuhalima i različitim električnim pomagalima), domaćinstva imaju gotovo sve što tržište nudi.

Nije potrebno naglašavati da su gotovo sva domaćinstva snabdjevena radio-aparatima i televizorima. U pogledu odjeće i obuće, Jalžabečani se ne razlikuju ni po kvaliteti, ni po modi od stanovništva u gradu.

Iz demografskih kretanja te ekonomske i socijalne strukture stanovništva, s obzirom na školsku spremu, zdravstveno i socijalno stanje, aktivno i uzdržavano stanovništvo, zaposlenost, zarađivanje izvan individualnoga poljoprivrednog gospodarstva itd. vidi se da je standard stanovništva u Jalžabetu stabilan i u porastu, unatoč ekonomskim teškoćama u kojima se nalazi društvo.

4.6. što jalžabečani čitaju, gledaju i slušaju u sredstvima javnog informiranja

Pozitivno mijenjanje materijalnog i socijalnog stanja, porast ukupnog standarda stanovništva Jalžabeta i posebno promjene u strukturi obrazovanja, odražavaju se i na njihovo otvaranje i sve veću zainteresiranost za politička, ekonomska, kulturna, sportska i druga zbivanja u životu Jugoslavije i u svijetu. Pored empirijskih saznanja dobivenih putem intervjuja, pored činjenica da (bukvalno) svako domaćinstvo ima televizor i radio, posebno smo pitali građane što čitaju i što najviše slušaju?

Od dnevnih listova 73 građanina čitaju Vjesnik, a 42 Večernji list. Od toga broja putem pošte dolazi dnevno 60 primjeraka Vjesnika i 30 primjeraka Večernjeg lista. (Jedan broj radnika donosi novine iz Varaždina ili ih kupuju na pošti).

Putem pošte u Jalžabet dolaze također i slijedeći tjednici i mjesečnici:

73) Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1981. godine

ARENA	15 kom,
DANAS	10 kom,
DELEGATSKE VIJESTI Varaždin	22 kom,
DOBRO JUTRO (N. Sad, revija za polj.)	20 kom,
FRONT	1 kom,
GLAS KONCILA	20 kom,
GOSPODARSKI LIST	50 kom,
KOMUNIST	5 kom,
LOVAČKI VJESNIK	7 kom,
MILA	15 kom,
NADA	15 kom,
POLET	4 kom,
SPORTSKE NOVOSTI	20 kom,
START	5 kom,
STUDIO	30 kom,
SVIJET	5 kom,
VARAŽDINSKE VIJESTI	40 kom,
ZDRAVLJE	5 kom.

U slušanje radija te gledanje i slušanje televizijskih emisija uključuje se gotovo cijelo stanovništvo izuzev male djece. Tako npr. ispitivanja su pokazala da muziku na radiju »Zeleni megaherc«, »Dogodilo se na današnji dan«, »Drugovi vojnici, zdravo«, različite kratke priče, šale, a vrlo često i vijesti u 19 sati (često uz kućne poslove) slušaju u svakom domaćinstvu bar po 1 član, tj. 216 stanovnika (ne uvijek isti). Informativne emisije u jutro, kao i nedjeljne »Emisije za selo« slušaju uglavnom poljoprivrednici i svi oni koje interesira poljoprivreda (240). Od televizijskih programa: TV Dnevnik u 19,30 slušaju u pravilu svi odrasli (611), Obrazovni program slušaju pretežno djeca i omladina, Poljoprivredne emisije (nedjelja u 12 sati), »U krupnom planu«, Dokumentarne emisije i Sportske emisije, posebno sportska nadmetanja jugoslavenskih klubova sa klubovima drugih država pred malim ekranima redovno okupljaju svo stanovništvo.

Imamo li u vidu podatke iz t. 2. »Stanovništvo i domaćinstvo«, tj. strukturu stanovništva prema starosti i pismenosti, i činjenicu da od 659 pismenih ima ukupno 241 punu osnovnu školu, KV i VKV školu, srednju školu i gimnaziju, te višu i visoku školu, podaci o čitanju dnevne i periodične štampe, o slušanju i gledanju radija i TV, pokazuju da je interes za ukupna društvena zbivanja u Jugoslaviji i u svijetu, vrlo velik, da narod želi biti informiran, da informiranost smatra svojim pravom, svojim civilizacijskim dostignućem i elementom upotpunjavanja svoga ukupnog standarda.

5. funkcioniranje lokalnog samoupravljanja i djelovanje društveno-političkih i drugih društvenih organizacija

5.1. organizacija i razvoj narodne vlasti i samoupravljanja do 1961. godine

Poslije oslobođenja 1945. godine jača još u toku narodnooslobodilačke borbe afirmirana narodna vlast.⁷⁴⁾ Izabran je Mjesni narodni odbor od

74) U knjizi Selo u promjenama detaljno i s brojnim ilustracijama opisan je razvoj narodne vlasti u Jalžabetu prvih godina nakon oslobođenja. Ovdje se taj prikaz ponavlja skraćeno i sažeto, kao svojevrsni uvod u prikaz promjena koje su nastupile nakon prvog istraživanja.

pet članova. Na izborima su imali pravo glasa svi građani Jalžabeta oba spola iznad osamnaest godina (prvi put u svojoj povijesti žene Jalžabeta mogle su birati i biti birane). Svi članovi Odbora bili su po zanimanju seljaci. U prvim godinama djelovanja u oslobođenoj zemlji pred narodnom vlašću bili su specifični zadaci. Tako je i Mjesni narodni odbor u Jalžabetu kao organ narodne vlasti, uz ostalo, otkupljivao živežne namirnice, pomogao u provođenju agrarne reforme, rukovodio mobilizacijom radne snage i rješavao različite socijalne, zdravstvene, prosvjetne i druge probleme naselja. On je, također, organizirao prikupljanje svakovrsne pomoći za ratom opustošene krajeve.

U skladu s procesom decentralizacije upravljanja u privredi i društvenim službama dolazi do centralizacije u organima vlasti. Umjesto mjesnih narodnih odbora u Jalžabetu, Novakovcu, Imbriovcu i Leštakovcu, osniva se 1950. godine zajednički Mjesni narodni odbor za sva ta naselja, sa sjedištem u Jalžabetu. Taj prvi, centralizirani Mjesni narodni odbor imao je 28 članova, od kojih je dvanaest bilo iz Jalžabeta. Izvršni odbor imao je sedam članova. Osim toga, u okviru Mjesnog narodnog odbora osnivaju se savjeti kao društveni organi: savjet za poljoprivredu (9 članova), savjet za prosvjetu i kulturu (9 članova), savjet za narodno zdravlje (7 članova) i savjet za socijalno staranje (7 članova). Pored predsjednika i tajnika, Mjesni narodni odbor imao je još četiri stručna i pomoćna službenika. Njih je birao i razrješavao Mjesni narodni odbor.

Daljnja centralizacija upravljanja naseljima dovela je 1952. godine do spajanja mjesnoga narodnog odbora Jalžabeta, Poljana i Kelemena s ukupno 5482 stanovnika u Općinski narodni odbor Jalžabeta. Pored savjeta za poljoprivredu, prosvjetu i kulturu, narodno zdravlje i socijalno staranje, osniva se i savjet za komunalne poslove.

Pod utjecajem sve razvijenijih oblika i sadržaja društvenog upravljanja i samoupravljanja, i Općinski narodni odbor poprima, uz funkciju vlasti, i funkciju društvenog upravljanja. Međutim, poput centralizacije mjesnih narodnih odbora, centraliziraju se i općine, pa je tako 1957. godine došlo do ukidanja općine Jalžabeta i do osnivanja jedinstvene općine sa sjedištem u Varaždinu. Ukidanje Općinskog narodnog odbora u Jalžabetu, odnosno pomicanje centra općine u Varaždin, dovelo je do privremenog stagniranja društvenog života i do izvjesnog nezadovoljstva.

Statutarnom odlukom novoga Općinskog narodnog odbora Varaždin, osnovan je Mjesni odbor za naselje Jalžabet. Mjesni odbor nema funkciju državne vlasti. Njegova se vlast zasniva na neposrednoj volji građana.

Subjektivne snage u Jalžabetu nisu se dovoljno brzo uključile u taj proces, a ni novi Općinski odbor, kao i njegov administrativni aparat nisu im dovoljno pomagali u tome. Politička ocjena trogodišnjeg rada Mjesnog odbora na savjetovanju koje je organizirala Mjesna organizacija SSRN u novembru 1960. godine, bila je da on po svojoj organizaciji, po sadržaju rada i izvorima sredstava nije adekvatan potrebama stanovništva, njihovim mogućnostima i strukturi.

Istraživačka ekipa već je u to vrijeme prikupila mišljenja organizacija i pojedinaca, analizirala prethodne akcije, sredstva i faktore koji su ih pokretali, potrebe građana i mogućnosti zadovoljavanja tih potreba. Analize su pokazale da je s ukidanjem Općinskog odbora i prestankom rada njegovih savjeta znatno sužena društvena i materijalna baza

samoupravljanja. Pokretačka inicijativa brojnih savjeta i sredstava općinskog budžeta izostali su.

Na osnovi rasprava i sagledanog stanja, mjesne političke organizacije i Mjesni odbor shvatili su da moraju organizirano rješavati osnovne, svakodnevne životne potrebe ljudi u naselju onako kako znaju i mogu, sa snagama kakve imaju, bez obzira na to gdje je centar općine. Izabran je novi Mjesni odbor, koji je bio u skladu s društvenom strukturom, i taj Odbor je izišao pred zbor birača s prijedlogom plana za razdoblje od 1961. do 1965. godine. Prijedlozi su bili rezultat dogovora i planova društvenih organizacija, društvenih službi, Opće poljoprivredne zadruge i građana. Taj plan odlučno je usmjerio građane i Mjesni odbor na urbanizaciju naselja.

Uz plan urbanizacije naselja, Mjesni odbor obavezao se na suradnju sa svim društvenim organizacijama, organima društvenog upravljanja, ustanovama i Općom poljoprivrednom zadrugom, u provođenju njihovih planova kao dijelu plana Mjesne zajednice. S druge strane, svaka društvena i društveno-politička organizacija u svom planu rada imala je, osim svojih specifičnih zadataka, i različite pristupe i društvene vidove izvršavanja urbanizacije Mjesne zajednice. Narodni odbor općine obavezao se da će Mjesnom odboru svih pet godina ostavljati dio općinskog prireza. Građani su, osim novčanih obaveza, preuzeli i obavezu dobrovoljnog rada i podvoza na svim objektima i radištim⁷⁵⁾

U početku rasprave neki su mislili da je prijedlog petogodišnjeg plana samo skup lijepih želja koje će, možda, tek njihova djeca ostvariti. Međutim, kad se pokrenulo blizu pet stotina ljudi, kad se svaki prijedlog ozbiljno razmatrao i zajednički otkrivao mogućnosti i rezerve u sebi samima, oni su postali ogromna materijalna snaga.

Zbor birača je obavezao Mjesni odbor da stalno informira o toku i problemima izvođenja plana.

Prihvaćeni petogodišnji plan trebao je okupiti sve lokalne faktore na izvođenju planiranih poslova. Bilo je jasno da se mora drugačije nego do sada postaviti i organizirati Mjesni odbor, odnosno Savjet Mjesne zajednice.

Mjesna organizacija SSRNH bila je organizator rasprava i centar u koji su se slijevali prijedlozi i mišljenja građana putem sekcija, organizacija ili pojedinaca. Kao rezultat, predloženo je zboru birača deset novih ljudi za članove Mjesnog odbora povrh dotadašnjih sedam, predloženo je osam stalnih komisija te savjet potrošača i mirovno vijeće izvan sastava Mjesnog odbora. Birači su prijedlogu SSRNH dodali još šest novih osoba, dakle ukupno 23. Tako je zbor birača utvrdio Mjesni odbor sa 23 člana, osam stalnih i dvije privremene komisije te izabrao Savjet potrošača i Mirovno vijeće.

Novoizabrani Mjesni odbor razlikovao se od starog po broju i strukturi članova, a naročito po strukturi ukupnog sastava (komisije, mirovno vijeće, savjet potrošača). Povećana aktivnost i formalno se izražavala u broju sastanaka organa Mjesne zajednice i članstva različitih druš-

75) Na zboru, birači su predlagali, borili se za svoje prijedloge, inzistirali da svaki birač i svaka organizacija učini sve da bi se smanjili troškovi i izveo cijeli plan. Birači su predložili da Mjesni odbor u vlastitoj režiji izvede pojedine radove. Predloženo je da se betonske cijevi za kanalizaciju izrađuju u vlastitoj režiji, a isto tako i rubnici i ploče za nogostupe. Prema tim prijedlozima, smanjili bi se troškovi po jednoj cijevi za kanalizaciju sa 3900 na 1200 tadašnjih dinara, troškovi rubnika sa 1000 na 500 dinara, ploče za nogostupe sa 350 na 150 dinara po komadu itd.

tvenih organizacija. Iako broj sastanaka ne mora izražavati rezultate akcija, u ovom slučaju, kao što ćemo vidjeti, sastanci su bili radni dogovori i rasprave najuže povezane s radnom aktivnosti i ostvarivanjem programa. Umjesto tri zbora birača 1960. godine održano ih je šest 1961. godine. Umjesto osam sjednica Upravnog odbora Opće poljoprivredne zadruge u 1960. godini, održano je jedanaest sjednica u 1961. godini. Umjesto devet sjednica Saveza boraca u 1960. godini, održano ih je šesnaest u 1961. godini. Naime, Savez boraca je imao plan-ski zadatak izgradnje spomenika žrtvama fašizma. To je velik, konkretan zadatak koji je iziskivao češće dogovore o projektiranju, lokaciji, prikupljanju priloga, nabavi materijala, samoj izgradnji itd.

Društveno-politička aktivnost i organizirano rješavanje različitih komunalnih zadataka nije obilježavalo samo razdoblje našeg ispitivanja. Takva aktivnost i takve akcije organizirane su i prije, npr. za elektrifikaciju, za izgradnju zadružnog doma itd. U vrijeme našeg ispitivanja razvila se veća aktivnost nakon dvije-tri godine mirovanja. Nagomilali su se problemi i zahtjevi za njihovim rješavanjem. Stoga je trebalo više političkog i organizacionog napora i više materijalnih sredstava. U tome su dobro došli konstituiranje Mjesne zajednice i konkretni prijedlozi za široku društvenu aktivizaciju. Nakon završetka ispitivanja, aktivnost nije prestala sve dok program nije u svom velikom dijelu ostvaren.

Da bi se поближе procijenilo u kojoj mjeri građani Jalžabeta mogu u svom naselju rješavati na samoupravnoj osnovi svoje svakodnevne potrebe, a u kojoj mjeri im je potrebna općina i institucije u općini, analizirali smo desetodnevni rad Mjesnog ureda i u zimskom i jesenskom vremenu te anketirali građane u istim zimskim i jesenskim desetodnevnim razdobljima.

Iz analize proizlazi da je najveći broj anketiranih građana obavljao poslove s Općom poljoprivrednom zadrugom (odnosi kooperacije, kupovanje, prodaja, poljoprivredni savjeti) te s Mjesnim uredom i Mjesnim odborom, odnosno Savjetom Mjesne zajednice. Te su poslove građani obavljali uglavnom na vlastitu inicijativu, a poslove s organima narodne vlasti u općini uglavnom po pozivu. U oba desetodnevna razdoblja 152 građana su obavljala poslove u Općoj poljoprivrednoj zadrugi, u Mjesnom uredu, Mjesnoj zajednici, Zdravstvenoj ili Veterinarskoj ambulanti u društvenim organizacijama, a samo 23 u općini, od čega dvanaest na sudu, dva u upravi prihoda, jedan u katastru itd. Pokazalo se, dakle, da su kontakti građana s organima lokalne samouprave bili mnogo izraženiji nego s organima vlasti u općinskom centru.

5.2. razvoj samoupravljanja do 1985. godine

Istraživanje razvoja političkog sistema socijalističkog samoupravljanja u proteklom dvadesetogodišnjem razdoblju, do 1985. godine, potvrđuje istu ili gotovo istu razinu neposrednog upravljanja u Mjesnoj zajednici kao i 1962. godine. Premda su u međuvremenu doneseni Ustav i Zakon o mjesnim zajednicama, koji reguliraju mjesnu zajednicu kao jednu od osnova delegatskog sistema i jednu od bitnih faktora ukupnoga političkog sistema, javna ovlaštenja i materijalni položaj Mjesne zajednice u Jalžabetu nije se bitnije promijenio. Građani Jalžabeta mogu ostvariti samo one sadržaje i samo u onom obimu u ko-

jem tome pridonese svojim radom i svojim osobnim sredstvima. To su pitanja uređenja naselja, uređenja poljskih putova, društvenog života (sport, kultura, vatrogastvo, lovstvo, Crveni križ), pitanja općenarodne obrane i društvene samozaštite itd. Kada se razmatraju ta pitanja, zborovi su uspješni (naročito interesni), djelotvorno rade Savjet i Skupština Mjesne zajednice te društveno-političke i društvene organizacije. Sve ono što se u naselju radi dobrovoljno, vlastitim sredstvima, ostvaruje se uspješno i bez većih problema.

Mjesni ured, kao i prije dvadeset godina, dobro obavlja administrativne poslove za potrebe Mjesne zajednice, Mirovnog vijeća, delegacije i društvene organizacije. Pošta, trgovina, škola, Zdravstvena i Veterinarska ambulanta uvažavaju stavove općih i interesnih zborova i najčešće zajednički donose planove i odluke sa Skupštinom Mjesne zajednice o pitanjima od neposrednog interesa za građane, ako nisu zakonskim propisima i direktivama svojih vertikalnih rukovodstava (općinskih, organa uprave, komiteta, sekretarijata, organa SIZ-ova itd) usmjereni na drugačije postupanje.

Utjecaj Skupštine Mjesne zajednice u Jalžabetu i njezinih delegata na donošenje odluka na razini Općinske skupštine ili skupština SIZ-ova, nije bitnije ojačan u odnosu prema 1962. godini. Prvo, opći delegat nije u stanju da se znalački nosi spram prijedloga i obrazložena normi i akata koje je pripremila stručna i specijalizirana uprava o pojedinim pitanjima; drugo, delegati su razjedinjeni po mjesnim zajednicama koje su međusobno različite, bez organizacijskog modela koji bi im pomogao da o pitanjima dnevnog reda na vrijeme saznaju, da ih razmotre i eventualno predlože druga rješenja osim onih koja predlaže uprava i treće, uprava je zadržala jednake metode rada i jednaki položaj kakav je imala i po Ustavu od 1963. godine, bez obzira na institut delegacija i političko usmjeravanje na društvenu samoupravnu osnovu socijalističkog sistema.

Na temelju rezultata istraživanja može se reći da su u formalnom organizacijom i institucionalnom pogledu od 1962. do 1985. godine pružene veće mogućnosti neposrednog i delegatskog upravljanja građana u Mjesnoj zajednici u Jalžabetu, ali i to da u pogledu javnih ovlaštenja, materijalne osnove samoupravljanja i uspješnijeg utjecaja na funkcioniranje općinske skupštine i rad organa uprave nema. Za sada u praksi nema ništa od »daljnjeg podruštvljavanja državne vlasti«, na kakvu je ukazivalo prvo istraživanje.⁷⁶⁾

»Normativne i organizacione pretpostavke funkcioniranja samoupravljanja. Uspoređujući popis poslova koje je Mjesni ured Jalžabet obavljao temeljem odluka Narodnog odbora općine Varaždin od 1961. godine s poslovima koje sada obavlja moguće je konstatirati da se u suštini sadržaj odnosno opis upravnih poslova nije promijenio. U suštini se nije promijenio ni sadržaj poslova koje Mjesni ured obavlja za Mjesnu zajednicu, u usporedbi s poslovima koje je ranije obavljao Mjesni ured. Stoga se i može ponoviti zaključak prethodnog istraživanja da je Mjesni ured pridonio da građani znatno lakše obavljaju svoje lokalne poslove i rješavaju svoje probleme s aspekta organa uprave te da je Mjesni ured odigrao funkciju tehničkog servisa odnosno tehničke službe Mjesne zajednice i kancelarije građana. Radnici Mjesnog ureda zadovoljavajuće obavljaju

76) O svim tim pitanjima opširnije piše, na temelju rezultata novog istraživanja, mr. Miroslav Kirinčić. Iz njegova rada objavljenog u Glasniku prenosimo najznačajnije dijelove.

stručno-tehničke poslove za sve samoupravne organe Mjesne zajednice na razini koju sadašnja organiziranost Mjesne zajednice traži.«

»Rad zborova. U Mjesnoj zajednici Jalžabet koju sačinjavaju tri naselja (Jalžabet, Novakovec i Imbriovec), u 60 posto slučajeva održavaju se zborovi radnih ljudi i građana po dijelovima Mjesne zajednice odnosno za pojedina naselja. U 20 posto slučajeva organizirani su interesni zborovi za područje cijele Mjesne zajednice. Otuda je moguće zaključiti da je svaki peti zbor radnih ljudi i građana opći zbor za područje čitave Mjesne zajednice odnosno da su od pet zborova tri organizirana po dijelovima Mjesne zajednice (za naselja) i jedan interesni sa specifičnim temama koje su interesirale neke kategorije stanovništva Mjesne zajednice. Interesni zborovi su privlačniji, zanimljiviji i posjećeniji, prije svega zbog konkretne i bliske teme koja je na dnevnom redu. To pokazuju i odgovori dobiveni anketom. (...)«

»Rad Skupštine Mjesne zajednice. Premda se može zaključivati o maloj mjeri utjecaja delegatske osnove, odnosno zborova, na donošenje odluka, odgovori na anketni upitnik o radu Skupštine mjesne zajednice svjedoče o zadovoljavajućoj mjeri suglasnosti prilikom razmatranja problema na sastancima Skupštine i na zborovima. Istovrsnost tema koje se raspravljaju i na Skupštini i na zborovima ukazuje na činjenicu da se rasprave na sjednicama Skupštine mjesne zajednice temelje na raspravama u zborovima. Kooperativnost Skupštine i zborova je, dakle, zadovoljavajuća. Međutim, odgovori o subjektima kojima se šalju prijedlozi sa skupština ukazuju na pretežnu orijentiranost Skupštine mjesne zajednice na Skupštinu općine, i to kroz direktne a ne delegatske kontakte. To upućuje na zaključak da Skupština mjesne zajednice nije učinila znatniji pomak u oslobađanju od tutorstva Skupštine općine i skupština samoupravnih interesnih zajednica i njihovih organa. Dakle, inicijativnost je uglavnom na strani organa i organizacija s razine općine te se i čini da su samoupravni organi Mjesne zajednice često samo transmisija općinskih organa. Samoupravni organi Mjesne zajednice jedino su autonomni prilikom pokretanja aktivnosti i donošenja odluka kojima se mogu sami stanovnici Jalžabeta obavezivati. To može ukazivati na »neprohodnost« delegatskog načina donošenja odluka, ali i na potrebu da se Mjesnoj zajednici utvrdi sadržaj rada u okviru kojega bi ona mogla regulirati odnose u pogledu zadovoljavanja svojih neposrednih interesa i potreba na mjestu stanovanja«.

»Rad samoupravnih organa i tijela Mjesne zajednice. Konstatacije o radu samoupravnih organa Mjesne zajednice temelje se na anketnim odgovorima o radu Savjeta potrošača, Odbora za ONO i DSZ i Komiteta za općenarodnu obranu.

Odgovori na anketni upitnik o Savjetu potrošača ukazuju na znatni interes stanovnika za sadržaj djelovanja ovog oblika rada u Mjesnoj zajednici. Tome je svakako pridonijela i aktualna nestašica određenih artikala na tržištu te je i Savjet potrošača bio okosnica modernizacije u snabdijevanju i raspodjeli deficitarnim artiklima. Međutim, takva je aktivnost bila najčešće usmjerena na vanjske oblike zaštite potrošača i na kritiku opskrbljenosti i asortimana pojedinih trgovina, na davanje paušalnih ocjena kvalitete proizvoda, na odnose prodavača prema kupcima, na raspodjelu deficitarnih artikala temeljem spiskova, bo-

nova, preporukama trgovcima o načinu rada i odnosu prema kupcima i sl. Pri tom gotovo ništa nije učinjeno na području neposredne suradnje s organizacijama udruženog rada i na toj osnovi na unapređivanju svakodnevnih odnosa trgovina—potrošač. (...)

Za razliku od Savjeta potrošača, Odbor za ONO i DSZ čvršće je u sistemu organiziranja općenarodne obrane vezan uz odgovarajuće organe na razini Općine te je i njegov sadržaj rada određeniji i uglavnom ne ovisi o odnosu pojedinih organa prema aktivnostima u Mjesnoj zajednici. Međutim, s druge strane, rad ovog Odbora je u znatnoj mjeri zatvoren prema širim inicijativama iz Mjesne zajednice, što se opaža i po malom broju održanih sastanaka, ali i povezanosti sadržaja rada Odbora za rad općinskih organa i akcija s razine općine.

Rad Komiteta za općenarodnu obranu u tom je pogledu još otuđeniji od utjecaja radnih ljudi u Mjesnoj zajednici. To utoliko više što se neki od sadržaja rada Odbora za ONO i DSZ apsolviraju gotovo na isti način i u Komitetu za ONO, ali ovoga puta s aspekta svojevrsne političke procjene situacije koja bi inače trebala biti vrlo konkretna i upućujuća, a ne općenita. Otuda se i nameće pitanje treba li na razini Mjesne zajednice da funkcioniraju po sadržaju rada dva oblika djelovanja ili je dovoljno da se na osnovi stavova i mjera političkih organizacija u Mjesnoj zajednici konkretiziraju i provode aktivnosti kojima bi se ostvarili stavovi utvrđeni u sklopu Mjesne konferencije SSRNH.

»Funkcioniranje delegatskog sistema. Analizu djelovanja delegatskog sistema u Mjesnoj zajednici Jalžabet svakako je vrijedno započeti analizom ocjene ispitanika o tome što su osnovni problemi u Mjesnoj zajednici i koji se od tih problema našao na dnevnom redu samoupravnih organa Mjesne zajednice. Usporedba identifikacije osnovnih problema u Mjesnoj zajednici s problemima o kojima je zbor raspravljao i onima o kojima je Skupština raspravljala ukazuju na zadovoljavajuću mjeru korespondencije istovrsnih pitanja. Međutim, pri tom treba istaknuti da se korespondencija uvećava s višom razinom rasprave u Mjesnoj zajednici odnosno da se u Skupštini Mjesne zajednice češće nego na zborovima raspravlja o onim pitanjima koja se identificiraju kao problemi Mjesne zajednice (usporedi tabele 20 i 21). To, dakle, ukazuje na dobre pretpostavke za rad delegacija u Mjesnoj zajednici jer u pretpostavljenoj situaciji većeg utjecaja delegatske osnove na odlučivanje u skupštinama i veće kooperativnosti delegatske osnove i delegacija i skupština, najčešće problemi koji se javljaju u raspravama na zborovima trebali bi biti i najčešćim sadržajem dnevnih redova delegacija. Međutim, mala mjera korespondentnosti sadržaja o kojem raspravlja delegacija te Skupštine i zbor Mjesne zajednice, kazuje o slabim pretpostavkama primjerenog funkcioniranja delegatskog mehanizma. Pri tom je korespondencija istovrsnih pitanja o kojima se raspravljalo na zborovima i u delegaciji za interesne zajednice nepovoljnija od korespondencije zborova i delegacija za Vijeće mjesnih zajednica. Ti podaci i konstatacije pored toga što ukazuju na nedovoljan utjecaj delegatske osnove na delegatskoj odlučivačkoj sceni, ukazuju i na neprilagođenost organizacionih oblika delegatske osnove složenijim oblicima organiziranja na višim razinama odlučivanja. Posebno je to izraženo kod interesnog organiziranja koje nije u Mjesnoj zajednici organizirano adekvatno višim razinama organiziranja.

Tabela 20

Osnovni problemi MZ prema mišljenju ispitanika (u %)

Zaštita čovjekove okoline, parkovi, uređenje naselja, čistoća	11
Trgovine, opskrba	2
Dječja igrališta, vrtići, sportski tereni	5
Zdravstvo	23
Telefoni, pošta	28
Financijska sredstva	6
Kulturna djelatnost	6
Društvene prostorije	5
Organizacija rada, birokratski odnosi, administracija	2
Djelatnost društveno-političkih organizacija	2
Nezainteresiranost	2
Neinformiranost	2
Ukupno:	100%

Tabela 21

Problemi o kojima su raspravljali Zbor i Skupština MZ (prema odgovorima ispitanika, u %)

	Zbor	Skupština
Zdravstvena stanica	22	22
Komasacija	15	12
Komunalni problemi	13	12
Budžet općine	7	5
ATC	9	18
Planovi i prostorni planovi	5	—
NN mreža	2	3
Škola	5	5
MIO poljoprivrednika	2	—
Delegatski sistem	2	—
Snabdijevanje	2	—
Putevi i asfalt	5	3
Društvena samozaštita	4	3
Uređenje groblja	2	3
Problemi poljoprivrede	5	3
Socijalna zaštita	—	3
Pošta	—	2
Okolina	—	3
Ne može odrediti	—	3
Ukupno:	100%	100%

Analiza pitanja što su razmatrana na zborovima pokazuje da je najveći broj pitanja od neposrednog interesa za radne ljude i građane, ali ponajviše iz oblasti komunalnog standarda, uređenja naselja i sl. Međutim, o nekim pitanjima za koja inače postoji znatan interes u delegatskoj osnovi, a koja se mogu s obrazloženjem da su to pitanja od šireg i općeg interesa, podići na višu razinu odlučivanja, nije se vodila

rasprava ni u zborovima niti u delegacijama. Radi se, naime, o pitanjima socijalne zaštite i kulturne djelatnosti, ali i o pitanjima cijena, financiranju općih i zajedničkih potreba te ostvarivanju politike društveno-ekonomskog razvoja općine i Mjesne zajednice. Očito je, dakle, da se Mjesnoj zajednici odnosno delegatskoj osnovi 'prepuštaju' rasprave o gotovo isključivo lokalnim problemima, što je svakako od neposrednog interesa za radne ljude i građane, ali da se isto tako pitanja koja u nekom svom aspektu nadilaze određeni specifični interesni lokalitet, a od interesa su za Mjesnu zajednicu, izdižu na razinu širih skupštinskih rasprava. (...)

Temeljem relativno velikog broja odgovora (podaci iz ankete) prema kojima je 96 posto ispitanika redovno (48 posto) i povremeno (48 posto) prisustvovalo zborovima i sastancima u Mjesnoj zajednici moguće je suditi o znatnom interesu što ga ispitanici pokazuju za rad u Mjesnoj zajednici. Tu konstataciju učvršćuje i analiza strukture subjekata koji prisustvuju zborovima i drugim skupovima u Mjesnoj zajednici. Prema tim podacima, čak 43 posto nema funkcije u samoupravnim organima Mjesne zajednice, što samo govori o stvarnom, a ne formalnom interesu za sudjelovanjem u radu samoupravnih organa Mjesne zajednice. Pored toga, utvrđeno je da viši položaj u strukturi delegatskog sistema (delegatska osnova, član delegacije i delegat) nosi sa sobom i redovitije prisustvovanje skupovima u Mjesnoj zajednici. Ispitanici koji su imali neku funkciju u samoupravnim organima Mjesne zajednice ili delegacijama, a sada ih više nemaju, također su angažiraniji na skupovima Mjesne zajednice u odnosu na ispitanike bez delegatske osnove, što samo pokazuje da samoupravna odnosno delegatska funkcija usmjerava na određeni angažman u Mjesnoj zajednici te vrši određenu obrazovnu funkciju, odnosno u službi je cjelokupnoga samoupravnog angažmana u delegatskoj osnovi.

Analiza odgovora ispitanika o sudjelovanju u radu zborova i samoupravnih organa Mjesne zajednice pokazuje da u njihovu radu prevladava pasivnost i pored relativno velikog broja onih koji su naveli da na neki način sudjeluju u radu zborova i organa samoupravljanja u Mjesnoj zajednici. Naime, zabilježen je najveći broj onih odgovora (30 posto) u kojima se navodi da se aktivnost ispitanika na skupovima u Mjesnoj zajednici svodi na podržavanje stavova i mišljenja koja smatraju ispravnim. Čak je upola manje onih koji su postavljali pitanja u vezi s realizacijom odluke (16 posto) odnosno onih koji su davali primjedbe na izloženu problematiku.

Navedene konstatacije potvrđuju i odgovori ispitanika o razlozima zbog kojih nisu aktivno sudjelovali u radu skupova u Mjesnoj zajednici. Naime, utvrđeno je da je najčešći razlog pasivnosti u radu zborova nedovoljno poznavanje problema (23 posto) i da se taj razlog rjeđe navodi kao razlog pasivnosti s povećanjem godina starosti (...)

To govori u prilog tome da na mlađa godišta treba sve više računati u aktivnostima u Mjesnoj zajednici. Osim toga, odgovori o prihvaćanju predložene funkcije u okviru delegatskog sistema u Mjesnoj zajednici pokazuju da s mlađim godištimu rastu aspiracije na neku od funkcija u delegatskom sistemu. (...)

Mnogobrojni problemi u radu delegacija Mjesne zajednice, mala mjera utjecaja delegatske osnove i delegacija na donošenje odluka u Skupštini općine i skupštinama samoupravnih interesnih zajednica, nezadovoljavajući administrativno-tehnički uvjeti rada delegacija, slaba informiranost radnih ljudi o sadržaju rada i odluka što se donose na

razini općine, ipak, prema anketnim odgovorima, ne umanjuju značenje delegatskog sistema u rješavanju problema u Mjesnoj zajednici. Tako, na primjer, 32 posto ispitanika misli da je veća mogućnost građana da iznesu svoje probleme i interese nakon uvođenja delegatskog sistema, 25 posto misli da se preko delegacija uspješnije izražavaju i usklađuju interesi radnih ljudi u okviru Mjesne zajednice, 13 posto da se na mjestima odlučivanja na razini općine više uvažavaju stavovi Mjesne zajednice, a 14 posto ispitanika misli da članovi delegacije nisu dovoljno osposobljeni za rješavanje problema. Ocjenjujući novi delegatski sistem u odnosu na raniji predstavnički, čak 63 posto smatra da je delegatski sistem bolji, 27 posto da nema bitnijih razlika i 10 posto se ne može opredijeliti. (...)

5.3. društveno-političke i društvene organizacije

Političke i društvene organizacije koje su se razvijale u toku narodnooslobodilačke borbe ili poslije oslobođenja i koje i danas djeluje u Jalžabetu, bilo kao političko-idejni izraz novih društveno-političkih odnosa, bilo kao profesionalno društvo, bilo kao izraz osobnih potreba pojedinaca (sport, rekreacija, kulturna aktivnost, itd) — rezultat su organiziranja i nastojanja radnih ljudi da preko njih brže, uspješnije i jedinstvenije izgrađuju za sebe nove socijalističke društvene odnose. Statistički podaci, zapisnici i izvještaji sa (godišnjih) sastanaka spomenutih, kao i ostalih društvenih organizacija u Jalžabetu potvrđuju da su građani i putem tih organizacija utjecali na društveni razvoj, na razvoj društvenih odnosa u svom naselju u cijelom poslijeratnom razdoblju.

Prilikom ispitivanja od 1960. do 1962. godine zatekli smo slijedeće društveno-političke i društvene organizacije i broj njihovih članova:

— Socijalistički savez radnog naroda (mjesna organizacija)	124
— Savez komunista (osnovna organizacija)	19
— Savez boraca NOR-a (mjesna organizacija)	25
— Sindikalna organizacija	68
— Narodna omladina (mjesna organizacija)	34
— Narodno sveučilište — čitaonica	77
— Crveni križ (mjesna organizacija)	65
— Dobrovoljno vatrogasno društvo	22
— Opća poljoprivredna zadruga	51
— Zadruga za elektrifikaciju	158
— Lovačko društvo	5

Prikaz broja organizacija i broja članova i usporedba s brojem stanovnika i aktivnošću organizacija, pokazao je da znatan broj punoljetnih građana nije član ni jedne organizacije. Tako npr. od 130 žena domaćica 110 njih, a od 394 muškaraca seljaka (iznad 18 godina života) 212 njih nije bilo obuhvaćeno ni u jednoj organizaciji. Prema tim podacima, seljaci i domaćice bili su na najnižoj ljestvici društvene organiziranosti. Organizacija, npr. SSRNH, pokazala je da od 124 člana SSRNH, 43 su iz nepoljoprivrednih domaćinstava, 41 iz mješovitih domaćinstava (to su pretežno seljaci-radnici i članovi njihovih porodica), a samo je četrdeset čistih poljoprivrednika (od ukupno 394 njih) učlanjeno u SSRNH.

Aktivnost stanovništva u rješavanju društvenih zadataka naselja, njegov odaziv na sve društvene akcije, njegovo prihvaćanje socijalističkih normi i podrška vanjskoj i unutrašnjoj politici socijalističke Jugoslavije govorilo je da formalno članstvo u SSRNH ili SKH nije realno mjerilo političke svijesti ili opredijeljenosti za ili protiv socijalizma.

Analiza rada političkih organizacija, a naročito Mjesne organizacije SSRNH, pokazuje da je aktivnost te organizacije imala i ima veliko značenje za razvoj socijalističkih društvenih odnosa i za formiranje političke svijesti, naročito u brojnim konkretnim odnosima.

I novo istraživanje pokazuje da su društveno-političke i društvene organizacije nastavile, s većim ili manjim intenzitetom, većom ili manjom djelotvornošću svoju društvenu ulogu nezaobilaznog faktora izgradnje društveno-političkog sistema socijalističkog samoupravljanja, socijalističkih društvenih odnosa i socijalističke svijesti.⁷⁷⁾

5.3.1. mjesna konferencija SSRNH

»Mjesna konferencija SSRN Jalžabeta najviši je organ Mjesne organizacije SSRN na području Mjesne zajednice Jalžabeta. Na svojoj sjednici od 29. 1. 1978. godine donosi odluku o broju i sastavu delegata Mjesne konferencije SSRN. Mjesna organizacija konstituirana je na delegatskom principu i čine je ukupno 33 delegata, od čega 11 delegata radnih ljudi i građana MZ Jalžabeta, šest delegata društveno-političkih organizacija (OOSK dva delegata, SSOH dva delegata, SUBNOR jednog delegata i Savez rezervnih vojnih starješina jednog delegata), sedam delegata radnih organizacija s područja MZ Jalžabeta i devet delegata društvenih organizacija s područja Mjesne zajednice Jalžabeta, i to: Dobrovoljno vatrogasno društvo jednog delegata, DVD Novakovca jednog delegata, Aktiv žena Jalžabeta jednog, Aktiv žena Novakovca jednog, Aktiv žena Imbriovca jednog, Lovačko društvo »Trčka« jednog delegata, Nogometni klub »Jalžabet« jednog delegata, Nogometni klub Novakovca jednog delegata i Crveni križ Jalžabeta jednog delegata.

Možda je interesantno ovdje spomenuti da smo u izvještaju o radu Općinske organizacije Crvenog križa Varaždina za 1981. godinu pronašli podatak da na području MZ Jalžabeta ima 28 dobrovoljnih davalaca krvi.

Kao što vidimo, u MK SSRNH Jalžabeta osnivaju se i podružnice u Imbriovcu i Novakovcu. Podružnice imaju svoj odbor, a članovi tih odbora su ujedno delegati tih naselja u MK SSRNH, a mogu osnivati i pojedine komisije, aktive žena ili sekcije. U samoj MK SSRNH Jalžabeta osnovana su slijedeća tijela (aktivni, komisije, odbori):

- aktivni žena u Jalžabetu i podružnicama u Imbriovcu i Novakovcu,
- Mirovno vijeće,
- Savjet potrošača,
- Odbor za zaštitu čovjekove okoline.

Analizom zapisnika sa sastanaka organizacije SSRNH i usporedbom s programskom orijentacijom za mandatno razdoblje od 1983. do 1987.

77) O rezultatima tog istraživanja detaljnije piše Zeljko Baranović u svom prilogu u *Glasniku*, iz kojega prenosimo najzanimljivije fragmente.

godine te programima rada za 1983. godinu moguće je rekonstruirati rad i steći uvid u postignute rezultate u ostvarivanju programske orijentacije (...)

U programu rada vidljiva je orijentacija organizacije SSRNH na one aktualne probleme koji zaista tište MZ, probleme čijim rješenjem SSRNH dobiva izuzetno na ugledu kao društveno-politička organizacija, koja ne samo što inicira njihovo rješavanje, već neposrednim angažiranjem svojih članova te probleme zaista i rješava. Spomenut ćemo samo one zadatke iz područja komunalne problematike rješenje kojih su neposredni pokazatelji stvarnog rada, utjecaja i organiziranosti SSRNH i koji su logikom neposredne verifikacije i najuočljiviji. To su npr. aktivno uključivanje organizacije SSRNH u izglasavanje referenduma za izgradnju ambulante u Jalžabetu, zatim u suradnji sa Skupštinom i Savjetom MZ Jalžabeta, a uz pomoć društveno-političkih organizacija, traženje rješenja za uređenje mrtvačnice i groblja u Jalžabetu; za uređenje pošte i Mjesnog ureda u Jalžabetu, za snabdijevanje u MZ, za asfaltiranje ulice u Novakovcu, za postavljanje kanalizacije tamo gdje nedostaje itd.

Pregledom nekoliko zapisnika MK SSRNH utvrdili smo veliku otvorenost diskusija, veliku samokritičnost, ali i isticanje objektivnih teškoća za nerealizaciju programa rada. Organizacija SSRNH kao najšira demokratska fronta radnih ljudi i građana svojom prisutnošću u svim konkretnim akcijama kao inicijator i aktivan sudionik razvija duh društvenosti i kolektivnog rada i zajedno s općinskom organizacijom SSRNH Jalžabeta, propagira i izvodi sve zadatke značajne za MZ Jalžabeta i šire.

Pripremu za provođenje komasacije preuzela je Općinska konferencija SSRNH preko svojega Koordinacionog odbora. Iz izvještaja koji je za tu priliku pripremljen vidi se stanovita početna inertnost i neuključivanje društveno-političkih organizacija u mjesnim zajednicama u aktivnostima na pripremama za provođenje komasacije. Već nakon prvih sastanaka s vlasnicima zemljišta bilo je jasno da političke pripreme treba da budu i temeljitije i opsežnije. U toku 1983. godine održana su četiri skupa s vlasnicima zemljišta, i to u mjesnim zajednicama u Šemovcu, Jalžabetu, Novakovcu i Zamlaki. U toku 1984. godine aktivnost je pojačana, tako da je održano još 17 sastanaka uglavnom u mjesnim zajednicama, i to s predstavnicima društveno-političkih organizacija i vlasnicima zemljišta i s izvršnim organima.

Na održanim skupovima u velikoj mjeri eksponirali su se i protivnici komasacije. Takvi pojedinci otežavali su društveno-političku akciju na pripremi komasacije. Koordinacioni odbor je pokrenuo aktivnost da se uz održavanje skupova i sastanaka, svim posjednicima zemljišta s komasacionog područja dostavi obavijest o provođenju komasacije, udjelu u troškovima komasacije kojom su također razjašnjene neke namjerne ili nenamjerne dezinformacije. U svako domaćinstvo na području katastarske gromade poslata je obavijest te je tako uručeno oko 1700 obavijesti.

Društveno-političke pripreme provedene u posljednjih godinu dana rezultirale su održavanjem Zbora sudionika komasacije u Jalžabetu dana 7. 9. 1984.

Sam Program provođenja komasacije predviđa da se provede u razdoblju od 1981. do 1985. godine. U tom postupku potrebna je suradnja samih sudionika, kako bi komasacija opravdala uložena društvena

i privatna sredstva i dala dobre rezultate. Zbog toga će biti potrebna daljnja društveno-politička aktivnost u tim mjesnim zajednicama, a osobito aktivnost svih društveno-političkih organizacija u samim mjesnim zajednicama.«

5.3.2. osnovna organizacija SK

»OOSK MZ Jalžabeta broji samo tri člana, pa iako ona postoji, održava sastanke i zajedno s drugim društveno-političkim organizacijama poduzima određene akcije, moramo konstatirati da je samo postojanje OOSK protustatutarno.

Godine starosti članova su 50—55. U SK su primljeni između 1950. i 1969. godine. Dva člana su rukovodeće osoblje, jedan je administrativni radnik. Sva tri člana su rođena u Jalžabetu. U razdoblju od 1981. do 1983. godine prijavljena su četiri nova člana, ali se nisu povezali u OOSK i naknadno su stavljeni izvan evidencije. Iako brojčano mala (a sada po broju i manja od Statutom dopuštenog), OOSK MZ Jalžabeta imala je u pojedinim razdobljima rada vrlo burnih i dramatičnih trenutaka kada se zbog malog broja članova rasformirala.

Možemo zaključiti da je sve ono što posebno karakterizira život ove male OOSK upravo ovaj lajtmotiv stalnog egzistiranja »na rubu statutarnog minimuma«. Sakupili smo interesantne zapisnike sa sastanaka OOSK počevši od 1972, 1973, 1977. pa do 1984/1985. godine i zaista ono poznato biti ili ne biti sačinjava veliki dio rada ove OOSK.

Iz zgnusnutih rečenica zapisnika ipak se i te kako nazire živo tkivo onih problema s kojima se tako uporno, dugotrajno (a često i zaista prepušteni sami sebi) bore i rvaju članovi OOSK MZ Jalžabeta.

Tako npr. na sastanku održanom 17. studenog 1972. godine iznosi se činjenica da je OOSK u Jalžabetu rasformirana zbog toga što članovi organizacije nisu plaćali članarinu, pa je u vezi s tim potrebno osnovati novu organizaciju SK.

Dotadašnja organizacija SK, iznosi se u raspravi, bila je većinom sastavljena od prosvjetnih radnika i kao takva nije mogla rješavati neka pitanja poljoprivrede i sl., jer u njoj nije bilo niti jednog poljoprivrednika. Ipak i bez obzira na takvu nepovoljnu strukturu, dotadašnja organizacija vodila je računa o unapređenju sela i poduzimala s ostalim organizacijama razne mjere za razvoj komunalnih djelatnosti i sl.

Za tu i takvu situaciju, ističe se na ovom sastanku (1972), kriv je i Općinski komitet koji se ne odaziva na pozive za sastanke OOSK pa ni pozive za godišnju izbornu konferenciju.

Međutim, ipak su bitnijima ocijenjeni propusti i nedisciplina samih članova, nedolazak na sastanke, neplaćanje članarine i sl. U zapisniku je kritizirana i politika prijema u SK i politika zapošljavanja, koja utječe na to da autoritet SK opada. Iznosi se primjer iz Kelemena gdje zbog različitih nepravilnosti, privilegija i sl. nije uspjelo formiranje OOSK pa ni prihvaćena molba za zapošljavanje jednog mladića siromašnog imovinskog stanja koji je bez zarade, a mora uzdržavati ženu i dijete. Radna organizacija nije prihvatila molbu koju je za mladića napisao jedan član OOSK, već je primila u radni odnos dva starija muškarca iz Kelemena koji su dobrog imovinskog stanja i kojima je za obradu posjeda potrebna tuđa radna snaga.

Dok je 1972. na sastanku OOSK izražena zabrinutost klasno-socijalnom strukturom članova budući da je OOSK većinom sastavljena od prosvjetnih radnika, 1977. godine, u diskusiji na izornoj konferenciji, izraženo je čuđenje što je iz prosvjete samo jedan član SK! Moramo istaknuti podatak da je 1977. godine osnovna organizacija SK Jalžabeta imala sedam članova (. . .)

Kako smo već spomenuli, godine 1984/1985. Osnovna organizacija SK imala je samo tri člana,⁷⁸⁾ a sama analiza njihova rada u naselju Jalžabetu bez sumnje bila bi štura i nepotpuna pa nam se činilo uputnim proširiti istraživački zadatak i pokušati dobiti podatke o radu članova SK u Jalžabetu, iako su oni partijski povezani u svojim radnim organizacijama. Anketirali smo još 12 članova SK. Iako je uzorak analize relativno malen, ipak se dadu naslutiti, pa i potvrditi, oni zaključci o stanju u organizacijama SK u seoskim mjesnim zajednicama do kojih su došla i neka druga istraživanja. Među adresiranima nema ni jedne žene i niti jednoga individualnog poljoprivrednika.

Po položaju u procesu rada anketirani ispitanici su: izvršilac u administraciji (3), rukovodilac u proizvodnji (3), rukovodilac u administraciji (2). Najviše anketiranih članova (5) ima srednje obrazovanje, višu školu (2) i fakultet (2).

Opisujući način prijema u SK, odgovori su se potpunom pravilnošću distribuili u tri grupe: četvorica članova SK primljeni su na prijedlog omladinske, sindikalne organizacije i sl., četvorica su primljena na prijedlog OOSK, a četvorica na vlastiti zahtjev, molbu.

Kada smo u anketi postavili pitanje kako je sredina (rodbina, prijatelji) reagirala na prijem u članstvo SK, najveći broj odgovora (8) glasilo je: »bilo im je svejedno«. U jednom slučaju sredina se nije slagala s njegovim ulaskom u SK, a u trojice anketiranih sredina je reagirala tako što im je bilo drago i bili su ponosni.

Na pitanje koji i kakvi bi trebali biti kriteriji za prijem u SK, najčešći i najkarakterističniji odgovor bio je — zalaganje na radu, dobar i vrijedan radnik, potvrđen u dosadašnjem radu i sl. Odmah zatim dolazi potrebno poznavanje Programa i Statuta SK, kao i angažiranost u društveno-političkim i društvenim organizacijama i sl. Istaknuto mjesto u odgovorima zauzima i idejna opredijeljenost i odlučnost budućega komunista da se bori za interese radničke klase i njegovi stavovi prema osnovnim vrijednostima samoupravnoga socijalističkog društva.

Zanimao nas je i podatak o čemu se najčešće raspravlja na sastancima SK. Kao najčešće spominjana tema sastanaka OOSK je općenarodna obrana i društvena samozaštita (8), zatim prorada materijala viših foruma SK (7) i opća idejno-politička pitanja (7). Komunalni problemi sela, organizaciona pitanja i sl. ne javljaju se tako često na sastancima OOSK (napominjemo da su ispitanici povezani u OOSK u svojim radnim sredinama, a ne u MZ Jalžabeta, pa je to osnovni razlog da se o udruživanju poljoprivrednika i drugim oblicima podružljavanja poljoprivrede raspravlja relativno rijetko). Veliki broj ispitanika (6) odgovorio je da se članovi SK dovoljno angažiraju u rješavanju problema u svojoj sredini i šire i opće političko raspoloženje u selu zadovoljava.«

78) Nekoliko mjeseci nakon završenog istraživanja dobili smo obavijest da se nekoliko članova SK povežalo u seosku organizaciju, tako da se ona povećala na 11 članova.

5.3.3. osnovna organizacija saveza socijalističke omladine

»Prema podacima kojima raspolažemo, kroz jalžabetšku omladinsku organizaciju prošlo je u razdoblju od 1975. do 1985. godine zaista mnogo omladinaca. Bilo je aktivnih i manje aktivnih generacija, ali omladina nikad nije prestajala s radom. Godine 1975. omladina je sudjelovala u sportskim aktivnostima, na radnim akcijama, bavila se idejno-političkim radom i razvijala oblike kulturno-zabavnog života; sudjelovala je u uređenju sela: uređivao se drvored u Kolodvorskoj ulici, uređivala se staza koja vodi do željezničke stanice; prikupljala je financijska sredstva za uređenje te staze, tovarila šljunak na Dravi i sama pošljunčila stazu u duljini od 800 metara. Te 1975. godine omladina je vlastitim naporom izgradila i nogometno igralište. U tom radu sudjelovali su gotovo svi omladinci i omladinke. To je vrlo značajno, jer je te godine Jalžabet prvi puta dobio registrirani nogometni klub. Omladinci su sudjelovali na raznim takmičenjima i turnirima — u malom nogometu i rukometu, stolnom tenisu i šahu. Omladina je sudjelovala i u ostalim aktivnostima. Sudjelovali su u maršu »Tragom 32. divizije« i tako se bolje upoznali s borbenim putovima i djelovanjem te slavne jedinice NOV. Na omladinskim sastancima referiralo se o političkim događajima u zemlji i svijetu, raspravljalo o svim važnijim događajima. Omladina je organizirala i svečane akademije u povodu državnih i međunarodnih praznika. Suradnja se razvila i s pripadnicima JNA, točnije vojnicima kasarne »Jalžabečke žrtve«. Rad omladine nastavljen je uspješnom suradnjom s ostalim društveno-političkim i društvenim organizacijama u selu — nekad uspješno, nekad manje uspješno.

Postepeno je rad omladinske organizacije bivao sve bolji pa nisu izostali ni rezultati. Mlade generacije učile su od starijih ono što je bilo dobro i nastojale ne ponavljati pogreške koje su se pojavile u prethodnom razdoblju. Godine 1980, 1981, a posebno 1983. omladinska organizacija bila je najuspješnija u svom radu. Godine 1983. OOSSO brojila je 60 članova. Na početku te godine poslan je zahtjev Savjetu Mjesne zajednice za korištenje društvene prostorije i on je pozitivno riješen. To je dalo poticaj omladini za daljnji rad. Održane su mnoge akcije, a posebno se radilo na uređenju dobivene (sada već omladinske) prostorije, da bi im boravak u njoj bio što ugodniji. Omladina je uređivala i okolicu društvenih prostorija i dovozila drva iz šume da bi imali čime zagrijati prostoriju. Posebno lijepa akcija omladine bila je proslava Dana Republike, kada su omladinci održali priredbu s prigodnim programom i nakon toga zabavu za mještane Jalžabeta. Omladinska organizacija u suradnji s MZ organizirala je prolaz Djeđa Mraza kroz selo i tako svojim radom razveselila najmlađe mještane Jalžabeta.

U povodu 41. godišnjice odlaska prve grupe partizana na Kalnik, OOSSO Jalžabeta bila je domaćin sudionicima marša putovima kalničkih partizana, pod nazivom »Jalžabet 83«. Za sudionike je organiziran prigodan program uz logorsku vatru i disko-veče, organizirano je noćenje i ispraćaj iz Jalžabeta. Omladinska organizacija dobila je i priznanje, koje je dodijelio Savez izviđača općine Varaždina. Ta akcija nastavljena je i slijedećih godina, također pod nazivom »Tragom 32. divizije«, gdje je omladina Jalžabeta preuzela ulogu domaćina sudionicima, pripadnicima JNA, izviđačima, učenicima i milicijskoj školi. Dan omladinskih radnih akcija omladinska organizacija obilježila je radno — uređenjem drvoreda u Kolodvorskoj ulici.

koji omladina uređuje svake godine. Granje je odvezeno na obližnje brdo, gdje je zapaljen krijes, uz koji je održan prigodni program. Omladinska organizacija redovno obilježava i godišnjicu smrti druga Tita, kada prigodnim programom potvrđuju obećanje dato prilikom prijema u omladinsku organizaciju.

Omladinci su se ponovno učlanili u Dobrovoljno vatrogasno društvo i ta mlada ekipa postizala je značajne rezultate na takmičenjima u izvođenju vatrogasnih vještina. Aktivnost omladine i nadalje se nastavlja. U vrijeme istraživanja je OOSSO Jalžabeta vrlo brojna: ima više od devedeset članova. Nisu svi jednako aktivni, ali, kako sami kažu, uvijek ima omladinaca na koje selo može računati.«

5.3.4. savez rezervnih vojnih starješina

»Savez rezervnih vojnih starješina Jalžabeta 1984/1985. broji 47 članova. Analizirajući starosnu strukturu članova, uočili smo da problemi s kojima se susreće organizacija SRVS velikim dijelom proizlaze i iz visoke starosti dijela članstva i velikog broja bolesnih.

U toku posljednjih godina Predsjedništvo je nastojalo angažirati pojedince na poslovima iz djelokruga rada organizacije, kao i na poslovima za općenarodnu obranu i društvenu samozaštitu, i tu je postignut određen uspjeh. Jedan dio članstva zaista je redovito prisustvovao općevojnoj obuci rezervnih starješina, koja je godine 1984. bila posvećena temi 'Strategija oružane borbe', raspoređene u tri tematske cjeline. Velik broj starješina istaknuo se na poslovima i zadacima iz područja ONO i DSZ koji se obavljaju na području MZ, aktivan je u komitetima i štabovima ONO, a potrebno je spomenuti aktivnosti rezervnog sastava u okviru vježbi 'NNNI' i 'Drava 84'.«

5.3.5. dobrovoljno vatrogasno društvo

»Dobrovoljno vatrogasno društvo u Jalžabetu svojim aktivnostima okuplja velik broj stanovnika koji se, bilo neposredno ili posredno, uključuju u sve akcije koje društvo organizira. Ono je radilo sa starom opremom poslijeratnih ostataka. Iako je broj članova bio velik (1963. godine brojio je 22 člana), financijskih sredstava bilo je malo i društvo je životarilo sa starom opremom. Uz pokroviteljstvo RO »VIS« u Varaždinu, Vatrogasno društvo dobiva vatrogasnu zastavu, a daljnjim radom i nastupima na svim takmičenjima i proslavama prikuplja sredstva za novi agregat 'Sora', koji je 1966. godine i kupljen, uz pomoć Vatrogasnog saveza. Vatrogasno društvo i nadalje sudjeluje na takmičenjima i proslavama, a broj članova varira, tako da 1969. ima petnaest članova. U tom razdoblju, a također uz pomoć Vatrogasnog saveza i dobrovoljnog priloga mještana Jalžabeta te vlastitih sredstava, Dobrovoljno vatrogasno društvo kupuje automobil. Godine 1973. proslavljena je 50-godišnjica DVD-a, primljen je novi agregat 'Zigler'-automatik i kupljene svečane uniforme. Pokrovitelj proslave bio je »VIS« iz Varaždina. Daljnjim radom društva povećava se i broj članova, pa tako doseže 35 članova.

Pod pokroviteljstvom Šumskoga gospodarstva u Varaždinu, godine 1983. Dobrovoljno vatrogasno društvo proslavlja 60-godišnjicu rada. Tada mu je Vatrogasni savez općine Varaždina predao na korištenje

vatrogasnu cisternu. Društvo i nadalje radi po redovnom programu: sudjeluje u takmičenjima, vatrogasnim vježbama i slično, iako se u posljednje vrijeme osjeća mala stagnacija u nekim aktivnostima.«

5.3.6. lovačko društvo »trčka«

Od drugih društvenih organizacija koje djeluju u MZ Jalžabeta, Lovnačko društvo »Trčka« sigurno je jedno od najznačajnijih. Ta društvena organizacija osnovana je 1945. godine, na načelima dobrovoljnosti, amaterizma, ravnopravnosti i solidarnosti, kao i na sportskom i lovačkom drugarstvu svojih članova. Osnovana je radi što uspješnijeg ostvarivanja ciljeva i zadataka u uzgoju i zaštiti te sportskom lovljenju divljači. Dok je prema podacima za 1960. godinu Lovnačko društvo brojilo pet, godine 1985. broji 35 članova. Od ukupnog broja članova, s područja Lovnačkog društva je 26 članova, a izvan područja devet. Po socijalno-klasnom sastavu, radnika je četrnaest, poljoprivrednika osam, umirovljenika šest i ostalih sedam. Lovočuvarsku službu obavlja jedan lovočuvnik, koji je u radnom odnosu na neodređeno vrijeme. Društvo ima svojstvo pravne osobe i učlanjeno je u Savez lovačkih društava općine Varaždina, a preko njega član je Lovnačkog saveza Hrvatske. Uvidom u Reviziju Lovno-gospodarske osnove za razdoblje 1984—1988. vidjeli smo da je između Skupštine općine Varaždina i Lovnačkog društva »Trčka« iz Jalžabeta 1978. godine sklopljen ugovor kojim je Skupština općine Varaždina dala Lovnačkom društvu na upravljanje lovište broj 3, na temelju kojeg će Lovnačko društvo gospodariti lovištem od 15. rujna 1978. do 15. rujna 1988. godine.

Prema podacima Odluke o lovištima, ono koje pripada Lovnačkom društvu »Trčka« ima približno 4.000 ha. U prvom petogodišnjem razdoblju (1979—1984). Lovnačko društvo mnogo je pažnje poklanjalo uređenju lovišta i stvaranju povoljnih životnih uvjeta za sve vrste divljači, izrađivali su se i održavali lovno-tehnički objekti, a izgrađen je lovački dom u Jalžabetu, opremljen i pušten u rad, veličine 160 m². Izgrađeno je sportsko strelište i uređena okolica društvenog doma u Jalžabetu.

5.3.7. jedan konkretan primjer aktivnosti mjesne organizacije ssrnih i funkcioniranja lokalne samouprave

Na kraju ovog prikaza prikazimo rad lokalne samouprave u Jalžabetu jednim zapisnikom sa sastanka Mjesne organizacije SSRNH, održanog 26. 6. 1984. godine.

Teme, sudionici i metode raspravljanja opravdavaju detaljniji prikaz tog sastanka, prije svega zato što se radi o sadržajima koji dulje vrijeme zaokupljaju radne ljude Jalžabeta u borbi za njihovo ostvarivanje i zato što su neki od tih sadržaja djelomično razmatrani, planirani ili rješavani još u vrijeme prvog istraživanja u razdoblju od 1960. do 1965. godine (zdravstvena stanica i odvodnja).

Spomenutom sastanku su, između ostalih, prisustvovali:

— članovi Predsjedništva MK SSRN Jalžabet, članovi Savjeta Mjesne zajednice Jalžabet, predstavnici društveno-političkih i društvenih organizacija Mjesne zajednice Jalžabet;

- predsjednik, tajnik i stručni suradnik OK SSRN Varaždin;
- predstavnici samoupravnih interesnih zajednica: SIZ za regionalne i magistralne ceste, SIZ odgoja i osnovnog obrazovanja i društvene brige o djeci predškolskog uzrasta, SIZ zdravstva i ravnatelj Medicinskog centra, SVIZ Bednja—Plitvica;
- predsjednik Općinskog komiteta društvenih djelatnosti i član Izvršnog vijeća SO Varaždin, sekretar Općinskog sekretarijata za opću upravu i član Izvršnog vijeća SO Varaždin, tajnik Općinske komasacione komisije;
- direktor Osnovne škole Jalžabet;
- predstavnik RO »Varkom« i drugi.«

Predsjednik Mjesne organizacije SSRNH Anđelko Pavličević naveo je slijedeće, »goruće probleme«, za čije rješavanje se zalaže Mjesna organizacija SSRNH i sve subjektivne snage Mjesne zajednice: »izgradnja nove zdravstvene stanice, automatske telefonske centrale, prostorije pošte i mjesnog ureda, autobusne stanice, odvodnja iz pojedinih ulica i asfaltiranje, itd. Mjesna zajednica Jalžabet je izglasala samodoprinos za izgradnju nove zdravstvene ambulante, ali, na žalost, za te namjene nije uspio samodoprinos u Mjesnoj zajednici Jakopovec-Kaštelanec, te će i ta sredstva morati osigurati Mjesna zajednica u Jalžabetu. Do sada je za izgradnju zdravstvene stanice prikupljeno oko 4 milijuna dinara samodoprinosu i predviđa se da bi izgradnja započela u srpnju ove godine.« Profesor Josip Horvat, direktor Osnovne škole u Jalžabetu, govorio je o prostornim problemima škole, koja nema prostora za kabinete, praktikum i knjižnicu, a u zgradi škole je još Mjesni ured i Pošta.⁷⁹⁾ Nije ostvaren ni program uređenja i proširenja škole u Jalžabetu zacrtan općinskim samodopri nosom od 1979. do 1984. godine, kojim sredstvima je u Jalžabetu bilo predviđeno adaptirati školsku zgradu i izgraditi dvoranu.

Stanko Janković, predsjednik Skupštine Mjesne zajednice, istakao je da je izgradnja telefonske centrale u Jalžabetu bila planirana još u srednjoročnom razdoblju od 1976. do 1980. godine, a ni do danas još nije taj program realiziran. On je upozorio na problem neuređenog križanja na ulazu u Jalžabet, zbog čega su se već dogodile dvije teže saobraćajne nesreće. Istakao je i to da se na odgovarajući način ne održava cesta za Grešćevinu.

Vilim Šagi, predsjednik SIZ-a za regionalne i magistralne ceste, odgovorio je da će se uređenje raskršća riješiti još ove godine, a cesta za Grešćevinu se održava nasipanjem šljunka, ali problem je u tome što bujice oborinskih voda često oštećuju tu cestu.

Ivan Bajs, poljoprivrednik, govorio je o problemima poljoprivrednika, posebno zbog teškoća nabave umjetnih gnojiva. Istakao je da je SOUR-u »Varaždinki« predao na otkup pšenicu, ali nije dobio ugovorene količine stočnog brašna i posija. Naglasio je i sadašnji aktualan problem stočarstva, koji se očituje u visokim cijenama stočne hrane i niskim cijenama otkupa mesa, što bi moglo imati za posljedicu ponovno smanjenje stočnog fonda, klanja svinja itd. Predložio je zato da se na razini regije osnuje fond za pokriće gubitaka u stočarstvu. Isto tako je zamjerio što PPK »Koka« ne ulaže vlastita sredstva za unapređenje primarne ratarske proizvodnje i tako osigura dio potrebnih količina kukuruza. Postavljeno je i pitanje komasacije.

79) U toku 1985. iseljen je MU iz zgrade škole.

Premužić je istakao da je prije tri godine podnesen zahtjev za otvaranje deponija smeća, ali to još nije riješio Komitet za urbanizam. Privremeno smetlište stvara velike troškove Mjesnoj zajednici, a izaziva i negodovanje Šumarije. Istakao je i problem uređenja groblja...

Rok Herceg je govorio o djelovanju Dobrovoljnoga vatrogasnog društva... Spomenuo je i problem zagađivanja čovjekove okoline, jer kroz naselje prolazi otvoreni kanal.

Tomislav Tomašić predložio je da se održi zajednički sastanak predstavnika Komiteta za urbanizam i Mjesne zajednice, kako bi se riješila pitanja nove lokacije autobusnog stajališta i deponija za smeće. Josip Kuzminski, ravnatelj Medicinskog centra, naglasio je da su pri kraju pripreme za početak izgradnje zdravstvene ambulante. Za tu investiciju je SIZ zdravstva osigurao trinaest milijuna dinara, Medicinski centar i Ljekarna dr Gaj preuzimaju obavezu za po milijun dinara, a Mjesna zajednica iz samodoprinosu pet milijuna dinara, što je ukupno 20 milijuna dinara, a već sada znamo da će biti potrebno 25 milijuna dinara, s 5 milijuna dinara će kreditirati izvođač radova »Građevinar« koje treba vratiti.

Branko Filipašić govorio je o društvenoj samozaštiti i kritički se osvrnuo na rad SIZ-a protupožarne zaštite.

Janko Pavetić, predstavnik Općinskoga komiteta društvenih djelatnosti i član Izvršnog vijeća Skupštine općine, osobno je preuzeo obavezu da sa sadržajem rasprave i zaključcima informira Izvršno vijeće i odgovarajuće općinske organe uprave... Smatra da nije u redu što se sastanku nisu odazvali predstavnici RO PTT saobraćaja te je potrebno upriličiti poseban razgovor s direktorom PTT-a u Varaždinu u vezi s postavljanjem javne govornice i izgradnjom automatske telefonske centrale.

Gabrijel Mežnarić, predsjednik OK SSRN Varaždina, ocijenio je da iznijeti problemi zavređuju punu pažnju i da njihovu rješavanju treba prići s punom odgovornošću ne samo svih faktora Mjesne zajednice nego i odgovarajuće samoupravne interesne organizacije, općinski organi uprave i radne organizacije...«

Ističemo ovaj primjer političke prakse zato jer je u njemu najvidljiviji način okupljanja svih subjektivnih snaga na jedinstvenim, zajedničkim zadacima u Mjesnoj zajednici. To je metoda odgovornog prilaženja i uspješnog rješavanja zajedničkih potreba ljudi putem neposrednog i delegatskog upravljanja u općini Varaždinu i u Mjesnoj zajednici u Jalžabetu.

6. porodični život i porodični odnosi

I u razvitku porodičnih odnosa u razdoblju od 1961. do 1981. godine javile su se bitne promjene. Od pretežno autarhične, zatvorene poljoprivredne porodice, u kojoj većina članova živi od poljoprivrede, u posljednjih 25 godina prevladala je otvorena porodica mješovitog sastava, u kojoj žive radnici, zanatlije, službenici, učenici, studenti i poljoprivrednici.

Jače su izražene i promjene tipova polunaturalnih ekonomskih odnosa vezanih rodbinskim i susjedskim vezama. Mehanizacija je izmijenila ovisnost porodice o većem broju rodbinske radne snage, kao i o po-

moći susjeda. Žetva, vršidba i košnja nisu više grupni radovi, nego radovi pojedinog domaćina, jedne porodice, odvojeno od ostalih.

Društveni kontakti koje porodica održava proširili su se na odseljenu djecu, zaposlenu u gradu, na poslovne kontakte s općinom i stručnim službama (agronom, veterinar). Posjećuju se priredbe, izložbe itd. Šalju se na ljetovanje djeca, a i sve veći broj odraslih članova porodice ljetuje izvan naselja (na moru itd.).

Uz pomoć tehničkih aparata u domaćinstvu, domaćica sama obavlja kućne poslove. Ne prede, ne tka, ne čeha perje itd. Ukućani nose industrijsku robu. Na taj način domaćicama više nije potrebno da se međusobno pomažu pa i ta vrsta rodbinskih i susjedskih veza otpada. U brojnim promjenama koje su počele još u predratnom razdoblju, zapaženo je smanjenje broja članova porodice i broja porodica u jednom domaćinstvu. To smanjenje ukupnog broja članova u porodici išlo je usporedo s težnjom seljaka da što prije steknu samostalno gospodarstvo i održe standard u porodici. Broj članova u porodici pokazuje također smanjenje broja djece. Pravilo da se poslije drugog djeteta porodica ne povećava, prihvaćeno je u cijelom selu.

U vrijeme poslije 1960. godine podjela rada u porodici razvijala se različito. U čistim poljoprivrednim porodicama, s uvođenjem mehanizacije, olakšan je rad ženama, pogotovu dok su imale malu djecu, a isto tako i starijim osobama. U Jalžabetu još i danas (prema anketi iz 1981. godine) postoji podjela na teške fizičke poslove, koji su i nekad spadali u domenu rada muškarcima, a poslovi u kući (kuhanje, spremanje, pranje, čuvanje djece i bolesti) smatraju se ženskim poslovima. Međutim, u današnje vrijeme sve se više gubi granica između muških i ženskih poslova. Jalžabećanke, zajedno sa supružima, obavljaju i sve teške fizičke poslove. U mješovitim domaćinstvima na domaćicu su pali gotovo svi poljoprivredni poslovi, pored brige za djecu i kućanskih poslova.

Uspoređujući obavljanje poslova po spolu, vidimo da udate žene, čiji su muževi zaposleni izvan naselja, bez obzira na dob, (nakon 18 godina života) same, uz domaćinske i poljoprivredne poslove, obavljaju i javne poslove izvan domaćinstva. Veći broj žena obavlja poslove kao i muškarci u institucijama i u općini. I te činjenice utječu na promjenu u stavu i drukčijem shvaćanju položaja žene, ravnopravnosti spolova i uspostavljanju novih odnosa u svakodnevnom životu ljudi. Prema tome, muškarac zaposlen izvan poljoprivrednog gospodarstva ustupa sve gospodarske i društvene poslove ženi. Žena ih prihvaća i obavlja bez ustručavanja, svjesna da ih mora obavljati u interesu svoje porodice.

Opterećenost poslovima u poljoprivredi upućuje domaćicu da se upoznaje s poljoprivrednim oruđima i odlučuje u njihovu izboru, što prethodnih desetljeća nije bio slučaj. Preopterećenost žena poljoprivrednim, kućanskim i drugim poslovima ne ostavlja joj slobodnog vremena za društveni rad u naselju i obavljanje samoupravnih dužnosti.

Prema istraživanjima u 1981. godini, utjecaj televizije na život u naselju, prilično je velik. Televizija okuplja cijelu porodicu. Ona generaciji domaćina koji su u dobi od četrdeset do šezdeset godina zamjenjuje donedavno najmilije oblike odmora i razonode: razgovore sa susjedima, razgovore uz čašicu vina.

Novac i prihod domaćinstva uglavnom je namijenjen prehrani, nabavljanju odjeće, školovanju djece, kupovini namještaja, poljopri-

vrednih oruđa i strojeva i tek je na posljednjem mjestu kupovina zemlje. U prethodnim razdobljima bilo je obratno. Štedilo se i otkidalo od usta da bi se nakon duge štednje kupio komadić zemlje. Danas se izdaci za nekretnine povećavaju u porodicama čiji su domaćini između četrdesete i šezdesete godine života. Tek tada, kad su podmirili sve osnovne potrebe, iškolovali, poudali i poženili djeću, razmišljaju o eventualnoj kupovini neke nekretnine.⁸⁰⁾

»U Jalžabetu je još danas najčešći način stjecanja posjeda nasljeđe. Posjed obično nasljeđuje najstariji sin koji ostaje uz roditelje. Djeca imaju pravo nasljeđa na jednake dijelove, kćerke kao i sinovi. Kćerka ne koristi uvijek, ako se tako dogovore, svoj nasljedni dio u cijelosti ako se nasljeđe odnosi na zemljišni posjed. Svoj dio ostavlja braći, a ona dobiva novac i opremu (...)

Dok je obitelj na okupu, svi članovi porodice se smatraju vlasnicima svega (zemljišta, stoke, namještaja). Svi zdušno rade na posjedu, svatko onaj dio posla koji mu je dogovorom dodijeljen. U slučaju razlaska porodice, ženidbom, priženjenjem, udajom, odlaskom u grad, ili osnivanjem posebnog doma mladih, posjed se dijeli po vlasništvima. Svakome pripada njegova vlastita čestica, a od roditeljskoga posjeda svaki nasljednik dobija svoj zakonski dio. Roditelji ostaju u porodičnoj kući zadržavajući dio imanja za svoje održavanje. Majci se određuje poseban dio za slučaj udovištva i taj dio pripada onome s kim će provesti ostatak života. I otac svoj dio, ako ga je posebno izdvojio, ostavlja onome s kim će provesti ostatak života.«

Porodica u Jalžabetu još je i danas uglavnom sastavljena od triju generacija: djeda i bake, oca i majke (domaćin i domaćica najčešće) te sinova i kćeri. Dom u kojem stanuju, a koji je dio njihova nepokretnog imetka, okuplja i ostalu rodbinu u nekim već rjeđim slučajevima. To su brat ili sestra domaćina ili domaćice i poneki daljnji rođaci bez svoje uže porodice. U obiteljskoj kući broj članova se mijenja, odnosno smanjuje ili povećava udajom, ženidbom i odlaskom iz doma ili dovođenjem snahe ili zeta u kuću. Ako se za života okupljene porodice zida nova porodična kuća, u njoj se posebno mjesto danas odvaja za stare roditelje, a posebno za mladu porodicu ako ostaju zajedno. Ako se mlada porodica izdvaja u sasvim posebno kućanstvo, ona se uz stari porodični dom još uvijek vezuje zajedničkom pomoći roditeljima u nekim sezonskim poslovima, kao i u brizi za njihovu prehranu i zdravlje.

6.1. podjela poslova i odlučivanje u porodici

»Danas su domaćini zaduženi poslovima koji su najvećim dijelom izvan kuće, oranjem u 84 slučaja (od 131 anketiranog), kopanjem, žetvom i berbom u 85, dovozom drva i radom oko stoke u 77 i u kućnim poslovima u 21 slučaju. Poslovi u kući (kuhanje, spremanje, pranje, čuvanje djece i bolesnih) smatraju se ženskim poslovima. Međutim, granice između muških i ženskih poslova u naselju nisu striktno određene. Jalžabećanke zajedno sa supruzima rade i sve teške fizičke

80) Poblje rezultate istraživanja porodičnog života i odnosa u Jalžabetu od 1961. do 1985. godine obradile su Mira Balen i Olga Taritaš. Iz njihova separata objavljenog u *Glasniku* citiramo najkarakterističnije dijelove.

poslove. Muškarci poslije obavljenog poljoprivrednog rada, rada u industriji ili drugdje izvan svoga posjeda, pomažu ženi u kućnim poslovima i na »dvoru« (21), u čuvanju predškolske djece (11) i njezi starih i bolesnih (17). Žena u teškim poslovima sudjeluje kako slijedi: oranje 34, kopanje 68, dovoz drva 41, rad oko stoke 77, te poslovi u kući 81 slučaj. Domaćin se više no njegova supruga bavi poslovima izvan kuće: odlazak u grad 76 u odnosu prema 33 koliko sudjeluje žena, odlazak na sastanke u 52, a žena u 11 slučajeva, te odlazak na seoske svečanosti muškarac u 53, a žena u 48 slučajeva. Žena sudjeluje više u čuvanju predškolske djece (15) i njezi i čuvanju starih i bolesnih (29). Ako bismo slučajeve zaduženja domaćina mogli zbrojiti, on bi imao 547, a domaćica 437 raznih zaduženja. Međutim, treba uzeti u obzir da su radna zaduženja žena danonoćna i da se samo brojem ne mogu dovoljno procijeniti. Nadalje, uočljivo je da domaćica vrlo malo vremena posvećuje svom društvenom radu u naselju.«

6.2. sklapanje brakova

»Zasnivanje buduće porodice u Jalžabetu se priprema smišljeno: ekonomskim mjerama, upoznavanjem i pripremanjem djece za pravilno ocjenjivanje budućeg bračnog druga i njegove porodice. U izboru bračnog druga kod mladića i djevojke na prvom mjestu su narav i dobrota (24 odgovora). Brak postaje život u zajednici dviju osoba koje osim želje da održavaju svoj posjed i imaju djecu, te poštuju starije, postavljaju i ciljeve zajedničkog doživljavanja na osobnom planu (...). Na drugom mjestu su i za mladića i djevojku izgled i ljepota. I ranijih godina se u naselju gledalo na te kvalitete, ali ne ju tolikoj mjeri kao otkada se djeca školuju izvan naselja i zapošljavaju u vanpoljoprivrednim zanimanjima. Marljivost u radu je na trećem mjestu. Dalje slijede zdravlje (neophodno u radu izvan kuće i u poljoprivredi), zvanje izvan poljoprivrede, imetak i prihod, vjerska pripadnost, da je jedinac ili jedinica te ideološko-politička pripadnost. Roditelji su u izboru budućega bračnog druga svoga djeteta u procjenjivanjima približni svojoj djeci. Danas ne gledaju u tolikoj mjeri na imetak i nasljeđe nego, kao i djeca, u prvom redu, na narav i dobrotu, a u istoj mjeri i na marljivost u radu. Treća po vrijednosti je crkveno-vjerska pripadnost, zatim izgled i ljepota, zdravlje i poznavanje nekih vještina i izvanpoljoprivrednih poslova. Njima je manje važan imetak od zvanja i upola manje da li je jedinica. Ideološko-politička pripadnost nije kod roditelja uopće spomenuta.

U Jalžabetu se brak sklapa u dobi između 23 i 24 godine života. Postoje i maloljetnički brakovi, ali većina sklapa brak u svojoj punoljetnoj dobi, kada su mladi ljudi sposobni za zrelo donošenje odluka. Brak iz ljubavi bio je glavni osnov za stupanje u brak (69 odgovora, od toga 56 muškarci i 13 žene).

U osnivanju porodičnog doma u naselju je 27 mladića dovelo mladu na svoje imanje, i pet žena se također izjasnilo da su došle na imanje supruga. Ukupno 32 slučaja. U osamnaest slučajeva suprug je došao na ženino imanje. Isti broj je osnovao svoj dom izvan doma roditelja. U odnosu prema 1962. godini, povećao se broj prelaska mladića na imanje djevojke i povećao se broj samostalno zasnovanih domaćinstava.

Maloljetnički brakovi izazivaju zabrinutost, a u nekim slučajevima i osudu u naselju. Razlozi radi kojih se sklapaju maloljetnički brakovi su slijedeći: zaostalost roditelja, nepromišljenost, neznanje djece, seksualne slobode, nedovoljno poznavanje i obazrivost u seksualnim kontaktima i trudnoća, te ekonomski razlozi — osiguranje miraza, djevojačkog ili mladićevog nasljeđa, potreba radne snage, upoznavanje na radu i sastajanje na radu u selu.

Odluku za sklapanje braka donijeli su mladi samostalno u 75 slučajeva, a roditelji za svoju djecu u četiri slučaja. Bez odgovora bilo je 52 upitnika. Roditelji su bili suglasni u 51 slučaju, nisu se upletali u sedamnaest slučajeva, a bili su protiv braka u pet slučajeva. U dvadeset i tri slučaja, pri izboru bračnog druga, davali su svoje mišljenje i sugestije i prijatelji i poznanici.

U Jalzabetu se nisu sklapali brakovi među krvnim srođnicima. Crkvenom vjenčanju pristupa većina mladih.«

6.3. planiranje porodice

»Planiranje porodice, broja djece, odavno postoji u Jalzabetu. Bračni par broj djece dogovara međusobno, i to osamdesetih godina češće nego dvadeset godina ranije.

O tome da li su željeli imati više djece, Jalzabecani se nerado izjašnjavaju. Bez odgovora je ostalo 84 upitnika (67 m i 17 ž). Muškarci su se u pet slučajeva izjasnili da žele više djece, a u 33 da ne žele. Jedna žena se izjasnila da je željela imati više djece, a osam da nisu. Beba u kuću stiže obično kada je prisutnost starije generacije svakodnevna. Danas je mlada porodica u njezi djeteta uspjela da se izdvoji od neželjenih, štetnih, nehigijenskih i medicinski neopravdanih postupaka. Mladi roditelji se u vezi s djecom u trinaest slučajeva obraćaju starijim rođacima, dva susjedima, a 69 zdravstvenom osoblju. Bez odgovora: 57.

Medicinska služba je prodrla u dom mladog roditelja. U svim ozbiljnijim zdravstvenim smetnjama roditelji dijete redovno nose na liječnički pregled, kupuju lijekove, dijete njeguju po uputama patronažne sestre i liječnika. Djeci je osiguran specijalistički pregled i bolničko liječenje. U odnosu prema 1961. godini, ovo je veliki napredak u poznavanju njege djeteta.

Najveći dio čuvanja djece je na majci. Malu djecu najviše pomažu čuvati bake i tete, dakle članovi porodice. Dijete je neprestano u centru porodičnog života. Bake i rođake primaju savjete o pravilnom odgoju i njezi, usporedo s mladim majkama. Tome pridonosi i izvjesno medicinsko iskustvo starijih.«

6.4. odnos roditelja i djece

»U pitanju savjetovanja roditelja sa školom i društvenim organizacijama opažamo veliku angažiranost i očeva, a ne samo majki. Na roditeljske sastanke idu i očevi i majke.

Učenje djece je najvažnije u današnjoj brizi roditelja. Roditeljima je jasno da bez školske spremlje mladi ljudi ne mogu pravilno voditi svoje poljoprivredno domaćinstvo, uključivati se u tehničke mjere

unapređenja, a niti se pravilno koristiti dnevnom štampom, stručnom, poljoprivrednom i društvenom.

Njihova briga usmjerena je i na ponašanje djeteta izvan porodice, i to utoliko više što se dijete više uključuje u razne grupacije djece i kasnije omladine. Roditelji se obraćaju školi za savjet i u izboru zanimanja svog djeteta.

U predškolskoj dobi djeteta roditelji prate njegov školski razvoj. Mladi roditelji koji su završili osmoljetku ili neku stručnu školu mogu danas pomoći svom djetetu. U izradi domaćih zadaća i u pregledavanju zadataka sudjeluje otac u 28 slučajeva, mati u 42, ukućani u šest, drugi u jednom, bez odgovora u 78 slučajeva. Briga roditelja za djecu u školi manifestira se i u odlasku na roditeljske sastanke: otac ide redovno u 27 slučajeva, povremeno u sedam, mati redovno u 39, a povremeno u devet. Ne odlaze ni otac ni mati samo u jednom slučaju, a bez odgovora je 74 upitnika.

Roditelji daju djeci džeparac, a naročito prilikom rođendana, Nove godine, posjete rođacima. Djeca novcem nabavljaju u prvom redu dječje stripove, novine, knjige, časopise (30), sprave za ručni rad (20), slatkiše (25), igračke (7) i ostalo (17). Jalžabečani su i u dječjem budžetu ostvarili određenu racionalnost i umjerenost. Polovica utrošenog novca otpada na školsku lektiru i pribor za tehničku nastavu.

Porodica je posebno održala običaj pjevanja narodnih pjesama, pjesmica naučenih u školi i rodoljubnih pjesama. Moderna glazba prodira u naselje. I danas su sačuvane u sjećanju Jalžabečana mnoge šale, zagonetke i doskočice. Roditelji i djeca obogaćuju svoja znanja s televizijskih programa i kasnije ih međusobno obnavljaju prepričavajući ih. U pripovijetkama je načinjen veliki pomak. Od nekadašnjih priča o vukodlacima i vješticama, prešlo se na priče iz povijesti, iz NOB-a, tehnike, prirode itd. Televizijski program za djecu gledaju svi ukućani u vrijeme kada su djeca kod kuće. Djed i baka sudjeluju uz roditelje i ostale ukućane u prepričavanju unucima svojih doživljaja.

Roditelji su stvorili bliži kontakt s djecom svojim zanimanjem za njihov napredak, brigu za njihove probleme i teškoće. Djeca nisu u toj mjeri udaljena i zaplašena od svojih roditelja kako je to bilo s ranijim generacijama. U svojim brigama i raznim životnim tegobama oni se povjeravaju roditeljima kao najbližima u kući, majci u šezdeset slučajeva, ocu u 37, prijateljima u šest, a rodbini u dva slučaja. Bez odgovora 67. Vidi se da je porodična kohezija jasno izražena i da su djeca vrlo blisko vezana uz svoje roditelje.

Novi odnos roditelja i djece opaža se i u promijenjenom načinu roditeljskih postupaka prema djeci kad su neposlušna. Nekadašnje šibe, remeni, čuške, zamjenjuju objašnjenja i razgovori. I danas se stare metode mogu zateći u nekim porodicama, ali u pravilu nemaju tako drastičan vid kao nekada.«

6.5. sklad i nesklad u braku

»O razvodu braka i stavovima domaćina prema razvodu, na postavljeno pitanje: da li su danas brakovi sretniji nego nekada, dobivamo jasne negativne odgovore.

Roditelji, smatrajući brakove manje sretnima nego nekad, navode neodgojenost mladih za bračni život u suvremenom društvu kao

glavni razlog. Naglašavaju neugodna ponašanja mladih među sobom, ponašanja koja se u ranijim desetljećima među bračnim parovima nisu javljala u toj mjeri.

Roditeljima, gledajući mlađe bračne parove u njihovoj nesreći u braku, nedostaje potreban kontakt i razumijevanje problema u onom smislu da mladima pomognu savjetom, jer su mladi udaljeni školom, odgojem izvan kuće i težnjama.

Da su danas brakovi sretniji nego nekada, smatra jedanaest domaćina u dobi od 41 do 55 godina, u odnosu prema devetnaest koji smatraju da brakovi danas nisu sretniji.

Današnja najbrojnija skupina domaćina bila je odgojena pod utjecajem tradicionalnog oblika porodice u kojoj su roditelji bračnu zajednicu smatrali neraskidivom, bez obzira na mnoge nesređenosti, patnje, čak i surovosti u tim porodicama. Bračna zajednica bila je neraskidiva i u slučajevima duševnih i tjelesnih mana. Porodični život je ostao doživotna veza, bez izgleda na osobnu sreću i mogućnosti stvaranja normalnijih, sretnijih odnosa prema djeci i ostaloj rodbini.

Razvod brakova u naselju je unatrag dvadeset godina porastao. Najglavniji razlog razvoda je neslaganje naravi i nepodnošljiv zajednički život (muškarci 30, žene 10). Po iskazima ispitanika, izgleda da su muškarci više ugroženi, jer su taj razlog naveli u visokoj mjeri. Nevjerstvo supruge je po shvaćanju muškarca mnogo manje važan razlog za razvod od njene naravi. Zlostavljanje je treći po redu u navedenim razlozima (muškarci 15, žene 3) kao osnova za razvod braka.*

6.6. neki problemi starije generacije

»I danas u Jalžabetu starješinstvo prestaje s tjelesnim slabljenjem. Prestanak rada starijih osoba nije vidljiv kao u industriji ili drugim zanimanjima, i starci tek u dubokoj starosti, iznad 75 ili 80 godina, zapravo prestaju biti fizički aktivni. Njihova životna granica vitalnosti se pomaknula unaprijed. Veća zdravstvena njega, liječnička pomoć, nove agrotehničke mjere i mehanizacija, olakšale su rad i smanjile tešku opterećenost i iscrpljenost. Mnogo bolja prehrana i urednost života, veći stambeni komfor, veća zaštita od nevremena i hladnoće, shvaćanje o potrebi usporednog odmora uz rad kao neophodnosti održavanja zdravlja, te zadovoljstva postignutim napretkom na vlastitom posjedu do 1982. godine, produljila su tjelesnu i psihičku životnu snagu jalžabetskih starijih generacija.

Na posjedima s kojih su muški članovi otišli na rad izvan poljoprivrede, autoritet starog oca porodice se ograničio na područje organiziranja posjeda i poslova na okućnici i na rad oko stoke.

Na posjedima čisto poljoprivrednim ostao je položaj staraca u pogledu autoriteta neizmijenjen. Dogovori o svim poslovima na imanju ostaju podijeljeni s ostalim članovima kao što je to bilo ranije. Smanjenjem fizičkih i psihičkih sposobnosti staraca poslovi prelaze na mlađe.

Pomoć koju starci primaju od djece po standardu razlikuje se od nekadašnje: radio, televizor, knjige, modernija odjeća, ljetovanje s djecom, boravak u gradu, liječenje u lječilištima, lijekovi itd.

Također se zapaža briga o unapređenju staračkih domova (hladionici, neki tehnički predmeti za olakšanje kućanskih poslova, električna glačala).

I nadalje se onemoćalim roditeljima daje pomoć u hrani i novcu, a dnevno im se pomaže u spremanju kuće i održavanju čistoće i zdravlja.

Pomoć u sezonskim radovima i danas postoji, čak ako su djeca oženjena i udata u okolna mjesta i grad. Dolazi se za vrijeme ljetnih subota i nedjelja, također i svih blagdana. Ljetni se blagdani provode »radno«, bez odmora, ali uz dobar svečani ručak i vince iz gorica. Povećane su susjedske pomoći starcima čija su djeca otišla u grad ili su bez djece. Susjedi su u neprekidnoj i neposrednoj blizini, oni uspostavljaju kontakte sa starčevim odsutnim potomcima, obavještavajući ih o zdravlju i životu starih osoba.«

7. religijska situacija u jalžabetu

7.1. uvodna napomena

U prvom istraživanju u Jalžabetu istraživačka ekipa nije se bavila religijskom svijesću njegovih stanovnika, premda su neki aspekti religijskog ponašanja dotaknuti. Novom istraživačkom timu pridružila se dr. Štefica Bahtijarević. Njezinim doprinosom rezultati ponovljenog istraživanja obogaćeni su i uvidom u tu komponentu društvene svijesti.⁸¹⁾

7.2. rezultati istraživanja

O istraživanju rasprostranjenosti religioznosti i povezanosti s religijom i crkvom u Jalžabetu, valja već na početku iznijeti nekoliko podataka važnih za njegovo razumijevanje. Istraživanje o kojemu ovdje izvještavamo imalo je sreću da je provedeno ne na uzorku, nego na cjelokupnom stanovništvu Jalžabeta — anketirani su svi stanovnici u dobi od dvanaest i više godina. Tako smo došli do zadovoljavajućeg broja podataka iz kojih se o zadanom problemu može govoriti objektivno, barem na razini osnovnog uvida. Taj aspekt istraživanja sada se javlja prvi put, tako da izostaje svaka mogućnost usporedbe s instovrsnim ili sličnim istraživanjem u prethodnom razdoblju na istom području. Zbog interdisciplinarnosti cjelokupnoga istraživačkog pothvata, istraživanje u području religije nije moglo biti složenije naravi ni u pogledu prikupljanja, niti u pogledu obrade građe, ali podaci koje smo sakupili omogućavaju barem osnovni uvid u neke aspekte ispitivanog fenomena: proširenost tradicionalnih oblika religioznosti, aktualizaciju religioznosti i povezanosti s crkvom, prihvatljivost crkvene doktrine i postupanja crkve u suvremenim uvjetima, domet religijsko-crkvenog utjecaja na različitim razinama

81) Na ovome mjestu prenosimo gotovo integralni tekst njezine interpretacije dobivenih rezultata, objavljen, inače, zajedno s ostalim separatima, u *Glasniku*. Smatramo to korisnom dopunom poznavanju Jalžabeta i njegovih stanovnika.

(osobnoj, porodičnoj i društvenoj), odnos religijskih stavova i stavova društveno-političke naravi. U pogledu obrade, a to znači i u pogledu ovdje iskazane analize, valja reći da je obavljena isključivo na razini pregleda frekvencija (a ne na bazi ukrštanja ili multivarijantnih analiza), jer zbog unificiranosti stanovništva s obzirom na ovdje značajna obilježja — religioznost, konfesionalnu pripadnost, nacionalno opredjeljenje, obrazovanje, zanimanje i slično — drugačija analiza i nije imala smisla.

Dakle, iako nije moguće izvršiti komparaciju s prethodnim vremenima, ovo istraživanje ipak ima svoje znanstveno i praktično opravdanje jer daje mogućnost uvida u karakteristične procese u naselju Jalžabetu na razini stavova i vrijednosnih orijentacija njegovih stanovnika. Izvršili smo to uvažavajući prethodne spoznaje o religiji — pored ostaloga, kao onom tradicionalnom obilježju koje čini upravo bit tradicionalnog načina života, dakako, kad je riječ o tradicionalnoj religiji.

O religiji će, dakle, ovdje biti govora kao o jednoj od tradicionalnih vrijednosti svojstvenoj tradicionalnom, a to znači, prije svega, seoskom ambijentu. U tom pogledu to je i jedini vrijednosni sud o religiji na način: ako religija zadržava tradicionalne oblike, obnavlja i uvjete koji tim tradicionalnim oblicima pogoduju. Rađajući se u pogodnom ambijentu, religija i sama djeluje na takav ambijent, na njegovo trajanje i obnavljanje.

S tim se pitanjem moramo susresti upravo u ambijentu kakav je Jalžabet, jer ispitivanja religioznosti i povezanosti sa crkvom u suvremenim uvjetima pokazala su da, ne samo u tradicionalnim ambijentima, nego i u urbanim uvjetima, religija pokazuje svoju adaptabilnost, životnost i mogućnost obnavljanja.

Tradicionalni ambijent i tradicionalni način života njenom su osnovnom podlogom. Vidjet ćemo što pokazuju rezultati istraživanja. Evo najprije podataka o rasprostranjenosti religioznosti s obzirom na osobnu izjavu ispitanika:

U selu Jalžabetu nalazimo slijedeću distribuciju odnosa prema religiji: vjernika 86,3 posto, neopredjeljenih 7,2 posto, onih koji nisu vjernici 3,2 posto i ateista 3,2 posto.

Kao što vidimo, dominantna i većinska pojava stanovništva jest njihova religioznost. Dapače, prema preciznijoj skali odnosa prema religiji lako ćemo utvrditi da prevladava »crkveni« oblik religioznosti, jer se 72,2 posto stanovnika izjasnilo za stav »uvjereni sam vjernik i prihvaćam sve što moja vjera uči«, a tek 11,2 posto za »religiozan sam premda ne prihvaćam sve što moja vjera uči«.

Poznavaocima sociologije religije ili empirijskih podataka iz toga područja nije nepoznato da se rasprostranjenost religioznosti u seoskom ambijentu i odvija upravo na način kakav je dobiven u Jalžabetu. Zbog toga prvi podatak i ne iznenađuje. Međutim, znatno veći postotak identifikacije sa crkvom i prihvaćanja vjerskih učenja (po osobnoj izjavi) nego što je dosad u našim uvjetima registriran, ipak znači izvjesno iznenađenje i pobudu da se istraži o kakvoj je crkvenosti i povezanosti riječ. Uz to valja reći da se, prema osobnoj izjavi ispitanika, jedva i može govoriti o problematizaciji odnosa s religijom i crkvom te da o nevjernicima, ateistima, pa i o neopredijeljenima, može biti govora samo kao o sporadičnoj pojavi i gotovo kao o usamljenicima ili »bielim vranama«.

Objašnjenje moramo potražiti u strukturi ispitanika. Naime, sva sadašnja istraživanja pokazala su da od socio-ekonomskog statusa ljudi, a prije svega od njihovoga zanimanja i obrazovanja (a tome primjerenog i materijalnog stanja) najviše zavise i njihovi stavovi. Potvrđuje to i struktura stanovnika Jalžabeta, o čemu je ranije u ovoj knjizi bilo govora.⁸²⁾

Uz rasprostranjenost osobne religijske identifikacije valja ponešto reći i o proširenosti tradicionalnih oblika religioznosti. Pomaže nam to ne samo da shvatimo povijesnu pozadinu nego i dio suvremene podloge konkretne religijske situacije. Valja odmah reći da je stanovništvo Jalžabeta uglavnom katoličke vjeroispovijesti (95 posto) te da je gotovo zanemariv broj onih koji pripadaju nekoj drugoj vjeroispovijesti ili onih koji ne pripadaju ni jednoj (3 posto prema osobnoj izjavi).

Većina stanovnika poučavana je u vjeri i može se reći da je to dominantan oblik odgoja oca, majke, bake odnosno dominantan oblik odgoja u porodici (oko 95 posto). Svi ostali oblici odgoja (»nereligiozan«, »protiv vjere« i »o tome nije bilo govora«), gotovo su zanemarivi.

Stanovnici Jalžabeta gotovo svi su išli (ili idu) na vjeronauk — tek 2,4 posto izjavljuje »nisam išao«.

Uz te podatke, za tradicionalnu religioznost važni su i podaci o obavljanju zajedničke molitve u kući (što 42 posto stanovništva čini redovito, a 41 posto ponekad), slavljenje većih crkvenih blagdana (što čini redovito 72 posto, a ponekad 23 posto stanovnika) i slavljenje imendana (55 posto redovito i 36 posto ponekad).

Ti podaci govore o tome da tek mali dio stanovništva (ispod 10 posto ili čak 5 posto) ne održava ove tradicionalne religijsko-obredne čine te da je tradicionalna religioznost vrlo izrazito obilježje stanovnika Jalžabeta. O tome svjedoče i neki pokazatelji prihvaćanja vjerovanja, koja i nisu crkveno podržavana, ali se običajno i s koljena na koljeno prenose, odnosno usvajaju i zbog nepromijenjenih društvenih uvjeta iz kojih se nanovo obnavljaju i održavaju. Tako u postojanje sudbine vjeruje 72 posto, a u postojanje duhova 42 posto, u postojanje ukazanja i čudesa 70 posto, odnosno u postojanje neke više sile izvan ovoga svijeta 67 posto mještana.

Kao što vidimo, tradicionalni oblici religioznosti, crkvenog i izvan-crkvenog tipa, u ispitivanom su području veoma rasprostranjeni.

Pogledajmo sada neke oblike aktualizacije religioznosti i povezanosti sa crkvom. Bit će to iz područja prihvaćanja osnovnih oblika vjerovanja i nekih od oblika participacije. U pogledu prihvaćanja crkvenog dogmatskog sustava, podaci su slijedeći:

- u postojanje boga vjeruje 88 posto,
- u postojanje života poslije smrti 68 posto,
- da je Isus Krist sin božji 87 posto,
- da postoji raj i pakao 78 posto,
- da će svi ljudi uskrsnuti 67 posto,
- da je bog stvorio svijet 84 posto,
- da je bog stvorio čovjeka 84 posto,
- da je bog izvor morala i dužnosti 76 posto.

82) S obzirom na to da među našim ispitanicima 39 posto čine učenici, valja podsjetiti na rezultate drugih istraživanja, koji govore da djeca ove dobi koju smo anketirali slijede religijski model obitelji.

Iako se ne može govoriti o potpunoj konzistentnosti religijske svijesti, tj. da svi vjernici usvajaju podjednako sva crkvena učenja, ipak je ovdje konzistentnost mnogo veća nego što je utvrđena u drugim istraživanjima.

Neke religijske dogme ipak su i ovdje znatnije poljuljane, a naročito one o uskrsnuću, postojanju života poslije smrti ili raj u paklu.

Aktualizacija religije odvija se ne samo na razini prihvaćanja crkveno-religijske doktrine, nego i na razini ponašanja. To su, prije svega, ponašanja obredne naravi, a onda i ona na osnovi kojih se identificira povezanost sa crkvom. Između onih obredne naravi su npr. molitva i post pred blagdane. Utvrdili smo da se samo mali broj stanovnika Jalžabeta ne moli nikada (5,4 posto) a da svi ostali mole redovito svaki dan (48 posto) ili ponekad (36 posto), a ostali rijetko ili u izuzetnim životnim momentima. Post pred blagdane također se često obavlja, odnosno ne čini to nikad ili gotovo nikad samo približno 7 posto stanovnika.

Ne manje zanimljivi su i ostali oblici participacije. Najzanimljiviji među njima svakako su slanje djece na vjeronauk i vjerska pouka djece u obiteljskom domu. Na pitanje »da li šaljete svoju djecu na vjeronauk (ili biste li ih slali kada biste ih imali)«, stanovnici Jalžabeta odgovorili su na slijedeći način: »da« 85 posto, »ne« 6 posto i »ne znam« 9 posto. Iako je to izrazito visoki postotak, ipak se i tu vidi razlika u odnosu prema osobnom pohađanju vjeronauka: dok je više od 98 posto stanovnika vjeronauk pohađalo, sada ga problematizira više od 15 posto. To problematiziranje vidimo i iz navođenja razloga slanja djece na vjeronauk: iako je većina stanovnika (47 posto) odabrala odgovor »radi održavanja vjere i vjerskog odgoja«, nisu zanemarivi ni njihovi odgovori sasvim nereligijske naravi kao što su »da bi djeca bila bolje odgojena« (29 posto) i »da ne bi bila prepuštena sama sebi i lošem utjecaju« (19 posto).

Obiteljski odgoj također doživljava neke promjene. Vidjeli smo već da su stanovnici Jalžabeta u približno 95 posto slučajeva u svojoj obitelji, i to od svih njenih članova, bili poučavani u vjeri. Sada je postotak nešto niži, tako da anketirani izjavljuju da pouku djece u vjeri obavljaju u 88 posto slučajeva, da to bračni drug čini u 86 posto slučajeva ili ukućani također u 88 posto slučajeva. Odgoja protiv vjere i nema, bez vjere odnosno nereligioznog u tek od dva do tri posto slučajeva, da bi se osnovna problematizacija ili napuštanje religijskog odgoja odvijala na način »o tome se u nas ne govori« (10 posto).

Povezanost sa crkvom odvija se i preko čitanja vjerske štampe (jer se tako informiraju o crkvenim gibanjima i stavovima), a naročito uključivanjem u neke konkretne aktivnosti crkve na području vlastite župe.

Uključenost u župsku crkvenu aktivnost veoma je visoka: tek nešto više od 20 posto stanovnika u tim aktivnostima ni na koji način ne sudjeluje. Najveći broj ljudi pomaže župu radom i drugim doprinosima (64 posto), zatim sudjeluju u karitativnim djelatnostima župe (16 posto), zalaze u crkvu na molitvu i kad nema mise (16 posto), savjetuju se sa svećenikom (11 posto), aktivni su u širenju vjere ili vjerske štampe (8 posto) itd.

Čitanje vjerske štampe nije ipak isuviše redovito: više od 30 posto ne čita je nikada ili samo rijetko, a još daljnjih 31 posto samo ponekad. Mnogo je redovitije praćenje društveno-političkih događaja u štampi,

RTV i tjednim publikacijama (tek nešto iznad 15 posto to ne čini nikada ili sasvim rijetko) i više od 50 posto ljudi čini to svakodnevno ili često (za razliku od takvih u pogledu vjerske štampe kojih je otprilike 37 posto).

Na osnovi svega što smo ovdje izložili, moglo bi se i u pogledu aktualizacije religioznosti i povezanosti sa crkvom zaključiti slijedeće: i ovi oblici religioznosti u Jalžabetu su veoma rasprostranjeni, ali ipak nešto niže nego što je rasprostranjenost tradicionalnih oblika.

Posebnu važnost, upravo u pogledu aktualizacije religije, ima ipak prihvaćanje »svjetovnih« crkvenih učenja i u tom pogledu suglasnost ljudi s postupcima vjerskih organizacija u našim uvjetima. Naime, iz takvih odgovora ispitanika možemo jasnije zaključiti o tome kakva se religioznost obnavlja i kakvo postupanje crkve odobravaju. Evo odgovora stanovnika na pitanje »Koliko se slažete s onim stavovima i postupcima vjerskih organizacija koji se kod nas zalažu za«:

	Potpuno	Djelo- mično	Ne	Bez odgovora
Prisustvo u školskom sistemu	23,4	13,1	19,3	44,2
Prisustvo u sredstvima javnog informiranja	12,9	24,4	11,8	50,9
Jačanje tradicije	22,1	23,7	9,3	45,0
Veću povezanost s nacijom	16,5	21,3	12,1	50,1
Rješavanje socijalnih problema	19,8	21,6	11,1	47,6
Veću ulogu u odgoju djece	33,4	20,1	10,8	35,7
Veći utjecaj u politici zemlje	14,4	14,7	19,0	51,9
Organiziranje slobodnog vremena mladih	24,7	17,7	14,9	42,7
Veće vjerske slobode	25,4	17,5	12,6	44,5
Naglašavanje uloge Stepinca	10,8	12,6	22,6	54,0

Na osnovi usporedbe odgovora ispitanika u pogledu suglasnosti s takvim svjetovnim postupanjem vjerskih organizacija i u pogledu njihove osobne i cjelokupne crkveno-religijske identifikacije vidimo veliku razliku. Ovdje je identifikacija odnosno prihvaćanje crkvenog modela postupanja u društvu znatno niža. Ako iz toga ozjenjujemo vrstu religioznosti koja se aktualizira, onda je ona na osnovi rang-liste potpune suglasnosti s postupcima vjerskih organizacija slijedeća:

1. veća uloga crkve u odgoju djece
2. veće vjerske slobode
3. organiziranje slobodnog vremena mladih
4. prisustvo u školskom sistemu
5. jačanje tradicije
6. rješavanje socijalnih problema.

Rang-lista koju smo ovdje dobili veoma se razlikuje od sličnih dobivenih na području zagrebačke regije ili SRH, jer je ovdje naglašenija potreba većih vjerskih sloboda i uključivanje crkve u školski sistem i u organiziranje slobodnog vremena mladih.

Razloge za takve stavove ispitanika možemo potražiti u njihovim odgovorima na pitanje o tome što je po njihovu mišljenju za njihovu crkvu odnosno religiju najvažnije. Tu prevladava i većinski je odgovor: očuvanje vjere (53,4 posto). Odgovori koji se nalaze na drugom

(»borba za mir i suradnju u svijetu« — 44 posto) i trećem mjestu (»razvijanje ljubavi prema bližnjima« 36 posto) općeg su civilizacijskog značenja i ne moraju biti svojstveni crkvenom djelovanju. Međutim, ispitanici to ipak vezuju uz djelovanje crkve i staló im je, kao što se vidi iz njihovoga odgovora koji dolazi na četvrto mjesto, i do »održavanja i jačanja vjerske organizacije« (32 posto).

I iz drugih njihovih odgovora proizlazi njihovo visoko pridavanje značenja religiji i crkvi. Na primjer, na pitanje »što je za naše zajedništvo važno i što bi, po vašem mišljenju, trebalo naročito poticati?« — odgovorili su na slijedeći način:

1. bratstvo-jedinstvo (62 posto)
2. očuvanje religije (42 posto)
3. očuvanje nacije (36 posto)
4. razvoj jugoslavenstva (32 posto)
5. razvoj humanizma (26 posto)
6. razvoj socijalizma (24 posto).

Kao što vidimo, religija kotira veoma visoko, nalazeći se i ispred nacije, i jedino ne može ugroziti izrazito dominantno i većinsko opredjeljenje ispitanika za poticanje bratstva i jedinstva.

Valja se sada osvrnuti i na one rezultate istraživanja koji govore o dometu religijsko-crkvenog utjecaja na život ljudi. Najprije ćemo vidjeti odgovore o tome koliko im religija znači u osobnoj razini. Pitali smo ih da li kod donošenja značajnih odluka u životu vode računa, odnosno uzimaju u obzir i vjerske propise i običaje. Po njihovim odgovorima, i ovdje možemo zaključiti da religija na ljude ovoga mjesta znatno utječe. Odgovorili su: »da« (56 posto), »samo izuzetno« (31 posto) i »ne« (13 posto).

Međutim, odgovori ispitanika na pitanje iz kojega zaključujemo o utjecaja proizlazi iz promijenjenog statusa partnera i bračne veze ispitanika o razvodu braka iskazan je na slijedeći način:

- odobravam ga ako nije moguć daljnji zajednički život (52 posto)
- ja sam protiv toga, bez obzira na vjeru (19 posto)
- ja sam protiv toga jer mi to nalaže moja vjera (18 posto)
- odobravam ga, ali samo u brakovima bez djece (11 posto).

Iz tih bismo odgovora mogli zaključiti o smanjivanju utjecaja crkve na bračni život i sigurno je moguće reći da problematiziranje toga utjecaja proizlazi iz promijenjenog statusa partnera i bračne veze u konkretnim uvjetima u kojima ispitanici žive.

Utjecaj religije na šira društvena zbivanja i međusobne odnose ljudi u društvu prema ocjeni ispitanika vidjet ćemo iz njihovih odgovora o tome što misle da može ljude najviše međusobno povezati. Evo nekoliko prvih rangova:

- zajedničko odlučivanje i rješavanje problema (27 posto)
- religija (23,2 posto)
- zajednički društveni cilj (23 posto)
- običaj (15 posto).

Moglo bi se reći da se ovdje religija isprepleće u pogledu društvenih integrativnih mehanizama s onima suvremene naravi (kao što je prvi spomenuti odgovor), ali da u tom isprepletanju nalazi sasvim zadovoljavajuće mjesto i u suvremenosti. Dapače, po mišljenju ispitanika religija nije neprimjerena socijalizmu, samoupravljanju itd, o čemu ćemo pogledati njihove odgovore u cijelosti.

Odgovori na pitanje »Da li je moguće istovremeno biti...«

	da	ne	ne znam
— religiozan i pristalica socijalizma	58,7	17,9	23,4
— religiozan i pristalica samoupravljanja	60,6	15,6	23,8
— religiozan i pripadnik Saveza komunista	27,0	44,8	28,2
— religiozan i pristalica marksističke orijentacije	26,1	35,9	38,0
— religiozan i društveno-politički angažiran	50,9	18,5	30,6

Kao što vidimo, socijalizam, samoupravljanje i društveno-politički angažman nisu nešto što ti isti religiozni ljudi doživljavaju odvojeno od svoje religioznosti. Dapače, za jedan broj njih religija i religioznost nije nespojiva ni s marksističkom orijentacijom ili pak s pripadnošću Savezu komunista (o tome govore i naši nalazi o društvenoj aktivnosti Jalžabecana, izneseni na drugim mjestima — op. J. H.)

Ti rezultati u usporedbi s onima o participaciji ljudi u društveno-političkom životu pokazuju da društvena participacija zaostaje za društvenom identifikacijom. To znači da se ljudi više vezuju uz ideje i društvene programe, a da im oblici i načini društvenoga djelovanja i okupljanja manje odgovaraju. Ne može se, ipak reći da suvremeni oblici okupljanja nisu prodrli u Jalžebet. Naprotiv! Osnovna je karakteristika, međutim, pomiješanost novoga i staroga. To je vidljivo iz odgovora mještana o njihovim osnovnim vrijednosnim orijentacijama,⁸³⁾ kao i iz odgovora na pitanje: »Što vam osobno više znači, otići u crkvu i neku crkvenu manifestaciju ili otići na sastanak odnosno neku društvenu manifestaciju?«: podjednako (48,6 posto), crkvenu manifestaciju (37,4 posto), društvenu manifestaciju (11,4 posto), ni jedno me ne zanima (2,6 posto).

Religija i okupljanje oko crkve javlja se i sada kao dio cjelokupne kulture sela, kao duhovna tvorevina, koju selo ima osim svakodnevnice: i kao oblik osmišljavanja te svakodnevnice, i kao način »svečanijega«, drugačijega života.

Pogledajmo, uostalom, iz odgovora ispitanih mještana što im religija znači:

	%
— ona mi je uputa i pomoć da živim pravilno i pošteno	49,3
— daje mi odgovor o postanku čovjeka i svijeta	23,5
— bez vjere bih osjećao prazninu, izgubljenost i osamljenost	19,3
— ona je za mene nacionalna i društvena tradicija	14,2
— pomaže mi da savladam životne teškoće	10,5
— daje mi nadu za život poslije smrti	5,7
— povezuje me preko crkve s drugim ljudima	5,7
— teško mi je odgovoriti premda život teško mogu zamisliti bez religije	10,8
— ne znam, nisam dosta razmišljao o tome	17,3

Iako prevladava odgovor koji pokazuje da se religioznost napaja ponajprije na moralnim načelima religije, ipak bi se moglo reći da religioznost ljudi ima oslonca u njezinim različitim vrijednostima. Takva disperzija motiva moguća je kod religioznosti baš zato što je

83) O tome opširnije u Š. Bahtijarević: »Religijska situacija u Jalžabetu«, Glasnik, 9—10. septembar—oktobar 1987, str. 44.

religija višedimenzionalan fenomen i što se tu aktiviraju i emotivni i racionalni aspekti čovjeka. To odgovori jasno pokazuju: i onda kada religija zadovoljava čovjekovu spoznaju (trebalo bi očekivati da te odgovore ljudi, a naročito sadašnji učenici dobivaju u školi i u okviru znanstvenih spoznaja), i onda kada mu pruža utjehu, popunjavanje praznine i osamljenost ili daje oslonac u životu, ali i onda kada za to nema racionalnog objašnjenja, a javlja se kao »ono nešto« postojano i značajno da se život teško i može zamisliti bez religije. Prema tome, u ocjenjivanju preobražaja u Jalžabetu i usmjeravanja daljnjih napora u smjeru progresivnih društvenih kretanja, ne smije se zaobići niti sva složenost religijske situacije na koju su u velikoj mjeri upozorili i dobiveni rezultati.

8. stavovi i mišljenja stanovnika jalžabeta o vlastitom gospodarstvu i orijentacija seoske omladine

8.1. uvodna napomena

Još jedna tema kojom se ekipa istraživača tek u ponovljenom istraživanju pozabavila prvi put su stavovi i mišljenja Jalžabčanina o sudbini njihovih gospodarstava te orijentacije — aspiracije seoske omladine. Time se posebno bavio dr Vlado Puljiž.⁸⁴⁾

8.2. stavovi seoskih stanovnika o posjedu

U ovom smo istraživanju htjeli saznati osnovne stavove seoskih stanovnika o njihovim životnim problemima, o posjedu, o domaćinstvu odnosno gospodarstvu, o prihodu, o budućnosti posjeda i individualne poljoprivrede, o potrebnoj veličini posjeda, o udruživanju. Prije nego što izložimo nalaze o stavovima, iznijet ćemo osnovne podatke o našim ispitanicima, kućedomaćinima ili drugim članovima domaćinstava koji mogu zamijeniti kućedomaćina. Ukupno je bilo 139 ispitanika, od toga 107 muških (77 posto) i 32 ženske (23 posto). Većina ispitanika, sudeći po tome i kućedomaćina, nalazi se u srednjoj i starijoj životnoj dobi, dok su malobrojni oni ispod 40 godina. Kad je riječ o školskoj spremi, ne bi se moglo reći da je ona vrlo nepovoljna.

Na jednoj strani je, doduše, gotovo većina ispitanika bez škole i s nedovršenom osnovnom školom, a na drugoj ih je gotovo četvrtina sa srednjom i visokom. Vjerojatno je u ovom drugom slučaju riječ o mlađim stanovnicima koji ostaju živjeti na selu. U pogledu osnovne djelatnosti, ispitanici se praktično koncentriraju u dvije grupe — one kojima je rad na gospodarstvu osnovna djelatnost i one kojima je osnovna djelatnost radni odnos u društvenom sektoru ili su pak umirovljenici. Kada bismo išli u dobnu analizu te dvije grupe, onda bismo došli do zaključka da su prvi u starijoj dobi i da oni postepeno odlaze, a da se na drugoj strani povećava druga grupa, tj. grupa onih koji su u radnom odnosu ili su umirovljenici.

84) Dva njegova članka objavljena u *Glasniku* ovdje prenosimo povezano i u nešto skraćenom obliku.

Slijedeće obilježje koje nas je zanimalo bio je tip domaćinstva s obzirom na zaposlenost radne snage koja na njima živi. Ovdje, na žalost, nemamo dostatnih podataka za svih 139 domaćinstava, jer ih je 55 spornih (nismo imali pouzdan indikator za njihovo opredjeljivanje za jedan od tipova) i četrnaest bez odgovora.

Ako zanemarimo kategoriju spornih ispitanika i onih bez odgovora pa pretpostavimo da je stvarna distribucija ona koju smo dobili upotrebljivim odgovorima, onda bi udio pojedinih kategorija domaćinstva iznosio:

	%
— poljoprivredna	27,1
— mješovita	48,6
— nepoljoprivredna	24,3

Dakle poljoprivredna domaćinstva čine nešto više od četvrtine svih domaćinstava, mješovita nešto manje od polovine, a nepoljoprivredna nešto manje od četvrtine. Podaci nam pokazuju da socijalno-ekonomska struktura seoskih domaćinstava u Jalžabetu otprilike slijedi strukturu seoskih domaćinstava u cijeloj republici, tj. da je i ovdje naglašeno pomjeranje od poljoprivrednih prema mješovitim i nepoljoprivrednim kategorijama.

U pogledu veličine zemljišnog posjeda, iz ankete (a i iz drugih izvora navedenih ranije — op. J.H.) proizlazi naš proračun da ona iznosi približno 2,5 ha.

Podaci o elementima kućnog standarda govore da velika većina seoskih domaćinstava Jalžabeta ima vodovod, radio, hladionik, ili škrinju, televizor i stroj za pranje rublja. Zanimljiv je u tom pogledu »slučaj škrinje za zamrzavanje«, koja je do prije desetak godina bila potpuno nepoznata u našem selu, a danas ga je praktično preplavila. Treba to objasniti njenom značajnom autokonzumnom funkcijom, jer ona čuva seljačke proizvode i omogućava ravnomjeran raspored njihove potrošnje.

Evo sada podataka o nekim stavovima tako opisanih stanovnika Jalžabeta.

Najprije smo htjeli saznati kakvo značenje ispitanici pripisuju posjedu. Modaliteti i distribucija odgovora navedeni su u tabeli 22.

Tabela 22
Značenje posjeda

	N	%
— posjed im je jedini izvor prihoda	50	36,0
— posjed im je značajan izvor prihoda	19	13,6
— posjed im je rezerva za svaki slučaj	8	5,8
— posjed im je dopunski izvor prihoda	19	13,6
— posjed im je zadovoljstvo i rekreacija	9	6,5
— posjed im je draga očevina	10	7,2
— ostalo	8	5,8
— spornih i bez odgovora	16	11,5
Ukupno:	139	100,0

Sudeći po navedenim odgovorima, za polovinu ispitanika zemljišni posjed na kojem žive još uvijek ima veliko značenje (jedini ili bitan izvor prihoda). Druga značenja posjeda (rezerva, dopuna, rekreacija, draga očevina) također su dosta izražena: približno polovina ispitanika posjed ne doživljava kao egzistencijalnu osnovu, nego mu pripisuje druga značenja. Razumljivo je to zbog dva osnovna razloga: prvo, zemljišni su posjedi u Jalžabetu veoma sitni i drugo, velik broj stanovnika više se oslanja na druge izvore prihoda negoli na poljoprivrednu proizvodnju s vlastitog posjeda.

Slično značenje ima pitanje: »Koji je za vaše domaćinstvo važniji prihod?« Smisao je da se ispitanik odluči i izabere najvažniji izvor prihoda, tj. onaj do kojega mu je najviše stalo.

Odgovori pokazuju da je poljoprivreda i nadalje prvi izvor prihoda (za 37,4 posto ispitanika najvažniji) i po tome prednjači pred drugim djelatnostima. No velika grupa ispitanika izjednačuje značenje prihoda s posjeda i prihoda iz drugih izvora (33,1 posto, a za 19,4 posto važniji je prihod iz drugih djelatnosti, dok 10,1 posto nije dalo odgovor).

Očigledno je da seoski stanovnici u Jalžabetu više ne mogu živjeti od prihoda s malog posjeda, nego se zapošljavaju u drugim djelatnostima. Ipak, može se postaviti hipotetičko pitanje o tome koliki bi posjed mogao, prema današnjim kriterijima, zadovoljiti potrebe prosječne seoske obitelji. Mi smo takvo pitanje postavili ispitanicima u Jalžabetu, a prema odgovorima (i ovaj put bilo je mnogo odgovora »nisam o tome razmišljao« i upitnika bez odgovora, pa s većom pouzdanošću o tome ne možemo zaključivati) izveli smo uobičajenu računicu koja je pokazala da ispitanici smatraju da je za uzdržavanje prosječne porodice u Jalžabetu potreban zemljišni posjed od 7,3 ha, što je gotovo tri put više od sadašnje prosječne veličine posjeda. Zanimljivo je da smo u nekim našim ranijim istraživanjima došli do približno sličnih podataka o željenoj veličini posjeda.⁸⁵⁾

Odgovori na pitanje »Koji je sada najveći problem vašeg domaćinstva — gospodarstva?« trebali su nam pomoći da rangiramo značenje pojedinih prepreka koje su na putu proizvodne ekspanzije individualnih gospodarstava u Jalžabetu (tabela 23).

Tabela 23

Najveći problem domaćinstva — gospodarstva

	N	%
— malo zemlje	5	6,6
— nema radne snage	18	23,7
— nema mehanizacije i opreme	3	3,9
— slaba prodaja proizvoda	5	6,6
— sve je skupo što treba za poljoprivrednu proizvodnju	32	42,1
— visoki su porezi i doprinosi	11	14,5
— ostalo	2	2,6
Ukupno:	76	100,0

85) Pogledaj — Mješovita domaćinstva i seljaci radnici u Jugoslaviji, IDIS, Zagreb, 1980, str. 143.
Naime, na osnovi ankete na području cijele zemlje, »željenu veličinu« posjeda procijenili smo na oko 8 ha.

Velik broj ispitanika na ta pitanja nije dao valjan odgovor ili uopće nije odgovorio (63). Od onih koji su to učinili, na prvom je mjestu skupina ispitanika koja glavnim problemom gospodarstva imenuje cijene repromaterijala potrebnog za poljoprivrednu proizvodnju. Zanimljivo je da se ne pridaje veće značenje uvjetima na samom tržištu poljoprivrednih proizvoda (slaba prodaja), pa ni porezima i doprinosima koje seoski stanovnici plaćaju. Nešto veće značenje pridaje se nedostatnim sredstvima za proizvodnju (zemlja, radna snaga, oprema), a posebno nedostatku radne snage. U cjelini gledano, troškovni pritisak koji opterećuje poljoprivrednu proizvodnju najteži je problem seoskih stanovnika i oni mu sve teže izmiču.

Dva se pitanja odnose na budućnost individualne poljoprivrede i individualnih posjeda. Prvo glasi: »Šta će biti s vašim posjedom nakon vas?« Odgovori su u tabeli 24.

Tabela 24
Budućnost posjeda

	N	%
— naslijedit će me djeca koja će ostati kao poljoprivredni na posjedu	33	ili 23,7
— naslijedit će me djeca koja će se zaposliti (ili su se već zaposlila) izvan posjeda, a ostat će na posjedu	53	38,1
— naslijedit će me djeca koja će biti (ili su već) nepoljoprivrednici i koja neće živjeti u domaćinstvu	16	11,5
— posjed ću pokloniti rođacima koji se bave poljoprivredom	1	0,7
— zemlju ću prodati ili ustupiti društvenome sektoru (za novac, mirovinu ili slično)	2	1,5
— nešto drugo	3	2,1
— ne znam	11	7,8
— spornih odgovora i bez odgovora	20	14,4
Ukupno:	139	100,0

Ispitanici uglavnom predviđaju nastavak sadašnjih trendova u socijalnoj reprodukciji individualnih gospodarstava, tj. da će ta gospodarstva dospijevati pod kontrolu nasljednika — nepoljoprivrednika, bilo onih koji žive na posjedu ili izvan njega. Zanimljivo je da se ozbiljno ne uzima u obzir mogućnost prepuštanja zemljišnog posjeda društvenom sektoru, niti njegovo otuđenje na drugi način. Perspektiva je, dakle, mješovito gospodarstvo odnosno vlasnički absentizam. Drugo se pitanje odnosilo na održanje individualne poljoprivrede gledane u cjelini, a glasilo je: »Što mislite kakva će biti budućnost individualne poljoprivrede?« (tabela 25).

Ako zanemarimo dvije posljednje kategorije odgovora, onda možemo zaključiti da većina ispitanika misli da će se u našoj zemlji održati individualno-vlasnička poljoprivreda kakva je sada, ali s tim da će ojačati manji broj individualnih gospodarstava. Svejedno, priličan je broj onih koji misle da će se u budućnosti širiti društveni sektor — ili će seljaci udruživati zemljišta. Ako usporedimo te dvije koncepcije — o budućnosti vlastitog posjeda i o budućnosti poljoprivrede, vidjet ćemo da one u znatnoj mjeri divergiraju. Naime, kada je riječ o percepciji budućnosti vlastitog posjeda, onda je ona uglavnom indi-

Tabela 25

Budućnost individualne poljoprivrede

	N	%
— ostat će kakva jeste	30	21,6
— jedan manji broj seljaka će proširiti posjed na račun ostalih	15	10,8
— seljaci će se udružiti i stvoriti veće zemljišne komplekse koje će zajedno obrađivati	6	4,3
— jedan manji dio površina držat će seoska domaćinstva dok će ostalo držati društvena gospodarstva	16	11,5
— društveni sektor će preuzeti dio zemljišta	2	1,4
— nisam razmišljao	55	39,6
— bez odgovora	15	10,8
Ukupno:	139	100,0

vidualno-vlasnička, a kada je riječ o budućnosti jugoslavenske poljoprivrede, izvjestan, ne beznačajan broj ispitanika ocjenjuje da će porasti uloga društvenog sektora i udruživanja.

Posljednja dva pitanja posvećena su odnosu ispitanika prema udruživanju u poljoprivredi. Prvo je glasilo: »U posljednje se vrijeme dosta govori o udruživanju individualnih poljoprivrednika. Što vi mislite koji bi u vašem selu oblik udruživanja bio najkorisniji?« (tabela 26).

Tabela 26

Mišljenje o udruživanju

	N	%
— zajednička kupovina i korištenje mehanizacije	10	7,2
— zajednički kompleksi zemljišta i njihova zajednička obrada	12	8,6
— udruživanje radi prodaje poljoprivrednih proizvoda	13	9,3
— ostali oblici udruživanja	2	1,4
— nikakvo udruživanje nije korisno	27	19,4
— nisam razmišljao, bez odgovora	75	54,0
Ukupno:	139	100,0

Opet moramo konstatirati velik broj apstinencija i nevažćih odgovora. Vrijedi upozoriti na najveću grupu ispitanika koji ne vjeruju u bilo kakav oblik udruživanja. Svejedno, ima i onih koji se opredjeljuju za neki oblik udruživanja (zajednička mehanizacija, obrada zemljišta, prodaja proizvoda).

Naravno, ispitanicima je teško opredijeliti se za apstraktne oblike udruživanja, tj. one čije konkretne prednosti nisu mogli upoznati u svojoj sredini, pa je odatle razumljiva njihova rezerviranost pred tako zamišljenim udruživanjem. O tome na svoj način svjedoče odgovori na posljednje pitanje, koje je glasilo: »Da li bi se vaše domaćinstvo, pod uvjetom da tako ostvari veći dohodak od poljoprivrede,

ili neku drugu prednost (ušteta u radu, manje brige i slično) udružilo s drugim domaćinstvima u selu?« Odgovori su bili: »da« u 18 posto slučajeva, »ne« u 47,5 posto, a »ne znam« i bez odgovora u 34,5 posto slučajeva. Dakle čak i pod uvjetom da vide konkretnu korist, većina stanovnika Jalžabeta nije spremna za udruživanje. No, kao što rekosmo, riječ je o apstraktnim alternativama o kojima se seoski stanovnici, pogotovo oni starije dobi kao što su to naši ispitanici, nerado opredjeljuju.

Ako ukratko želimo ocijeniti obilježja i stavove seoskih ispitanika u Jalžabetu, možemo reći da se radi o tipičnoj seoskoj sredini u kojoj prevladava tzv. mješovito gospodarenje i gdje će se ono sigurno trajnije održati. Time su u dobroj mjeri determinirani stavovi seoskih stanovnika o posjedu, njegovoj budućnosti, njegovim problemima, podruštvljavanju i udruživanju. Mala je sklonost radikalnim promjenama u društvenim odnosima vezanim uz sam zemljišni posjed. Pri cjelovitijoj ocjeni takvih opredjeljenja seoskih stanovnika svakako treba voditi računa i o brojnim drugim okolnostima prisutnim u Jalžabetu, a posebno o prisustvu društvenih privrednih subjekata i njihovim inicijativama.

8.3. orijentacija i aspiracije seoske omladine

U Jalžabetu je prema popisu stanovništva iz 1981. godine u omladinskim dobnim skupinama bio slijedeći broj osoba: od 10 do 14 godina 56, od 15 do 19 godina 59 i od 20 do 24 godina 52. Da bismo stekli precizniju sliku o toj mlađoj populaciji, obavili smo anketno ispitivanje kojim je bilo obuhvaćeno 50 ispitanika u dobnom rasponu od 10 do 25 godina.

Evo dobne strukture ispitanika: u dobi od 10 do 14 godina 29 u dobi od 15 do 19 godina 17 i četiri starija od 20 godina. Od ukupnog broja ispitanika samo četvoro je bilo u braku. U radnom odnosu je 26 ispitanika, 17 se još nalazi na školovanju, četvoro radi u kućanstvu, ili obavlja semostalnu djelatnost, a troje je nezaposleno. Zanimljivo je da niti jedan ispitanik kao osnovnu djelatnost nije naveo rad na gospodarstvu, što na svoj način govori o okrenutosti mladih Jalžabeta od poljoprivrede i o njihovoj aspiraciji za nepoljoprivrednim zanimanjima.

Da bismo se donekle upoznali sa stavovima koji odražavaju aspiracije i orijentaciju mladih Jalžabećana postavili smo im u anketi nekoliko jednostavnih pitanja.

Prvim smo pitanjem htjeli doznati kako oni ocjenjuju status svojeg domaćinstva u usporedbi s drugim domaćinstvima u selu. Velika većina ispitanika misli da njihove porodice imaju prosječne životne uvjete. Tek ih nešto manje od dvadeset posto odstupa gore ili dolje. Teško je reći da li te samoocjene ekonomskog statusa odražavaju stvarno stanje ekonomskog položaja ispitanika ili je riječ o egalitarnoj svijesti mladih ljudi koji nedovoljno uočavaju elemente socijalne diferencijacije u svojoj sredini.

Slijedeće je pitanje bilo: »Čime se namjeravate baviti u budućnosti?«, a odgovori su trebali pokazati osnovnu profesionalnu usmjerenost mladih Jalžabećana (tabela 27).

Tabela 27

Namjere za budućnost

— ostati na imanju i baviti se poljoprivredom	0
— ostati na imanju i zaposliti se u društvenom sektoru	19
— ostati na imanju i pored poljoprivrede baviti se nekom drugom privatnom djelatnošću	2
— otići s imanja	2
— nije o tome razmišljao	22
— nije dalo odgovor	5
Ukupno:	50

Odgovori su svakako zanimljivi i potvrđuju ranije uočenu činjenicu »okretanja« od poljoprivrede. Doslovno se niti jedan ispitanik ne želi baviti samo poljoprivredom, ali od svih koji se izjašnjavaju, velika većina želi ostati na posjedu i rad na zemlji kombinirati s nekom drugom djelatnošću, uglavnom u društvenom sektoru. Drugim riječima: život na posjedu — da, ali samo bavljenje poljoprivredom — ne. Takvu orijentaciju mladih ispitanika donekle pojašnjavaju odgovori na pitanje: »Ako usporediš selo i grad, što misliš gdje je ljepše živjeti?« Da je ljepše na selu, misli njih 43, za grad se opredjeljuje petoro, a dvoje ne daje odgovor. Dakle mladi Jalžabeta nisu više opsjednuti gradom i njegovim privlačnostima. Oni su ga demistificirali, pa im se život u selu (vjerojatno misle na vlastito selo) čini privlačnijim. Možemo reći da se radi o prilično raširenom trendu revalorizacije seoskog životnog ambijenta, koji je usvojio mnoge urbane tekovine, ali su ljudi koji u njemu žive postali svjesni nekih prednosti seoskog života. Na to upućuju razlozi koje su ispitanici navodili u prilog boljeg života u selu. Evo nekih od tih razloga: »na selu svega ima«, »lakše je živjeti na selu, iako nema mogućnosti rasonode«, »uvijek ima posla«, »ako radiš na imanju, imaš što jesti, dok u gradu sve moraš kupiti iz svog dohotka«, »zbog zraka«, »manji su životni troškovi«, »bolji su uvjeti života«, »zbog gospodarske krize«, »ljepše je na selu«, »nema buke«, »na selu imam društvo«, »sigurnija egzistencija«, »sve je bolje«, »zdraviji je život«, »ima stoke i kukuruza«, »radi manje potrošnje novca«. U rijetkim odgovorima u kojima se preferira grad, spominju se veće mogućnosti zabave u gradu, udobniji stanovi, manje napornog posla i slično.

Mladim smo ispitanicima postavili i pitanje: »Da li bi u tvom selu trebalo nešto mijenjati pa da život bude bolji?« Odgovori su bili slijedeći: »ništa ne bi trebalo mijenjati« — devet, »trebalo bi mijenjati« — 37, a četvero ne daje odgovor. Dakle, iako daju prednost selu kao mjestu življenja pred gradom, mladi ljudi nisu posve zadovoljni s onim što se tamo događa, što se uostalom i moglo očekivati. Vrlo je široka lepeza njihovih zahtjeva za promjenama. Tako neki misle da bi trebalo mijenjati mjesne rukovodioce, da bi trebalo omogućiti veći društveni rad, uvesti bolje obavješćavanje, sagraditi neke ustanove (zdravstvene i kulturne), uvesti više zabave, poboljšati rad omladinske organizacije, dati više prostora omladini, poboljšati mogućnosti rasonode, naći prostorije za okupljanje, dovesti telefon i urediti zubnu ambulantu, promijeniti odnose među generacijama, poboljšati međuljudske odnose, srediti putove itd.

Dakle postoji zadovoljstvo sredinom, što se ogleda u prednostima koje se daju selu pred gradom, ali i zahtjevi da se uvjeti života u Jalžabetu poboljšaju, a naročito da se otvore nove institucije te poboljša društveni i zabavni život.

Slijedeće pitanje koje smo postavili seoskim omladincima u Jalžabetu odnosilo se na njihovu percepciju položaja poljoprivrednika. Pogledajmo distribuciju odgovora: »dobar« — 12, »srednji« — 25, »loš« — 12, a jedan ne odgovara ništa. Može pomalo iznenaditi da u odgovorima ne preteže negativna ocjena položaja poljoprivrednika. Tu se mogu dati dva objašnjenja: ili ispitanici misle na općeniti položaj poljoprivrednika u našem društvu ili pak misle na onakvog poljoprivrednika koji se uz rad na posjedu bavi i dodatnim djelatnostima. Uostalom, ranije smo to vidjeli, većina ispitanika tako i zamišlja svoju budućnost: ostanak na posjedu i bavljenje drugim djelatnostima.

Odgovori na pitanje: »Kada bi mogao birati u kojem bi mjestu najradije živio?« potvrđuju već iznesene podatke o tome kako ispitanici ocjenjuju gdje je bolje živjeti. Naime, od 34 ispitanika koja su se opredijelila, njih 19 bi kao mjesto življenja izabralo Jalžabet, daljnjih sedam neko drugo selo, jedan bi izabrao naselje koje je »ni selo ni grad«, dva preferiraju grad, a pet ispitanika bi najradije živjelo u inozemstvu. Sudeći po tome, naša gradska naselja ne uživaju baš veliki ugled u očima mladih u Jalžabetu.

Posljednje pitanje koje smo postavili ispitanicima glasilo je: »Navedi tri zanimanja koja najviše cijeniš?« Odgovori koje smo dobili vrlo su raznoliki, disperzirani i teško ih je klasificirati. Uostalom, sa sigurnošću ne možemo odrediti da li su se ispitanici izjašnjavali o njima dostupnim zanimanjima kojima teže ili pak o onima koja inače najviše cijene. Ipak, možemo reći da su mnogi naveli proizvodna zanimanja kao što je radnik, mehaničar, šofer, rudar, krojačica, a zanimljivo je da je bilo čak devet onih koji su naveli da najviše cijene poljoprivredno zanimanje.

Naravno, teško je iz toga izvoditi pouzdane zaključke o profesionalnim aspiracijama seoske omladine, ali nas podaci ipak upućuju na realizam te omladine u procjeni svog budućeg položaja u društvu.

zaključci

1. Rezultati istraživanja pokazuju da su se seljaci Jalžabeta, živeći od rada na zemlji, od pamtivjeka borili za zemlju kao elementarni uvjet svoga života. Pred revolucionarnim pritiscima, i još više zbog opasnosti da i jalžabetski seljak ne postane saveznik svjetskih revolucionarnih zbivanja, izvršene su dvije agrarne reforme za vrijeme austrougarske vladavine i jedna u bivšoj Jugoslaviji. I u toku NOB jalžabetski seljak je u savezu sa radnikom ostvarivao revolucionarnu parolu »Fabrike radnicima — zemlja seljacima«. Novom agrarnom reformom, nakon oslobođenja (1946.) u Jalžabetu je podijeljeno posljednjih 45 hektara zemlje bivših feudalaca i crkve najsiromašnijim seljacima. Time je završena dioba zemlje koja nije bila u vlasništvu seljaka, a smanjen je i broj seljaka sa manje od 2 hektara zemlje. Međutim, iz godine u godinu povećavao se broj domaćinstava i na-

stavljeno je smanjivanje veličine parcela obradive zemlje. Tek za-
pošljavanjem sve većeg broja stanovnika Jalžabeta izvan poljoprivrede,
u novoj Jugoslaviji, a naročito zadnjih 20 godina, mijenjaju se uvjeti
života i zavisnost seljaka isključivo od rada na zemlji. Usporena je
i parcelizacija obradivih površina. Potkraj ovog istraživanja u Jalža-
betu je u toku komasacija, kojom će se znatno smanjiti broj parcela,
olakšati obrada i omogućiti specijalizacijska proizvodnja i primjena
odgovarajuće tehnologije.

U socijalističkoj Jugoslaviji od 1945. do 1985. godine, dakle u svega
40 godina nakon oslobođenja, riješeni su oni najteži ekonomski, soci-
jalni i politički problemi, za čije su se rješavanje seljaci Jalžabeta
borili. Nestalo je »gladi« za zemljom, otvorila se mogućnost zarada
izvan poljoprivrede i tržište za poljoprivredne proizvode.

Intenzivno se mijenjala struktura stanovništva po zanimanju. Broj
zaposlenih u poljoprivredi smanjuje se osjetno u mlađoj dobnoj sku-
pini — oba spola. Industrijski i agrotehnički razvoj povećali su pro-
duktivnost rada kod seljaka, naročito što se tiče proizvodnje pšenice,
krmnog bilja i stoke. Lična potrošnja poljoprivrednih proizvoda tako-
đer se znatno povećala, posebno kod mješovitih gospodarstava.
Dohodak iz poljoprivrede i nepoljoprivrednih djelatnosti povećao se
kod svih, a posebno kod mješovitih gospodarstava.

2. U promatranom razdoblju (1961/65—1981/85) broj stanovnika je
opao za 0,3 posto uz napomenu da stope nataliteta stagniraju a mor-
taliteta su u porastu. U tom razdoblju i koeficijent feminiteta uka-
zuje na višak ženskog stanovništva u odnosu na muško. Premda se
preko polovice aktivnog stanovništva (51,5 posto) smatra poljopri-
vrednim, a to su uglavnom žene, upravo to poljoprivredno stanov-
ništvo u većini je starije dobi. Smanjen je broj uzdržavanog stanov-
ništva.

Značajan je napredak u pismenosti i školskoj spremi stanovništva.

3. Društveno-ekonomske promjene u proizvodnji i socioekonomskoj
strukturi stanovništva promijenile su položaj porodice u seoskoj za-
jednici kao i unutarnje odnose u porodici. Porodice se sve više otva-
raju prema društvu, društvenim institucijama i organizacijama. Od-
nosi u porodici se demokratiziraju. Autoritet »stariješine porodice«
prelazi u pojedinim slučajevima na ženu i na mlađe obrazovanije i
radno sposobnije članove.

Politički i socijalni položaj žene i u porodici i u Mjesnoj zajednici
je formalno potpuno ravnopravan. Ono što još uvijek sprečava ženu
da aktivnije učestvuje u društvenom životu i da se brže uključuje u
društvene procese to je opterećenost fizičkim radom u poljoprivredi,
kućanskim poslovima i brigom oko djece.

4. Analizom funkcioniranja institucija političkog sistema u Mjesnoj
zajednici i naselju Jalžabet potvrđena je hipoteza istraživanja da se
samoupravljanje unutar Mjesne zajednice i posebno naselja Jalžabet
afirmiralo, ali da je istodobno mogućnost utjecaja Mjesne zajednice
na donošenje odluka na razini općine i širim razinama društvenog
organiziranja u stagnaciji.

Analiza funkcioniranja delegatskog sistema potvrdila je interes gra-
dana organiziranih u mjesnoj zajednici za sudjelovanje u delegatskom
načinu odlučivanja. Međutim, neadekvatna normativna i organiza-
cijska rješenja te nepostojanje nekih osnovnih pretpostavki dosljed-
nom funkcioniranju delegatskog sistema znatno smanjuje delegatski
potencijal, kojem je osnova mjesna zajednica.

Rezultati istraživanja društveno-političkog života pokazuju da su mjesne organizacije političke i društvene, a naročito mjesna organizacija Socijalističkog saveza stalno prisutne u životu stanovnika Mjesne zajednice Jalžabet. Akcije koje se kroz društvene organizacije provode i pitanja koja se postavljaju zaista odražavaju autentične interese naselja i na rješavanje tih interesa, u pravilu, pokreće se najveći broj stanovnika.

5. S obzirom na visoki stupanj tradicionalne religioznosti, privrženosti crkvi, crkvenim obredima i moralnim zasadama religije, istraživanja su pokazala da ta činjenica nije odvajala (a pogotovo nije suprotstavljala) građane Jalžabeta od politike izgradnje samoupravnog socijalističkog društva. Prema tome, socijalistički društveno-politički sistem i svoj angažman u njegovu ostvarivanju građani Jalžabeta doživljavaju kao svoje težnje, u skladu sa moralnim vrijednostima od kojih dio, prema njihovom viđenju, zastupa i religija.

6. Ukupni rezultati istraživanja daju osnova za razmišljanja i prijedloge za daljnji razvoj Jalžabeta, ali i za širu društvenu zajednicu. To tim prije što je naselje Jalžabet po mnogo čemu tipično za većinu naselja između 500 i 1000 stanovnika u SR Hrvatskoj i u Jugoslaviji. Tipično je po prosječnom posjedu od 2,5 ha zemlje po gospodarstvu, po mješovitosti gospodarstava, po dva izvora prihoda, po stabilnosti standarda, po ukupnoj urbanizaciji naselja itd.

U dvojnomo privređivanju stanovnici Jalžabeta osjećaju svoju sigurnost, i takvo stanje ne žele mijenjati. S druge strane, oni prihvaćaju sve novine koje im garantiraju veću proizvodnju u ratarstvu i stočarstvu.

Istraživanja su pokazala da je u mješovitim gospodarstvima veća proizvodnja nego na čisto seljačkim. Mješovita gospodarstva više ulažu u tehniku, sjeme, gnojivo i tako dalje. U njima ima više sredstava, bolje se iskorištava radna snaga uslijed specijalizacijske proizvodnje. Međutim, ova gospodarstva i sve više lično troše, dok su čisto poljoprivredna gospodarstva prisiljena da više prodaju.

7. Čvrsta i jasna orijentacija na visoku specijaliziranu poljoprivrednu proizvodnju i industrijsku preradu, veću zaposlenost baš u ratarskoj, povrtljarskoj, voćarskoj, stočarskoj itd. proizvodnji, uz visoku proizvodnost rada, relativno stabilno tržište i cijene, te odgovarajuće lične dohotke, povećali bi uvjete ostajanja većeg broja mlade radne snage na selu i smanjili vegetiranje klasičnih seljaka koji su još uvijek sviješću vezani za posjedovanje zemlje i svaštarsku proizvodnju, pretežno za ličnu potrošnju. Naime, preko 100 mladih Jalžabčana se osposobljava za KV i VKV radnike, završava više i visoke škole u zanimanjima koja se ne mogu ostvarivati u Jalžabetu. Kad bi se oni okvalificirali za poljoprivrednu proizvodnju i preradu bili bi velika proizvodna snaga i doprinos vitalitetu Jalžabeta. I u Jalžabetu se zbog toga ističe potreba da se u školama, u poljoprivrednim rajonima, uvede obavezni predmet poljoprivrednih znanosti i prakse, da se razvija smisao i ljubav za proizvodnju na zemlji.

8. I ovo istraživanje pokazuje da je za društvo znatno jeftiniji rad radnika koji imaju porodice, žive i stanuju u selima, nego onih u gradovima. Radnik koji dolazi na rad iz Jalžabeta u Varaždin ili obližnje naselje u kome radi, ima riješeno stambeno pitanje, školu za djecu, zdravstvenu ambulantu, vodovod, kanalizaciju, električnu mrežu, saobraćaj itd. U pravilu bolje su riješena pitanja zbrinjavanja

male djece, bolesnih i nemoćnih staraca, nego što je to slučaj s radnikom koji je otišao iz sela da živi u gradu.

Egzaktno iskustvo Jalžabeta upućuje na daljnju organizaciju sličnih seoskih naselja, na izgradnju prerađivačkih pogona u njima i na disperziju proizvodnih kapaciteta iz gradova bliže radnoj snazi, i na racionalno i ekonomično korištenje svih realnih uvjeta proizvodnje na selu. Jalžabet, na primjer, sa svojih 200 gospodarskih zgrada (štala, štagalja, sjenika, svinjaca i kokošinjaca) je skoro mrtvi kapital. Te kapacitete ne opterećuju anuiteti i režije. Oni omogućuju maksimalnu iskorištenost najjeftinije radne snage (domaćice, starije osobe, djeca). Te činjenice čak amortiziraju prednosti velikih kapaciteta sa visokom tehnologijom proizvodnje.

I ovo istraživanje, kao i brojna slična istraživanja, upućuju na bitnije mijenjanje politike prema individualnoj poljoprivredi i selu uopće i zahtijevaju da se ta ogromna ekonomska snaga svestranije i bolje koristi u interesu općeg ekonomskog rasta i blagostanja društva.

Jalžabet Between the Past and the Future

Summary

This article presents the results of two studies into the economic and social relations and life of the inhabitants of Jalžabet.

The village of Jalžabet covers 9.7 square kilometres and is about 15 kilometres to the south-east of Varaždin which is the commune centre. It lies on hilly ground between the hills of Ivančica and Kalnik. At the beginning of the research project it had 893 inhabitants in 227 households.

The teams finished the basic research and material processing by the end of 1962, but additional research was continued until 1965. The renewed study in the period 1982—1985 had the same purpose as the first one. Using the results of research into the development of Jalžabet between 1842 and 1962, the authors tried to single out and analyze the economic and social changes in the period 1962—1982.

Within the framework of that overall task, the accent was laid on: changes in social relations, in the agrarian structure, production structure and population structure, in landownership relations and mentality, and in the social structure. The development of new social relations in the system of self-management and direct socialist democracy in the local community were also a subject of study.

In their study of Jalžabet, the researchers made a singular synthesis of the 140-year-development of the village.

In the period up to 1945, the villagers of Jalžabet lived through the stage of late feudalism and through the stage of capitalism, in which many remains of feudalism could still be felt. The feudal system united the feudal lord's right to hold the land — the fief, and his power over the serfs. Part of the fief, the farms, the serfs worked for their own use and paid rent or the use of the farms in labour and in kind (in later feudalism in money, as well), and also through their subservience to the feudal lord in every sense.

Ялжабет между прошлым и будущим

Резюме

В настоящей работе показаны результаты двух исследований общественно-экономических отношений и социальных отношений среди сельского населения в Ялжабете.

Поселение Ялжабет распространяется на площади 9,7 км², к юго-востоку от общинного центра — города Вараждина на расстоянии 15 километров. Оно лежит на скатах холмистой местности между горами Иванчица и Калник.

В начале исследования в поселении Ялжабет оказалось 893 жителей проживающих в 227 домашних хозяйствах. Основные исследования и обработка подобранного материала исследовальскими группами проведены только в конце 1962 года, а дополнительные исследования продолжались до 1965 года.

Повторно проведенными исследованиями в период с 1982 по 1985 гг. снова обсуждалась проблематика охваченная предшествующими исследованиями. На основе полученных данных о развитии Ялжабета в период с 1842 по 1962 год сделана попытка обнаружить и анализировать общественно-экономические отношения и социальные изменения в период 1962—1982 гг. В рамках такой глобальной задачи основанная цель исследования направлена на: изучение изменений в общественных отношениях, аграрной структуре, структуре производства, структуре населения, затем изменений в собственнических отношениях и собственнического менталитета в отношении земли, изменений в социальной структуре и процессе строительства новых общественных отношений в системе общественного самоуправления и непосредственной социалистической демократии в местном содружестве.

На основании полученных результатов проведенных исследований в поселении

On their land the serfs lived in extended families (*zadrugas*). This type of social organization corresponded with subsistence production, very low work productivity and poverty in general. After serfdom was even partially abolished, money began to penetrate interpersonal relations in Jalžabet. The extended families broke up and family households consisting only of parents and their children quickly began to develop. The process of differentiation among the peasants was very rapid.

Many factors influenced economic life and relations in post-war Jalžabet, especially between 1962 and 1982. They included: the land reform, the impact of industrialization on the economic position and on interpersonal relations in Jalžabet, possibilities of selling, i. e. the increased demand for agricultural produce, the use of modern farming methods, the appearance of business organizations in the village and so on.

The number of farming families in the period of 140 years (from the breakup of the extended families and land registration, to 1981) increased six times, and the number of inhabitants 2.3 times. This increase in the number of family farms was primarily the result of the breakup, division and formation of new family farms.

The industrialization of post-war Yugoslavia began to solve the previously insoluble problems of overpopulation in Jalžabet. For Jalžabet industrialization meant:

- 1) the possibility of employing surplus labour outside agriculture;
- 2) much greater possibilities of selling agricultural products, and
- 3) a technical and technological revolution in farming methods.

Data from the 1960 census on private farms show that 439 men and women worked on the family farms, 82 persons were permanently and 15 occasionally employed outside agriculture. In 1981, 348 persons worked on the farms, 234 women and 114 men, and 204 persons were employed outside agriculture. In 1985 that number increased.

New socio-economic relations resulted in a new type of farm in Jalžabet, the so-called part-time farm, in which the family lives from the income from two sources: from

Jalžabet исследователями сделан синтез 140-летнего развития этой сельской местности.

В период до 1945 года, население поселка Ялжабет проходило через этап позднего феодализма — и с пережитками феодализма — через этап капитализма.

Феодальной системой феодалам обеспечены права владения феодем в власть над крепостниками. Крепостные крестьяне получали от господ земельный надел — манс на основании существования. Манс крестьяне оплачивали рентой: рабочей силой и натурой (на поздних этапах феодализма и денежной рентой) и крепостной зависимостью во всяком отношении.

В мансах крепостные крестьяне проживали в домашних задругах объединяющих большое число семейств. Такая организация задруг соответствовала натуральному производству, очень низкой производительности труда и общей нищете.

В мансах крепостные крестьяне проживали в домашних задругах объединяющих большое число семейств. Такая организация задруг соответствовала натуральному производству, очень низкой производительности труда и общей нищете.

После отмена крепостных отношений деньги, хотя и частично, проникают в отношения между ялжабетскими крестьянами.

Отмечается ускоренный рост индивидуальных семейных хозяйств в результате чего наблюдается расслоение домашних задруг. Процесс дифференциации и раслоения крестьянства происходил быстрыми темпами.

На экономическое положение и отношения в послевоенном Ялжабете а именно в период с 1962 по 1982 год оказали многочисленные факторы в том числе: аграрная реформа; воздействие процесса индустриализации на экономическое положение и отношения между населением Ялжабета; возможность сбыта или повышенного спроса на сельскохозяйственную продукцию, технические и агротехнические средства; хозяйственные организации в поселении и остальное.

farming and from work outside the farm. Of a total of 218 households, 2/3 are part-time households.

At the time of the research in 1981, the village had 64 tractors and only five horses. The tractors were supplied with almost all the necessary equipment. During the last 20 years the structure of farming tools changed completely.

In 1945, Jalžabet had a four-year primary school with four teachers; in the school year 1956/57 Jalžabet had an eight-year primary school with 10 teachers; in 1981 the school had 17 teachers. The school excels in extra-curricular activities in which a large number of pupils and teachers participate.

All the inhabitants of Jalžabet have social and health insurance. Health reports show a decrease of diseases that were the result of malnutrition, unhygienic conditions of life and low health education.

Today there are no socially endangered inhabitants in Jalžabet. Nutrition has improved greatly in Jalžabet, both in quantity and in variety. In 1985 the consumption of milk, eggs, meat, sausages and smoked meat made at home or purchased, and sugar and oil, increased. Maize began to disappear as a food for human consumption and became exclusively cattle food.

In 1961, Jalžabet had 226 houses with 226 households. In 1981, Jalžabet had 218 houses. As a rule, each family has its own home with an average of over three rooms.

There is as much as 25 square metres living space per person. Of the 218 homes, 134 have tapwater, sewage and electrical power, 101 have bathrooms and WC.

There have been great changes in family relations in the period between 1961 and 1981. The predominantly autarchic farming family, most of whose members lived from agriculture, has in the last 25 years turned into the part-time family with workers, craftsmen, clerical workers, schoolchildren, students and farmers all at the same time. There is no more spinning, weaving, picking feathers and so on. The family members wear ready-made clothes. It is significant that many young married couples went to the city, but some of them returned to continue their family life in Jalžabet.

Число сельскохозяйственных хозяйств в течение 140 лет (от расслоения домашних задруг и образования кадастровых общин до 1981 года) увеличилось на шесть раз, а численность населения на 2,3. Повышение числа хозяйств является в первую очередь в результате расслоения, разделения и формирования новых семейных хозяйств.

Аграрной реформой ликвидировано имущество господ и церкви.

Отмеченные до освобождения нерешенные вопросы перенаселенности Ялжабета начались решаться с процессом индустриализации Югославия.

Процесс индустриализации в Ялжабете повлиял на: 1) возможность занятия излишка рабочей силы вне сельского хозяйства 2) на значительное расширение возможности обита сельскохозяйственной продукции и 3) на техническую и технологическую революцию и изменения в способах производства.

По данным переписи индивидуальных хозяйствах было занято 439 мужчин и женщин, 82 лица постоянно а 15 временно трудящиеся вне сельского хозяйства. В 1981 году было занято 348 лиц из чего 234 женщины и 114 мужчин в хозяйствах.

Одновременно вне сельского хозяйства были заняты 204 лица.

В 1985 году это число увеличилось. Новые общественно-экономические отношения в производстве повлияли на образование нового типа крестьянского хозяйства в Ялжабете, т. наз. смешного хозяйства получаемого доход от двух источников: от сельского хозяйства и от труда осуществляемого вне сельского хозяйства. Из всех 218 хозяйств 2/3 составляют смешанные хозяйства.

В момент проведения исследований в селе оказалось 64 трактора и только пять лошадей. Тракторы были оснащены всем вспомогательным оборудованием. За последние 20 лет полностью изменилась структура сельскохозяйственного оборудования.

В 1945. году в Ялжабете существовала начальная школа включающая четыре класса а в

When the wishes of the Jalžabet youth were examined, not a single respondent wanted his future occupation to be only work on the farm.

In the 40 post-war years most of the greatest economic, social and political problems, for whose solution the peasants of Jalžabet fought for over 140 years, have been solved.

The research results enable us to analyze the development of the village from a classical to a part-time and urbanized settlement, and also the different types of households, purely farming and part-time. They also give some answers to questions about the place and role of the peasantry in modern society and help establish the place and role of the urbanized village in the further development of the socialist self-management society.

This study is also an example of longitudinal and interdisciplinary research, in which different researchers treat different segments of the life of a community, in this case the village of Jalžabet. ●

школе работали четыре учителя. В школьном 1956/57 году Ялжабет имеет и восьмилетнюю школу с 10 учителями и преподавателями, а в 1981 году в школе уже работает 17 преподавателей. Школа отличается своей внешкольной деятельностью в которой принимает участие большое число молодежи и преподавателей.

У всех жителей поселка Ялжабет социальное обеспечение и здравоохранение. Данные о состоянии здоровья населения указывают на снижение стопы заболеваний которые раньше являлись в результате неудовлетворительной упитанности, несоблюдения правил гигиены и низкого здравоохранительного просвещения.

Ныне в Ялжабете больше нет нуждающихся в социальной помощи.

Качество а также и количество питания в Ялжабете значительно улучшились. Анализ потребления некоторых основных продовольственных продуктов указывает на значительный рост потребления в 1985 году молока, яиц, мяса и копченных мясных продуктов из домашнего производства и рост закупок сахара и растительного масла.

Кукуруза постепенно исчезает со стола человека и становития исключительно кормом скота. Во время проведения исследовательских работ в 1961 году в Ялжабете 226 жилых домов с 226 семейными домашними хозяйствами. В 1981 году в Ялжабете было 218 жилых зданий.

В каждом домашнем хозяйстве как правило, свое жилое здание, в среднем с тремя комнатами. Площадь жилых помещений достигает иногда 25 м². Из 218 жилых зданий у 134 водопровод, канализация, электричество а у 101 ванная комната и уборная.

В развитии семейных отношений в период между 1961 и 1981 гг. отмечены значительные изменения. Из, главным образом автаркической крестьянской семьи, в которой большая часть членов работает в сельском хозяйстве, за последние 25 лет преобладает тип смешанной семьи объединяющей: рабочих, ремесленников, служащих, учеников, студентов и одновременно

сельскохозяйственных рабочих. Больше нет прядения пряжи, тканья, щипанья перьев птицы и т. п. Жители предпочитают готовое платье. Многие из брачных пар переехали в город, однако некоторые из них вернулись обратно с целью продолжать жить в Ялжабете.

При исследовании стремлений молодежи в Ялжабете ни одно из опрошенных лиц не показало желание заниматься только сельским хозяйством.

За 40 лет после освобождения решены самые серьезные экономические, социальные и политические проблемы, за решение которых крестьяне Ялжабета боролись больше 140 лет.

Результаты проведенных исследований, кроме всего, дают возможность подвергнуть анализу процесс развития села исходя из классического до смешанного и урбанизированного поселения и типы чисто крестьянского и смешанного хозяйства, ответить на вопросы о роли и значении крестьянства на современном этапе развития и наконец — определить место и роль урбанизированного села в дальнейшем развитии социалистического самоуправленческого общества.

Настоящие исследования являются примером продольного и мультидисциплинарного исследования, в которых группой исследователей изучаются отдельные сегменты жизни одного содружества, в этом случае, села Ялжабет. ●